

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

Ειδίκευση: Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ:
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ**

Σάββας Κολοκούρης (ΑΜ 1204 Μ 017)

ΙΟΥΛΙΟΣ 2006

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.	σελ. 1
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Θεωρία Υψηλής Στρατηγικής.	σελ. 7
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Προ της Μικρασιατικής Εκστρατείας Περίοδος.	σελ. 14
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Στρατιωτική Στρατηγική.	σελ. 32
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Οικονομική Διάσταση.	σελ. 66
6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Εσωτερική Πολιτική.	σελ. 74
7. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Διεθνής Νομιμοποίηση.	σελ. 93
8. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Διπλωματία.	σελ. 101
9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	σελ. 119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	σελ. 131

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιοχή της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα τα δυτικά παράλια, κατά την ιστορική περίοδο της αρχαιότητας αποτελούνταν από Αιολικές, Δωρικές και Ιωνικές αποικίες. Αργότερα, με την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του μεταδόθηκαν στην περιοχή αυτή οι αστικοί θεσμοί του Ελληνικού πολιτισμού και η έννοια της ένωσης όλων των ελληνικών φυλών με στοιχεία κυρίως την ελληνική γλώσσα και την θρησκεία (δωδεκάθεο), συστατικά που τους διαφοροποιούσαν έντονα από τους υπόλοιπους γειτονικούς λαούς. Κατόπιν, η διάδοση του χριστιανισμού και ιδιαίτερα η ορθόδοξη χριστιανική πίστη, εκτόπισε την αρχαία ελληνική θρησκεία και διαφοροποίησε ακόμη περισσότερο τα ελληνικά φύλα από τους άλλους λαούς.

Κατά την περίοδο της «Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» (Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία), επήλθε ο εξελληνισμός του προγενέστερου ανατολικού τμήματος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σταδιακά και μακρόχρονα. Έτσι, οι πληθυσμοί που κατοικούσαν στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν ως επίσημη γλώσσα την ελληνική και ως επίσημη θρησκεία τον ορθόδοξο χριστιανισμό. Ιδιαίτερα εκτός από την περιοχή της σημερινής ηπειρωτικής Ελλάδας, ανεπτύχθησαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί στην περιοχή της Μικράς Ασίας, στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους και στην Κύπρο. Η Κωνσταντινούπολη αποτελούσε την κοιτίδα του χριστιανικού ελληνισμού και το σύμβολο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στην οποία ταυτίστηκε ο ελληνισμός με τον ορθόδοξο χριστιανισμό. Κατόπιν με την κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας οι ελληνικοί πληθυσμοί συνέχισαν να ακμάζουν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα αναπτύχθηκε με τους μύθους, τις παραδόσεις, την γλώσσα, την θρησκεία και την κοινή καταγωγή μία έντονη ελληνική εθνική συνείδηση σε όλους τους υπόδουλους Έλληνες.

Ιδεαλιστικά φιλελεύθερα κινήματα, πολιτικές εξελίξεις και επιρροές από το εξωτερικό, όπως η συνθήκη της Βεσφαλίας που καθιέρωσε το νέο έθνος-κράτος καθώς επίσης και η γαλλική επανάσταση, ενίσχυσαν την εθνική συνείδηση των υπόδουλων Ελλήνων και τον πόθο τους για αποτίναξη τους τουρκικού ζυγού.

Ο δημιουργούμενος εθνικισμός των Ελλήνων αναφερόταν κυρίως στην αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δηλαδή στην απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης, της Αγίας Σοφίας και όλων των εδαφών που κατοικούνταν από ελληνικούς πληθυσμούς και ήταν τμήματα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο μύθος του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά» καθώς επίσης και της δακρυσμένης εικόνας της

Παναγίας με την διαβεβαίωση «...Σώπασε κυρα Δέσποινα και μην πολύ δακρύζεις, πάλι με χρόνους με καιρούς πάλι δικά μας θα' ναι...», πέρασε από γενιά σε γενιά και έγινε ο κοινός πόθος όλων των Ελλήνων. Πόθος που δημιούργησε την αποκαλούμενη «Μεγάλη Ιδέα» του έθνους.

Η αρχή για την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» έγινε με την ελληνική επανάσταση του 1821, η οποία δημιούργησε το 1832 ένα ελεύθερο κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία «Βασίλειο της Ελλάδος», το οποίο όμως περιλάμβανε ένα πολύ μικρό κομμάτι της οραματιζόμενης Μεγάλης Ελλάδας. Πράγματι το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που κατοικούνταν από Έλληνες ήταν ακόμη εκτός του Ελληνικού Βασιλείου. Περιοχές όπως η Θεσσαλία, η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Ανατολική Ρωμυλία, η Μικρά Ασία, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους, η Κρήτη και η Κύπρος, έπρεπε να απελευθερωθούν. Οι ελεύθεροι πλέον Έλληνες είχαν ηθική υποχρέωση να απελευθερώσουν τους σκλαβωμένους αδερφούς τους και να κάνουν πραγματικότητα το όραμα της «Μεγάλης Ιδέας».

Έτσι άρχισε μία μακρά περίοδος αγώνων, οι οποίοι οδήγησαν στην σταδιακή απελευθέρωση και προσάρτηση των σκλαβωμένων ελληνικών περιοχών, με βαρύ όμως αντάλλαγμα σε ανθρώπινες θυσίες των Ελλήνων. Απελευθερώθηκαν η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη, πολλά από τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου και τελικά ήρθε η σειρά του ελληνισμού της Μικράς Ασίας και γιατί όχι και της Κωνσταντινούπολης. Η εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας ήταν τώρα πολύ κοντά. Για να γίνει όμως αυτή πραγματικότητα έπρεπε να εκπληρωθεί και κάτι ακόμη. Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό απαιτούνταν, ώστε αφ' ενός το δημιουργούμενο κενό ισχύος στην περιοχή να καλυφθεί από μια Μεγάλη Ελλάδα και αφ' ετέρου να απαλλαγεί η Ελλάδα αλλά και ολόκληρη η Ευρώπη από τον «κίνδυνο του Τούρκου».

Όταν το 1918 δόθηκε η ευκαιρία στην Ελλάδα να πραγματοποιήσει το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» ουδείς μπορούσε να πιστέψει τι θα επακολουθούσε, αν και μερικοί επιφανείς άνδρες της Ελλάδας και της Ευρώπης είχαν τις επιφυλάξεις τους για το επιχείρημα. Η εκστρατεία της Ελλάδας στην Μικρά Ασία είχε ολέθρια αποτελέσματα για τους Έλληνες και κυρίως για τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες έχασαν την ζωή τους και ακόμη περισσότεροι ξεριζώθηκαν από τα σπίτια τους ζητώντας καταφύγιο, ρακένδυτοι, στην «Παλαιά Ελλάδα». Το ελληνικό στοιχείο εξαφανίστηκε μονομιάς σε μια περιοχή που ανθούσε επί 3000 χρόνια.

Πολλά είναι τα ερωτηματικά και οι απόψεις για τα αίτια αυτής της τραγωδίας. Η εύκολη αιτιολόγηση της από τους περισσότερους Έλληνες είναι ότι υπαίτιοι της μικρασιατικής τραγωδίας είναι οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες για μια ακόμη φορά έδειξαν τα ανθελληνικά τους αισθήματα, ή ακόμη και τον φόβο τους για την «ανερχόμενη» ελληνική δύναμη στην περιοχή. Άλλοι, θεωρούν ως υπαίτιο για την καταστροφή την διχόνοια (Εθνικός Διχασμός), που κυριεύει την ελληνική φυλή και λειτουργώντας ως αντίβαρο της ελληνικής γενναιότητας και αυτοθυσίας για την πατρίδα, δεν αφήνει τους Έλληνες να μεγαλουργήσουν. Άλλοι πάλι, προβάλουν πλείστες αιτιολογήσεις όπως, (α) την αντιπάθεια των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για τον Βασιλιά της Ελλάδος και ως εκ τούτου την αρνητική στάση τους απέναντι στην Ελλάδα, (β) την προσωπική εμμονή του Ελευθέριου Βενιζέλου για την πραγματοποίηση ενός πολύ δύσκολου στόχου, όπως ήταν η απελευθέρωση της Μικράς Ασίας, (γ) την εξάντληση της Ελλάδας την συγκεκριμένη χρονική περίοδο από τους προηγούμενους πολέμους, (δ) τον τουρκικό εθνικισμό, (ε) την εσφαλμένη διεξαγωγή της επιχείρησης από στρατιωτικής απόψεως, (στ) τα «παιχνίδια» των Μεγάλων Δυνάμεων που μας έμπλεξαν σε μια περιπέτεια για δικό τους όφελος και πλείστες άλλες αιτιολογήσεις τις οποίες θα μπορούσα να αναφέρω.

Στην παρούσα εργασία, δεν έχω ως σκοπό να διαψεύσω ή να αντικρούσω τις παραπάνω αιτιολογήσεις. Απεναντίας, αναλύοντας και ταυτόχρονα συνθέτοντας όλα τα παραπάνω, θα προσπαθήσω να δείξω ότι όλα αποτελούν επιμέρους τμήματα της υψηλής στρατηγικής που υιοθέτησε η Ελλάδα και ως εκ τούτου συνετέλεσαν αθροιστικά στην τραγωδία της Μικράς Ασίας.

Αποψη μου είναι ότι σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα στο οποίο ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας μεταξύ των κρατών και στο οποίο τα διλήμματα ασφαλείας, ο φόβος των σχετικών κερδών, η άνιση ανάπτυξη, χαρακτηρίζουν τις συμπεριφορές των κρατών, το κάθε κράτος πρέπει να προστατεύει το εθνικό του συμφέρον και να μεριμνά για την ασφάλειά του. Σε ένα διεθνές σύστημα στο οποίο η διεθνής ηθική ταυτίζεται με την ηθική του ισχυρού, είναι αφελές να πιστεύει κάποιος ότι η επίκληση των ηθικών αξιών και του δικαίου θα υπερισχύσουν του εθνικού συμφέροντος. Στο άναρχο διεθνές σύστημα τα νομικά/ηθικά επιχειρήματα έχουν σημασία μόνο όταν ο συσχετισμός ισχύος δεν επιτρέπει σε καμία πλευρά να επιβάλει τη θέλησή της. Αν όμως υπάρχει ασυμμετρία ισχύος, τότε ο αδύνατος δεν σώζεται από την επίκληση

των αρχών του δικαίου και της ηθικής¹. Τότε «ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύνατος υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του»².

Στο άναρχο διεθνές σύστημα επομένως ισχύει ο απόλυτος νόμος της φύσης, δηλαδή ο νόμος του ισχυρότερου. Το κάθε κράτος θα πρέπει από μόνο του να μεριμνά για την ασφάλειά του, διαγνώνοντας τις συνθήκες του διεθνούς συστήματος και τις πιθανές απειλές που δύναται να αντιμετωπίσει. Θα πρέπει επομένως να φροντίζει ώστε να μην βρεθεί ποτέ στην θέση των Μήλειων που περιγράφει ο Θουκυδίδης, οι οποίοι επικαλέσθηκαν την ηθική και το δίκαιο για να σωθούν από τους Αθηναίους. Διότι το μόνο που θα εισπράξουν θα είναι μια ανάλογη απάντηση με αυτή που πήραν οι Μήλειοι από τους Αθηναίους, όταν οι πρώτοι τους εξέφρασαν την βεβαιότητά τους ότι οι Λακεδαιμόνιοι θα τους βοηθούσαν από αίσθημα τιμής: «...σας μακαρίζουμε για την απλοϊκότητά σας, αλλά δεν σας ζηλεύουμε για την ανοησία σας...».

Επομένως τα κράτη θα πρέπει από μόνα τους να παράγουν ασφάλεια για τον εαυτό τους. Ο τρόπος με τον οποίο τα κράτη επιλέγουν να παράγουν ασφάλεια για αυτά αποτελεί τον πυρήνα της υψηλής στρατηγικής και η επιτυχία τους ως προς αυτόν το στόχο αποτελεί την «κρίσιμη διαδικασία» της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής.³

Σύμφωνα με τα παραπάνω επομένως θα πρέπει να αναζητήσουμε τα αίτια της τραγωδίας της Μικράς Ασίας, αποκλειστικά και μόνο στον τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα προσπάθησε να εκπληρώσει τους εθνικούς της στόχους, δηλαδή στον τρόπο άσκησης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής. Η αποτυχημένη κατάληξη του αγώνα στην Μικρά Ασία, οφείλεται κατά την άποψη μου στην αποτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, η οποία απέτυχε να καλύψει τις τέσσερις βασικές διαστάσεις της⁴, δηλαδή:

- Την διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος.
- Τον καθορισμό των πολιτικών στόχων βάσει των διαθέσιμων μέσων.
- Τον καθορισμό του αποτελεσματικότερου συνδυασμού μέσων για την προώθηση ιεραρχημένων πολιτικών στόχων.
- Την προσεκτική διαμόρφωση της εικόνας που παρουσιάζει η υψηλή στρατηγική τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, ώστε να γίνεται αποδεκτή.

¹ Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 44.

² *Θουκυδίδου Ιστορία*, Ε 89.

³ Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 82

⁴ Ομοίως, σελ. 84-85.

Επειδή η στρατηγική είναι έννοια που αφορά τις συγκρούσεις δύο ή περισσότερων αντίπαλων θελήσεων, η ανάλυση θα περιλάβει και την υψηλή στρατηγική των Τούρκων, καθώς επίσης και την στρατηγική των ξένων μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες επηρέασαν αυτή την σύγκρουση των θελήσεων. Έτσι, από την μία πλευρά έχουμε την θέληση της Ελλάδος, όχι μόνο να απελευθερώσει τους Έλληνες της περιοχής της Μικράς Ασίας και να ενσωματώσει την περιοχή αυτή στον κύριο κορμό της Ελλάδος, αλλά και να καταστρέψει τελείως τον τουρκικό στρατό (απεριόριστοι σκοποί). Από την άλλη πλευρά έχουμε την θέληση των Τούρκων να αρνηθούν τους ελληνικούς σκοπούς (περιορισμένος σκοπός). Επίσης έχουμε και την θέληση των τρίτων (Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων), που δια μέσου των ελληνικών και τουρκικών επιδιώξεων, προσπαθούν να προωθήσουν τα συμφέροντα τους, ή να απαγορεύσουν την προώθηση των συμφερόντων των ανταγωνιστών τους.

Η μελέτη θα γίνει σύμφωνα με τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού, ο οποίος αποτελεί και το πλέον αξιόπιστο εργαλείο για την ανάλυση της διεθνούς πολιτικής. Οι αρχές του σύγχρονου πολιτικού ρεαλισμού αντλούνται, όπως αναφέρει ο Α. Πλατιάς⁵, από το έργο του Θουκυδίδη «Πελοποννησιακός Πόλεμος» και είναι επιγραμματικά οι παρακάτω:

α. Η έλλειψη ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα (δηλαδή η ύπαρξη διεθνούς αναρχίας) παίζει καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά των κρατών.

β. Οι σχέσεις των κρατών είναι κατά βάση ανταγωνιστικές και συγκρουσιακές, καθώς απουσιάζει η υπερκρατική εξουσία.

γ. Τα κράτη σε ένα τέτοιο σύστημα αντιμετωπίζουν ένα «δίλημμα ασφάλειας», αφού τα μέτρα που λαμβάνουν για να αυξήσουν την ασφάλειά τους μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και τους ανταγωνισμούς.

δ. Τα κράτη είναι οι βασικοί δρώντες στο διεθνές σύστημα, άρα και η βασική μονάδα ανάλυσης των διεθνών σχέσεων.

ε. Τα κράτη επειδή είναι «ευαίσθητα στο κόστος» έχουν κάθε λόγο να συμπεριφέρονται ορθολογικά. Τα λάθη τιμωρούνται.

στ. Κυρίαρχος στόχος κάθε κράτους είναι κατοχύρωση της ασφάλειας του: επιβίωση, εδαφική κυριαρχία, ανεξαρτησία.

⁵ Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 57-58

ζ. Τα κράτη, παράλληλα, επιδιώκουν τη διατήρηση ή την καλυτέρευση της σχετικής τους θέσης στο διεθνές σύστημα.

η. Τα κράτη επιδιώκουν να αποκτήσουν ισχύ, η οποία είναι το κύριο «νόμισμα» της διεθνούς πολιτικής.

θ. Τα κράτη έχουν κάθε κίνητρο να προσπαθούν να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους και με αυτή τους τη συμπεριφορά συμβάλλουν στη δημιουργία ενός συστήματος ισορροπίας δυνάμεων.

ι. Η ανάγκη επιβίωσης και εξυπηρέτησης συμφερόντων αναγκάζει τα κράτη να υποβαθμίζουν το ρόλο του «δικαίου» και της «ηθικής».

Η εργασία περιλαμβάνει σε γενικές γραμμές τα παρακάτω:

Στο πρώτο κεφάλαιο θα παρουσιάσω ορισμένα βασικά θεωρητικά στοιχεία και ορισμούς που αφορούν την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής και τα οποία κρίνονται απαραίτητα για την ανάλυση, κατανόηση και την αξιολόγηση των εκάστοτε επιλογών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα προσπαθήσω να παρουσιάσω το τι προηγήθηκε και πως η Ελλάδα οδηγήθηκε στο επιχείρημα της εκστρατείας στην Μικρά Ασία. Κατανοώντας το «γενικό κλίμα» της εποχής θα μπορέσουμε καλύτερα να κατανοήσουμε τις ενέργειες και επιλογές των κυρίων δρώντων με βάση τα δεδομένα εκείνης της εποχής.

Από το τρίτο μέχρι το έβδομο κεφάλαιο θα επιχειρήσω την ανάλυση των πέντε βασικών διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής στον πόλεμο, δηλαδή της στρατιωτικής στρατηγικής, της οικονομικής διάστασης, της εσωτερικής πολιτικής, της διεθνούς νομιμοποίησης και της διπλωματίας. Παράλληλα θα εξετάζω και την εφαρμογή των μακροσκοπικών ιδεατών τύπων της υψηλής στρατηγικής, δηλαδή της στρατηγικής της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης, της στρατηγικής των συμμαχιών, της στρατηγικής των εξισορροπήσεων και της στρατηγικής του κατευνασμού.⁶

Τέλος θα καταλήξω σε ορισμένα συμπεράσματα και στην γενική αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, καθώς επίσης και στις συνέπειες που είχε για την μετέπειτα πορεία της Ελλάδας και των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών.

⁶ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 22-23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Ορισμοί

Κατ' αρχήν κρίνεται σκόπιμο όπως επισημανθούν οι κυριότεροι ορισμοί που αφορούν την θεωρία της υψηλής στρατηγικής και οι οποίοι θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα εργασία.

Όσον αφορά τον ορισμό της στρατηγικής, ο Clausewitz την ορίζει ως «την τέχνη χρησιμοποίησης των μαχών ως μέσου για την επιτυχία του σκοπού του πολέμου. Με άλλα λόγια η στρατηγική διαμορφώνει το σχέδιο του πολέμου, καθορίζει τις λεπτομέρειες της προτεινόμενης πορείας των διαφόρων εκστρατειών, οι οποίες συνθέτουν τον πόλεμο και κανονίζει τις μάχες που πρέπει να διεξαχθούν σε κάθε μια (εκστρατεία)». Ο Liddell Hart διατυπώνει ένα βραχύτερο ορισμό σύμφωνα με τον οποίο στρατηγική «είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησης στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής».

Ο Moltke ορίζει ότι στρατηγική είναι «η πρακτική προσαρμογή των μέσων που έχουν διατεθεί σε ένα στρατηγό, στην επιτυχία του συγκεκριμένου αντικειμενικού σκοπού». Τέλος ο Beaufre ορίζει την στρατηγική ως την «τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθεμένων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία, για να επιλύσουν την διαφορά τους».

Όπως προαναφέρθηκε, με τον όρο «υψηλή στρατηγική» εννοούμε στην ουσία την θεωρία ενός κράτους για το πώς μπορεί να προκαλέσει ασφάλεια για τον εαυτό του. Έτσι η υψηλή στρατηγική, όπως αναφέρει ο Α. Πλατιάς στο *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*¹, πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια πολιτικο-στρατιωτική αλυσίδα μέσων και σκοπών, στην οποία οι στρατιωτικές δυνατότητες συσχετίζονται με πολιτικούς σκοπούς.

Βασικός στόχος της υψηλής στρατηγικής είναι η εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος και ο περιορισμός των πλεονεκτημάτων του αντιπάλου. Επομένως, ένα άλλο χαρακτηριστικό και σημαντικότερο στοιχείο της υψηλής στρατηγικής είναι ότι απευθύνεται πάντοτε προς έναν ή περισσότερους αντιπάλους, οι οποίοι διαμορφώνουν αντίστοιχα την δική τους στρατηγική.

¹ Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 82-84

Ένα από τα πολλαπλά μέσα που χρησιμοποιεί η υψηλή στρατηγική είναι και ο πόλεμος. Ο Κλαούζεβιτς στο έργο του *Περί Πολέμου*, συνδέει τον πόλεμο με την πολιτική και ορίζει τον πόλεμο «ως την συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα».

Οι πολιτικοί λόγοι για τους οποίους διεξάγεται ένας πόλεμος, καθορίζουν και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για αυτόν, τα οποία πρέπει να είναι ανάλογα του αντικειμενικού σκοπού. Ο πολιτικός σκοπός θα πρέπει να καθορίζει τον στρατιωτικό χωρίς να αποκλείεται να ταυτίζονται μεταξύ τους. Επομένως, είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι αφού η υψηλή στρατηγική περιλαμβάνει ένα σύνολο από μέσα εκτός του πολέμου, αυτή διεξάγεται όχι μόνο σε περίοδο πολέμου αλλά και σε περίοδο ειρήνης και επομένως περιλαμβάνει και άλλες δραστηριότητες εκτός από την ένοπλη σύγκρουση.

Η ανάλυση μου όσον αφορά την υψηλή στρατηγική κατά την διάρκεια της Εκστρατείας στην Μικρά Ασία θα επικεντρωθεί κυρίως στην ανάλυση των πέντε βασικών διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής στον πόλεμο, όπως αυτές αναφέρονται στο βιβλίο του Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική* (σελ. 16-22) και που είναι οι ακόλουθες:

α. Στρατιωτική Στρατηγική². Ο όρος αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας σε ξηρά, θάλασσα και αέρα για την προώθηση των πολιτικών σκοπών των εμπόλεμων. Η χρήση της ένοπλης βίας ασκείται μόνο εφ' όσον ο επιδιωκόμενος πολιτικός σκοπός δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς αυτήν. Εφ' όσον ασκηθεί ένοπλη βία, αυτή έχει τρεις βασικούς επιχειρησιακούς στόχους:

- Την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου.
- Την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους.
- Την καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου πέρα των ενόπλων του δυνάμεων (π.χ. οικονομία, πληθυσμός, ηθικό του πληθυσμού, πολιτική και διοικητική συνοχή).

Επομένως το κύριο μέσο ασκήσεως της στρατιωτικής στρατηγικής είναι ο πόλεμος.

Ο Clausewitz ορίζοντας την διττή φύση του πολέμου τον διακρίνει στον «απόλυτο πόλεμο», ο οποίος έχει ως στόχο την ολική καταστροφή του αντιπάλου και στον «περιορισμένο πόλεμο», ο οποίος έχει έναν πιο περιορισμένο στόχο και επιδιώκει μέσα από περιορισμένα αποτελέσματα (π.χ. κατάληψη εδαφών,

² Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 17.

καταστροφή ορισμένων συντελεστών ισχύος κλπ), να επιτύχει τον πολιτικό του σκοπό.

Ο Delbruck αποδεχόμενος την διάκριση αυτή του Clausewitz αποφάσισε να ερευνήσει τις αρχές της καθεμιάς από αυτές τις μεθόδους. Την πρώτη μέθοδο την ονόμασε «στρατηγική της εκμηδένισης» (Niederwerfungsstrategie). Μοναδικός σκοπός ήταν η αποφασιστική μάχη και ο επικεφαλής στρατηγός αρκείτο απλώς να κρίνει αν κάτω από τις δεδομένες συνθήκες υπήρχαν οι πιθανότητες για μια τέτοια μάχη.

Τη δεύτερη μορφή στρατηγικής την ονόμασε «στρατηγική της εξουθένωσης» (Ermattungsstrategie) και άλλοτε «στρατηγική των δύο πόλων» και την διέκρινε από την στρατηγική της εκμηδένισης το γεγονός ότι είχε δύο πόλους, τη μάχη και τους ελιγμούς (δηλαδή την κατάληψη εδαφών, την καταστροφή καλλιεργειών, ή του εμπορίου, τον αποκλεισμό κλπ.), μεταξύ των οποίων κυμαινόταν οι αποφάσεις του στρατηγού.³ Οι δύο αυτές μορφές στρατηγικής μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για την διάκριση της υψηλής στρατηγικής.

Στην υψηλή στρατηγική εκμηδένισης το κράτος βασίζεται κυρίως στη στρατιωτική στρατηγική ενώ όλες οι άλλες στρατηγικές (οικονομική διπλωματική κλπ) είναι βασικά υποδεέστερες από αυτή. Η υψηλή στρατηγική εξουθένωσης κάνει ταυτόχρονη χρήση όλων των δυνατών μέσων, με έμφαση στα οικονομικά μέτρα κατά του αντιπάλου, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους που έχουν τεθεί από κρατική πολιτική⁴.

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να διευκρινιστούν τα επίπεδα ασκήσεως της στρατιωτικής στρατηγικής⁵:

- Στρατηγικό επίπεδο. Είναι η χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του εν' όψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.
- Επιχειρησιακό επίπεδο. Είναι η χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων (συμβατικά ξεκινώντας από το Σώμα Στρατού), για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας ή ενός θεάτρου επιχειρήσεων.
- Τακτικό επίπεδο. Είναι η χρήση των στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης.

³ P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Delbruck, σελ. 408

⁴ Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 81.

⁵ Κ. Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ. 29.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τα παραπάνω επίπεδα εκλαμβάνονται γενικά ως τμήματα ενός φάσματος και όχι ως αυστηρά διαχωρισμένες και διαμετρικά αντίθετες κατηγορίες. Επίσης πρέπει να γίνει σαφές, πού σταματά η στρατηγική και η επιχειρησιακή τέχνη και πού αρχίζει η τακτική.

Σύμφωνα με τον Mahan η στρατηγική τελειώνει και η τακτική αρχίζει τη στιγμή που οι αντίπαλες δυνάμεις έρχονται σε επαφή. Με άλλα λόγια ενώ η στρατηγική (ή η επιχειρησιακή τέχνη) ορίζει το πού, πότε και με τι δυνάμεις θα εκτελεστεί μια ενέργεια, η τακτική διέπει το πώς η ενέργεια αυτή θα εκτελεσθεί.⁶

Ο Liddell Hart (*Στρατηγική, Η Τακτική της Έμμεσης Προσέγγισης*), υποστηρίζει ότι ο πιο αποδοτικός τρόπος για την επίτευξη του αντικειμενικού σκοπού μιας στρατηγικής είναι αυτός της «έμμεσης προσέγγισης», ή αλλιώς «της επιλογής της γραμμής της ήσσονος αντιστάσεως του αντιπάλου». Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση πρέπει να επιζητείται η παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και η αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων. «Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής η έμμεση προσέγγιση μπορεί να θεωρηθεί ότι συνίσταται σε παράκαμψη του κύριου αντιπάλου, με κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον των δευτερευόντων αντιπάλων, αναβάλλοντας το καίριο χτύπημα γι ευθετότερο χρόνο».⁷

Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης βρίσκεται η θέση του Clausewitz (*Περί Πολέμου*), ο οποίος είναι οπαδός της «άμεσης προσέγγισης», δηλαδή στην κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον του κύριου αντιπάλου (εφ' όσον μιλάμε για υψηλή στρατηγική), ή εναντίον του κέντρου βάρους του εχθρού (εφ' όσον πρόκειται για το επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής).

Κατά την ανάλυση της στρατιωτικής διάστασης της στρατηγικής, σημαντικό στοιχείο παίζει η στρατηγική αποτελεσματικότητα. Η στρατηγική αποτελεσματικότητα μιας δύναμης ή ενός οπλικού συστήματος μπορεί να ορισθεί ως το δίκτυο της επίδρασης τους πάνω στην διεξαγωγή και στο αποτέλεσμα της σύγκρουσης⁸. «Με άλλα λόγια η στρατηγική αποτελεσματικότητα είναι η βασική μονάδα αξιολόγησης στη στρατηγική ανάλυση επισκιάζοντας όλες τις άλλες βασικές παραμέτρους (βεληνεκές, μαχητικής αξία, τακτική και επιχειρησιακή δεξιοτεχνία κλπ)».⁹

⁶ Κ. Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης* σελ. 29.

⁷ Ομοίως, σελ. 64

⁸ C. Gray, *Weapons don't Make War*, σελ.10.

⁹ Κ. Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ. 31.

β. Η Οικονομική Διάσταση¹⁰. Η οικονομική διάσταση στον πόλεμο παίζει σημαντικό ρόλο διότι απαιτείται σημαντική οικονομική υποστήριξη για την διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η οικονομία του πολέμου αφορά τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά ή κατασκευή εξοπλισμού και τη γενικότερη επιμελητεία (στέγαση και σιτισμό των ενόπλων δυνάμεων). Επίσης σημαντικό στοιχείο στην οικονομική διάσταση της υψηλής στρατηγικής είναι όχι μόνο η ενίσχυση της οικονομίας της μίας πλευράς, αλλά και η αποδυνάμωση της οικονομίας του αντιπάλου ώστε τα έξοδα του πολέμου να αποβούν δυσβάστακτα για αυτόν και επομένως να μην δύναται να συνεχίσει τον πόλεμο, ή εφ' όσον αυτός επιλέξει την συνέχισή του, να διεξάγεται υπό τέτοιες συνθήκες οι οποίες θα τον οδηγήσουν στην ήττα. Η προσπάθεια υπονόμευσης της οικονομίας του αντιπάλου θα πρέπει να γίνεται σε τομείς που επηρεάζουν άμεσα τις ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου και όχι σε έμμεσες πηγές, καθ' όσον σε περίοδο πολέμου οι πολίτες μιας χώρας είναι έτοιμοι να υποστούν στερήσεις και θυσίες προκειμένου να υποστηριχθεί ο αγώνας της χώρας τους.

γ. Εσωτερική Πολιτική¹¹. Η διάσταση αυτή της υψηλής στρατηγικής περιλαμβάνει δύο τομείς.

Πρώτον αφορά την «ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις του και να οργανώνει την αμυντική-ή επεκτατική- πολιτική του. Συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση και τη συνοχή του πολιτικού συστήματος».

Δεύτερον και εξίσου σημαντικό με το πρώτο αφορά την εσωτερική νομιμοποίηση της πολεμικής προσπάθειας, δηλαδή κατά πόσο ο πόλεμος που διεξάγει ένα κράτος υποστηρίζεται από την κοινή γνώμη και ως εκ τούτου κατά πόσο ο πληθυσμός είναι πρόθυμος αγόγγυστα να υποστεί τις θυσίες, τόσο σε έμψυχο όσο και σε άψυχο υλικό που απαιτούνται. Όπως και η οικονομική διάσταση, έτσι και η εσωτερική πολιτική περιλαμβάνει όχι μόνο το εσωτερικό της μίας πλευράς, αλλά και την υπονόμευση της εσωτερικής νομιμοποίησης της άλλης πλευράς, η οποία γίνεται κυρίως με τον ψυχολογικό πόλεμο και την προπαγάνδα.

δ. Διεθνής Νομιμοποίηση. Η διάσταση αυτή έχει να κάνει με την εικόνα που παρουσιάζει η πολεμική προσπάθεια ενός κράτους στην διεθνή κοινή γνώμη. Αφορά σε μεγάλο βαθμό κατά πόσο συμβαδίζει με το πνεύμα και τις διεθνείς αξίες και αρχές

¹⁰ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 19

¹¹ Ομοίως, σελ. 20.

που επικρατούν στην εκάστοτε χρονική περίοδο. Μπορεί να επηρεάσουν κατά σημαντικό βαθμό την στάση τρίτων δυνάμεων στην υποστήριξη ή όχι της πολεμικής ενέργειας. Έτσι πολλές φορές η μία πλευρά προσπαθεί να προβάλει ή να αποκρύψει γεγονότα τα οποία εξυπηρετούν την προβολή προς τα έξω μιας συγκεκριμένης ευμενούς εικόνας του αγώνα της μίας πλευράς, ενώ αντίθετα μιας δυσμενούς για την αντίπαλη.

ε. Διπλωματία. Η διπλωματία αφορά κυρίως τις προσπάθειες των εμπολέμων να επηρεάσουν την στάση τρίτων δυνάμεων υπέρ τους, ή τουλάχιστον την έμμεση υποστήριξη τους. Η διαφορά της από την διεθνή νομιμοποίηση είναι ότι προσπαθεί να πείσει τις τρίτες δυνάμεις ότι το εθνικό τους συμφέρον συγκλίνει με το συμφέρον ενός των εμπολέμων, ή τουλάχιστον δεν εξυπηρετείται από μια πιθανή επικράτηση του αντιπάλου. Δηλαδή επικεντρώνεται στο εθνικό συμφέρον του κάθε κράτους. Επίσης αφορά την σύναψη μιας ευνοϊκής συνθήκης τερματισμού του πολέμου με την οποία γίνονται αποδεκτοί οι πολιτικοί σκοποί του πολέμου του νικητού. Οπωσδήποτε μια διεθνώς νομιμοποιημένη πολεμική προσπάθεια έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να υποστηριχθεί διπλωματικά από μια που στερείται νομιμοποίησης.

Όπως ανέφερα και στην «Εισαγωγή», ταυτόχρονα με την εξέταση των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής θα επιχειρήσω να διακρίνω την εφαρμογή ή όχι των τεσσάρων αρχέτυπων στρατηγικών που αφορούν την μακροσκοπική υψηλή στρατηγική και οι οποίες είναι¹²:

α. Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης: Ο δρων αναπτύσσει τις δικές του δυνάμεις, ώστε είτε να του εξασφαλίζουν την άμυνά του είτε να του επιτρέπουν να επιβληθεί σε αυτούς που τον απειλούν.

β. Στρατηγική των συμμαχιών: Ο δρων συμμαχεί με άλλες μονάδες που αντιμετωπίζουν μια κοινή απειλή ή έχουν άλλου είδους κοινά συμφέροντα.

γ. Στρατηγική των εξισορροπήσεων: Ο δρων εξουδετερώνει απειλές μέσω ισορροπιών μεταξύ των άλλων μονάδων, ώστε ένας αντίπαλος του να μην είναι σε θέση να συγκεντρώσει τις προσπάθειες του εναντίον του.

δ. Στρατηγική του κατευνασμού: Ο δρων αμβλύνει μια απειλή μέσω παραχωρήσεων, είτε μονομερών είτε αμοιβαίων αποσκοπώντας, στην πιο φιλόδοξη εκδοχή της στρατηγικής αυτής, να καταλήξει στη συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας.

¹² Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 22-23.

Τέλος θα αναφέρω με λίγα λόγια τα κριτήρια αξιολόγησης της υψηλής στρατηγικής.¹³

α. Καταλληλότητα. Αναφέρεται στο κατά πόσο η επιλεγόμενη υψηλή στρατηγική είναι προσαρμοσμένη και σύμφωνη με τις επικρατούσες συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος καθώς επίσης και με τις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες της ίδιας της χώρας.

β. Εσωτερική συνοχή. Αναφέρεται στο κατά πόσο οι επιμέρους παράγοντες της υψηλής στρατηγικής αλληλοσυμπληρώνονται ή αλληλοϋπονομεύονται.

γ. Αποδοτικότητα. Αναφέρεται στο κατά πόσο τα χρησιμοποιούμενα μέσα συμβάλλουν στην επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου, λαμβάνοντας πάντοτε υπ' όψη την αρχή της οικονομίας των μέσων.

δ. Συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων. Αναφέρεται στο κατά πόσο ο επιδιωκόμενος πολιτικός στόχος είναι αντίστοιχος με τις δυνατότητες της χώρας. Υπερβολικά υψηλοί στόχοι χωρίς την αντίστοιχη ύπαρξη πραγματικών δυνατοτήτων οδηγεί στην υπερεξάπλωση με καταστροφικά αποτελέσματα.

ε. Αντοχή σε σφάλματα. Αναφέρεται στην ικανότητα μιας υψηλής στρατηγική να απορροφά αρνητικές εξελίξεις λόγω σφαλμάτων ή κακοτυχιών, χωρίς καταστρεπτικές συνέπειες για την αντίστοιχη χώρα ή χωρίς να χρειασθεί να αναδιπλωθεί αποφασιστικά.

¹³ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 33-35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΠΡΟ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Προκειμένου να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το γεωπολιτικό περιβάλλον και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η Ελλάδα πήρε την απόφαση και εκστράτευσε στην Μικρά Ασία, είναι απαραίτητο να κάνουμε μια μικρή αναδρομή στο χρονικό διάστημα πριν το 1918. Έτσι θα μπορέσουμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την υψηλή στρατηγική που άσκησε η Ελλάδα κατά την προ της μικρασιατικής εκστρατείας περίοδο, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη και επηρέασε κατά μεγάλο βαθμό την μετέπειτα στρατηγική της.

Η Ελλάδα, μετά τους αγώνες για την ελληνική ανεξαρτησία του 1821, ενεπλάκη σε πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1897, ως συνέχεια της επανάστασης των Ελλήνων της Κρήτης, η οποία συνέχιζε να είναι υπόδουλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πόλεμος αυτός, αν και κατέληξε σε οδυνηρή ήττα των Ελλήνων και οι Μεγάλες Δυνάμεις υποχρέωσαν την Ελλάδα να πληρώσει οικονομική αποζημίωση στους Τούρκους, εν τούτοις είχε ως κέρδος την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο Ελληνικό Βασίλειο. Παρά δηλαδή τις αρνητικές ψυχολογικές και οικονομικές συνέπειες του πολέμου, η πορεία προς την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας είχε πετύχει ένα σημαντικό βήμα. Όμως η Μακεδονία, η Ήπειρος και η Θράκη ήταν ακόμη υπόδουλες.

Από την άλλη πλευρά ο πόλεμος αυτός κατέδειξε την ανάγκη για ριζική αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση του στρατού και των θεσμών του κράτους, προκειμένου να είναι ικανό στο μέλλον να αντεπεξέλθει στους μακροχρόνιους διαγραφόμενους αγώνες εναντίον των Τούρκων. Για το σκοπό αυτό, η Ελλάδα αποδόθηκε τα επόμενα χρόνια σε μια προσπάθεια συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, κοινωνικής νομοθεσίας και στρατιωτικής αναδιοργάνωσης. Ανάγοντας την παραπάνω προσπάθεια στους τύπους της μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής, η Ελλάδα προσπάθησε κατ' αρχήν αυξάνοντας τους εσωτερικούς της συντελεστές ισχύος να θέσει τις βάσεις για μια πετυχημένη στρατηγική στρατιωτικής ανασχεσης-επέκτασης.

Ακολούθησε ο Μακεδονικός αγώνας για την απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Βούλγαρους και τους Τούρκους.

Στο μεταξύ στην πολιτική σκηνή της Ελλάδος έκανε την εμφάνιση του ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ένας κρητικός πολιτικός, ο οποίος είχε πρωτοστατήσει τόσο

στην επανάσταση του 1897, η οποία αν και δεν απέφερε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, έδωσε στην Κρήτη την ουσιαστική της αυτονομία, όσο και στην ένοπλη εξέγερση του 1905, που οδήγησε στην παραίτηση του πρίγκιπα από την θέση του ύπατου αρμοστή του νησιού και σε νέους ελιγμούς προς την αναπόφευκτη ένωση με την Ελλάδα, που τελικά πραγματοποιήθηκε το 1913.

Το 1910 ο Βενιζέλος με το πλεονέκτημα του πολιτικού ο οποίος είχε αγωνιστεί επί πολλά χρόνια και ο οποίος διαφοροποιείτο από την παλαιά τάξη των πολιτικών, ήρθε στην Αθήνα εμφανιζόμενος ως ο από μηχανής θεός, σε μία περίοδο πολιτικής αναταραχής και αφού είχαν προκηρυχθεί εκλογές μετά από την Επανάσταση του Στρατιωτικού Συνδέσμου του 1909. Κατάφερε να κερδίσει τις εκλογές της 16^{ης} Δεκεμβρίου του 1910 και αναδείχθηκε ηγέτης σε μια ενθουσιώδη εποχή συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, κοινωνικής νομοθεσίας και στρατιωτικής αναδιοργάνωσης.¹

Την ίδια περίπου χρονική περίοδο συνέβη ένα γεγονός που έμελλε να παίζει καθοριστικό ρόλο στις ελληνικές φιλοδοξίες για την δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, αλλά και στην επιβίωση του τουρκικού έθνους.

Το 1908 έγινε η «Επανάσταση των Νεότουρκων»², μια κίνηση που εκπήγαζε από την διείσδυση δυτικών φιλελεύθερων ιδεών και αποσκοπούσε σε μια τρομερή προσπάθεια της Τουρκίας να απεμπλακεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να μη συναποβιώσει μαζί της. Οι Νεότουρκοι διακήρυτταν την απόφαση τους για αντίσταση σε οποιοδήποτε νέο διαμελισμό και σε οποιαδήποτε ξενική επέμβαση, που με την πρόφαση της αυτονομίας, θα επιχειρούσε να «ξαναφτιάξει» την Τουρκία. Αρχικά εμφανίστηκε να υιοθετεί τις αρχές της γαλλικής επανάστασης και προπαντός το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών. Για τον λόγο αυτό προκάλεσε μεγάλη ευφορία και ανακούφιση στις υπόδουλες εθνότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όμως σύντομα αποκαλύφθηκε ότι ήταν περισσότερο εθνικιστικό κίνημα παρά φιλελεύθερο. Προσπάθησαν να αφομοιώσουν όλες τις διαφορετικές εθνότητες και άρχιζαν να εφαρμόζουν την πολιτική του «εξοθωμανισμού». Η θέση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας άλλαξε ριζικά και μετεβλήθησαν σε κεντρικό πρόβλημα για τις σχέσεις Ελλάδος και Τουρκίας³. Συστηματικοί διωγμοί και εκτοπίσεις μεγάλου αριθμού Ελλήνων έγιναν από τους Νεότουρκους τόσο κατά την διάρκεια των

¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.50.

² E. Driault, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ. 170.

³ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.79-87.

Βαλκανικών Πόλεμων και ιδιαίτερα κατά το 1914, όσο και κατά την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου όταν η Τουρκία προσχώρησε στις δυνάμεις της Κεντρικής Ευρώπης με αποκορύφωμα το 1916 και ενώ η Ελλάδα τηρούσε ευμενή ουδετερότητα υπέρ της Αντάντ,

Το 1912, η Ελλάδα είχε πλέον οργανώσει έναν αξιόμαχο στρατό και ήταν έτοιμη για την συνέχιση του απελευθερωτικού της αγώνα. Για τον σκοπό αυτό προσπάθησε να αναπτύξει και τους εξωτερικούς συντελεστές ισχύος της, με την ανάπτυξη της στρατηγικής των συμμαχιών. Στις 22 Φεβρουαρίου υπογράφηκε η συνθήκη συμμαχίας Σερβίας-Βουλγαρίας, στις 16 Μαΐου επακολούθησε στην Σόφια η αμυντική συμμαχία Ελλάδος-Βουλγαρίας και στις 22 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους υπογράφηκε στρατιωτική σύμβαση μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας, σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση Βουλγαροτουρκικού πολέμου η Ελλάδα θα επιτίθετο κατά των Τούρκων με 120.000 στρατό και ολόκληρο το στόλο, η δε Βουλγαρία θα τηρούσε την ίδια στάση σε περίπτωση Ελληνοτουρκικού πολέμου με 300.000 στρατό. Η αφορμή για την ανάφλεξη της μπαρουταποθήκης των Βαλκανίων δόθηκε με την επίθεση του Μαυροβουνίου εναντίον των Τούρκων, τον Οκτώβριο του 1912.

Με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου μπήκαν στον πόλεμο εναντίον των Τούρκων, η Σερβία, η Βουλγαρία και η Ελλάδα. Αν και η Ελλάδα δεν είχε συνδεθεί με καμία συνθήκη με την Σερβία και το Μαυροβούνιο, λόγω αντίθετων βλέψεων και επιδιώξεων, οι στρατοί τους υποβοηθήθηκαν από το γεγονός ότι προσέβαλλαν τον ίδιο εχθρό για επίτευξη των εθνικών τους συμφερόντων (οι Βούλγαροι στη Θράκη προς Ανδριανούπολη, οι Σέρβοι προς Σκόπια και Μοναστήρι και οι Έλληνες προς τη Μακεδονία).

Ο Ελληνικός Στρατός έχοντας επικεφαλής τον διάδοχο Κωνσταντίνο, απελευθέρωσε τα Γιαννιτσά και στην συνέχεια της Θεσσαλονίκη. Ο ελληνικός στόλος απελευθέρωσε τη Θάσο, την Ίμβρο, τη Χίο, τη Σαμοθράκη, τη Σάμο και κυριάρχησε στο Αιγαίο. Η διάδοχος Κωνσταντίνος είχε αποκαταστήσει την φήμη του (από την ήττα του 1897) και στο πρόσωπο του ο ελληνικός λαός έβλεπε τον απόγονο του μαρμαρωμένου βασιλιά, ο οποίος πραγματοποιούσε το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ δολοφονήθηκε τον Μάρτιο του 1913 και έτσι ο διάδοχος Κωνσταντίνος ανέβηκε στο θρόνο. Κωνσταντίνος και Βενιζέλος οδηγούσαν μαζί την Ελλάδα στο διπλασιασμό της. Όμως τα πρώτα σημάδια της αντιπαλότητάς τους είχαν αρχίσει να διαφαίνονται.

Η λήξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου επικυρώθηκε με την Συνθήκη του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913)⁴, η οποία υπογράφηκε μεταξύ των Βαλκανικών Σύμμαχων (Ελλάδας – Βουλγαρίας – Μαυροβουνίου και Σερβίας), αφ΄ ενός και της Τουρκίας αφ΄ ετέρου και με την οποία ρυθμίστηκε το δύσκολο ζήτημα της διανομής των εδαφών.

Ακολούθησε μια μυστική συνθήκη συμμαχίας, μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας οι οποίες λόγω της δυσπιστίας τους απέναντι των παμβαλκανικών φιλοδοξιών της Βουλγαρίας, αποφάσισαν να κρατήσουν ότι είχαν αποκτήσει πρόσφατα και υπέγραψαν την Συνθήκη Συμμαχίας της Θεσσαλονίκης (01 Ιουνίου 1913), με την οποία δεσμευόντουσαν να βοηθήσουν η μία την άλλη σε περίπτωση επίθεσης από άλλη δύναμη.

Πράγματι, περί τα τέλη Ιουνίου του 1912, η Βουλγαρία η οποία δεν είχε ξεχάσει την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) και επεδίωκε την δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας, επιτέθηκε αιφνιδιαστικά εναντίον της Σερβίας και της Ελλάδος. Ακολούθησε ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, κατά τον οποίο η Βουλγαρία βρέθηκε αντιμέτωπη με την Ελλάδα και την Σερβία. Ταυτόχρονα επωφελήθηκε η Τουρκία και η Ρουμανία και εισέβαλλαν στην Ανατολική Θράκη και στην περιοχή της Δοβρουτσάς αντίστοιχα. Ο πόλεμος έληξε με ήττα των Βουλγάρων και την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913)⁵. Μια επισφαλής ισορροπία επιβλήθηκε στα Βαλκάνια. Καθορίστηκαν τα νέα σύνορα της Ελλάδος και της Βουλγαρίας, καθώς επίσης και αυτά μεταξύ Ελλάδος και Σερβίας. Η ελληνική κυριαρχία αναγνωρίστηκε σε όλη την Μακεδονία.

Για την Ελλάδα τα κέρδη των Βαλκανικών Πολέμων δικαίωναν πανηγυρικά τις πολιτικές επιλογές του Βενιζέλου: είχε πια τη Θεσσαλονίκη και τα παράλια της Μακεδονίας, τη Νότιο Ήπειρο με τα Γιάννενα, την Κρήτη (γιατί επιτέλους η ένωση αναγνωρίστηκε επίσημα), και από τα νησιά τη Λέσβο, τη Χίο και τη Σάμο.⁶

Με το πέρας των Βαλκανικών Πολέμων η Ελλάδα είχε σχεδόν διπλασιασθεί αλλά βρισκόταν πλέον ανάμεσα στις «συμπληγάδες πέτρες» των «Μεγάλων Δυνάμεων». Χαρακτηριστική της θέσης της είναι η περιγραφή που κάνει ο Edouard Driault στο βιβλίο του *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*⁷: «...η πολιτική της Ελλάδας ούτε τότε ούτε αργότερα ήταν φιλογερμανική ή φιλογαλλική, ήταν καθαρά

⁴ ΔΕΚ/ΓΕΣ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 198-199.

⁵ Ομοίως, σελ. 207-209.

⁶ E. Driault, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ.62

⁷ ΔΕΚ/ΓΕΣ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 132.

ελληνική και όπως συμβαίνει με την πολιτική όλων των χωρών επιδίωκε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της Ελλάδας...». Και συνεχίζει «...Ο ρόλος που έπρεπε να παίζει ήταν πολύ μεγάλος για την Ελλάδα, παρά τις νίκες της: η Βουλγαρία ήταν εκτός παιδιάς προς το παρόν, αλλά έτρεφε κληρονομικό μίσος και εκδικητικό μένος. Η Τουρκία ήταν ηττημένη, τσακισμένη, αλλά πάντα ικανή να εκμεταλλεύεται τις αντιπαλότητες των χριστιανικών κρατών. Η Ιταλία φλεγόταν από ιμπεριαλιστικό πυρετό και είχε ήδη εγκατασταθεί στην Αλβανία και στη Ρόδο. Ωστε στο χοντρό παιχνίδι, μίζα ήταν τα πεπρωμένα του ελληνισμού, ενώ διεκδικούσαν την κυριαρχία στην Μεσόγειο η Τριπλή Συμμαχία και η Αντάντ Κορντιάλ και συγκρούονταν ο γερμανισμός και ο σλαβισμός, η Αγγλία με τη Γερμανία ή με τη Ρωσία: επρόκειτο για το τρομερό πρόβλημα του κόσμου και η Ελλάδα ήταν τόσο μικρή!».

Μετά την περίοδο αυτής της επέκτασης της Ελλάδας, όπως και ο ίδιος ο Βενιζέλος αναγνώριζε, έπρεπε να ακολουθήσει μια περίοδος ειρηνικής ανοικοδόμησης και ανάπτυξης. Η περαιτέρω επέκταση της Ελλάδας, προς την Θράκη και την Βόρεια Ήπειρο, έπρεπε να γίνει κατά την άποψη του Βενιζέλου με τέτοιο τρόπο ώστε να μην παραμορφωθεί ή σπάσει η «σπονδυλική στήλη» της Ελλάδας, δηλαδή η μεγάλη συμπαγής έκταση, κατοικημένη από Έλληνες, η οποία θα έπρεπε να στηρίζει τις εδαφικές προσαρτήσεις⁸.

Όπως είχε υποστηρίξει ο Βενιζέλος σε ένα λόγο του στη Βουλή στις 2/15 Μαρτίου 1913, στο μεσοδιάστημα του πρώτου και δευτέρου Βαλκανικού Πολέμου ως απάντηση στο αίτημα των υπό βουλγαρική κατοχή ελληνικών πληθυσμών της Δράμας και της Καβάλας για ένωση τους με την Ελλάδα, οι περιοχές αυτές θα παραχωρούνταν στην Βουλγαρία, «διότι γεωγραφικοί λόγοι φέρουσιν ημάς εις τοιαύτην θέσιν, ώστε, και αν πας έλεγαν οι σύμμαχοι ότι είναι διατεθειμένοι να μας αφήσωσιν να επεκτείνωμεν τα όριά μας προς τα εκεί, δια να περιλάβωμε και τους εκεί ελληνικούς πληθυσμούς, εγώ τουλάχιστον ως υπεύθυνος κυβέρνησις, δεν θα εδεχόμην τοιαύτην χάραξιν ορίων, ως λίαν επικίνδυνον διότι ενεγνώριζον ότι η Ελλάς θα ήτο ασθενεστέρα κατά τοιούτον τρόπο εκτεινομένη παρά την θάλασσα άνευ σπονδυλικής στήλης, παρ' όσον θα ήτο εάν τα όρια αυτής εστρογγυλεύοντο κατ' άλλην διεύθυνση»⁹.

Η παραπάνω αντίληψη του Βενιζέλου «περί σπονδυλικής στήλης» έπαιξε σημαντικό ρόλο στις διαπραγματευτικές επιλογές του, καθώς επίσης και ως ένα ακόμη σημείο διαφωνίας του με τον Κωνσταντίνο, ο οποίος δεν δεχόταν την

⁸ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.63.

⁹ Ι. Μάλλωση, *Η Πολιτική Ιστορία του Δημητρίου Γούναρη*, σελ. 255-256.

παραχώρηση ελληνικότατων περιοχών στους Βουλγάρους, οι οποίες είχαν απελευθερωθεί προσφάτως από τα ελληνικά στρατεύματα και της ανταλλαγής των πληθυσμών τους.

Στις 28 Ιουνίου του 1914, δολοφονήθηκε στο Σεράγεβο ο διάδοχος της Αυστρίας Φερδινάνδος από έναν Κροάτη φοιτητή. Το γεγονός αυτό ήταν η αφορμή για το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ήδη από το 1882 είχε συσταθεί η «Τριπλή Συμμαχία» μεταξύ Γερμανίας, Ιταλίας και Αυστροουγγαρίας. Ως αντίβαρο της, το 1904 είχε συγκροτηθεί η «Εγκάρδια Συνεννόηση» (Αντάντ) μεταξύ της Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και αργότερα της Ιταλίας. Έτσι σε σύντομο χρονικό διάστημα και με αφορμή το παραπάνω γεγονός της δολοφονίας του αρχιδούκα, οι δύο συνασπισμοί βρέθηκαν σε κατάσταση πολέμου. Η Ελλάδα όπως και η Βουλγαρία και η Τουρκία, αρχικά ήταν ουδέτερη.

Ο Κωνσταντίνος πίστευε ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να διατηρήσει την ουδετερότητα της και να μην εμπλακεί σε έναν πόλεμο ο οποίος δεν την αφορούσε. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα είχε μόλις τελειώσει από τους αιματηρούς και δαπανηρούς Βαλκανικούς Πολέμους και χρειαζόταν μια περίοδο ανασυγκρότησης. Έτσι ο Κωνσταντίνος απέρριψε πρόταση του κουνιάδου του, Γερμανού αυτοκράτορα Γουλιέλμου, για είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συμμαχίας. Από την άλλη πλευρά, και η πρόταση του Βενιζέλου για είσοδο της Ελλάδας στο πλευρό της Αντάντ, τον Αύγουστο του 1914, απορρίφθηκε από τους συμμάχους με το σκεπτικό ότι θα προκαλούσε την Τουρκία και ίσως και την Βουλγαρία να εγκαταλείψουν την ουδετερότητά τους και να τεθούν στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων.

Η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συμμαχίας, έδειξε να ανοίγει τον δρόμο για την είσοδο της Βουλγαρίας και της Ελλάδας στο πλευρό της Αντάντ. Το πρόβλημα όμως ήταν τα ανταλλάγματα που θα έδιναν οι σύμμαχοι στην κάθε χώρα. Η Βουλγαρία ήθελε έξοδο στο Αιγαίο, δηλαδή περιοχές στην Μακεδονία, γεγονός όμως που μπορούσε να οδηγήσει την Ελλάδα στο αντίπαλο στρατόπεδο. Για τον λόγο αυτό έπρεπε να δοθούν αλλού εδαφικά ανταλλάγματα στην Ελλάδα, ως αντιστάθμισμα για την παραχώρηση των ελληνικών εδαφών της Μακεδονίας στην Βουλγαρία. Παραχωρήσεις στα βόρεια σύνορα αποκλείονταν λόγω συγκρουόμενων συμφερόντων Σερβίας και Βουλγαρίας. Παραχωρήσεις στον Βόσπορο και στην Κωνσταντινούπολη αποκλείονταν διότι θα προκαλούσαν την αντίδραση της Ρωσίας. Παραχωρήσεις την Βόρειο Ήπειρο ή στα ελληνικότατα

Δωδεκάνησα προσέκρουαν στην ιταλική σφαίρα επιρροής, την στιγμή που η Αντάντ προσπαθούσε να προσελκύσει στο πλευρό της την Ιταλία. Η Κύπρος ήταν βρετανική και ως εκ τούτου ήταν πιο εύκολο να δοθεί κάτι που δεν ήταν δικό σου. Το μόνο που έμενε ως αντάλλαγμα για την Ελλάδα ήταν η περιοχή της Σμύρνης και της ενδοχώρας της, η οποία κατοικείται στην πλειοψηφία της από Έλληνες και η οποία άνηκε στους αντίπαλους Οθωμανούς¹⁰.

Η πολιτική σκηνή της Ελλάδος εκείνη την εποχή ήταν αρκετά τεταμένη. Είχαν δημιουργηθεί δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Στο ένα στρατόπεδο ήταν οι οπαδοί του Βενιζέλου και στο άλλο οι αντίπαλοί του, οι οποίοι αποτελούνταν από ένα συνοθύλευμα πολιτικών και στρατιωτικών που δεν τους συνέδεε τίποτα πέραν της αντιπάθειάς τους για τον Βενιζέλο. Οι αντίπαλοί τους, τους αποκαλούσαν με διάφορα ονόματα όπως βασιλόφρονες, παλαιοκομματικούς ή αντιδραστικούς, αλλά ο ακριβέστερος ορισμός που περιλαμβάνει όλους όπως αναφέρει και ο M. L. Smith, είναι «αντιβενιζελικοί». Η πολιτική του Βενιζέλου διαπνεόταν από μια μακρόχρονη βαθιά πίστη και αντίληψη ταύτισης των ελληνικών και των βρετανικών συμφερόντων. Αντίληψη η οποία ενισχυόταν και από την σύμφωνη προσωπική άποψη του βρετανού πρωθυπουργού Lloyd George.

Από την άλλη πλευρά οι αντίπαλοι του Βενιζέλου είχαν αρνητική άποψη για τον πόλεμο. Ήταν περισσότερο πραγματιστές παρά οραματιστές και πίστευαν ακράδαντα στην ουδετερότητα, εκτός και αν υπήρχαν χειροπιαστές εγγυήσεις από την Αντάντ για την ικανοποίηση μιας σειράς ελληνικών αιτημάτων εκ των οποίων το κυριότερο ήταν η εγγύηση ασφαλείας των ελληνικών συνόρων. Και τέτοιες εγγυήσεις για την ώρα δεν μπορούσαν να υπάρξουν. Η τελευταία θέση είχε υιοθετηθεί και από τον Κωνσταντίνο.

Αυτή η διάσταση απόψεων έμελλε να είναι καθοριστική για την πορεία της Ελλάδος προς τον εθνικό διχασμό. Οι βενιζελικοί χαρακτήριζαν άδικο, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, τους αντιβενιζελικούς και τον ίδιο τον Κωνσταντίνο για γερμανόφιλους.

Ο Βενιζέλος υπέβαλε στον Κωνσταντίνο στις αρχές του 1915 ένα εκτεταμένο υπόμνημα με το οποίο υποστήριζε ένθερμα την προσφορά της Αντάντ για δημιουργία ενός βαλκανικού μετώπου στο πλευρό της Αντάντ, μιας δηλαδή συμμαχίας που θα περιλάμβανε στο πλευρό της την Ελλάδα, την Βουλγαρία και τη Ρουμανία.

¹⁰ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 89-90.

Η προσφορά προέβλεπε να παραχωρηθούν εδάφη της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα, ως το μοναδικό μέσο για να εξασφαλιστούν οι παραχωρήσεις στην Μακεδονία που θα μπορούσαν να πείσουν τους Βουλγάρους να προσχωρήσουν στην Αντάντ. Επίσης πρότεινε την ανταλλαγή των πληθυσμών των αποδοθεισών περιοχών. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι οι περιοχές της Μακεδονίας που έπρεπε να παραχωρηθούν (Καβάλα και Δράμα), εκτός του ότι κατοικούνταν στην πλειοψηφία τους από Έλληνες, είχαν απελευθερωθεί κατά την διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων με ποταμούς ελληνικού αίματος.

Στο υπόμνημα αυτό, όπως αναφέρει ο M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, διακρίνουμε τόσο τις αρετές όσο και τα μειονεκτήματα του Βενιζέλου. Από την μια πλευρά δηλαδή έχουμε την επιδεξιότητά του να αναπροσαρμόζει την ελληνική εξωτερική πολιτική και την εξεύρεση λύσεων που θα επέλυναν τις διαμάχες στα Βαλκάνια. Από την άλλη όμως πλευρά, οι προτάσεις του αυτές ήταν μη ρεαλιστικές, με δεδομένες τις ιδέες που επικρατούσαν στην συνείδηση της πλειονότητας των Ελλήνων, καθώς επίσης και στο ότι απαιτείτο να γίνει μια ολοκληρωτική μεταστροφή του δόγματος ισορροπίας των Βαλκανίων. Δεύτερον, το σχέδιο του Βενιζέλου απέκλειε την πιθανότητα εξάπλωσης στη Δυτική και Ανατολική Θράκη, γεγονός το οποίο ακύρωνε την ιδέα της συμπερίληψης όλων των ελληνικών περιοχών στην Μεγάλη Ελλάδα, με μοναδικό αντάλλαγμα μια αβέβαιη ελπίδα για επέκταση στη Μικρά Ασία. Το όραμα της Ιωνίας τύφλωνε τον Βενιζέλο τόσο ως προς τους στρατιωτικούς κινδύνους του σχεδίου δράσης που πρότεινε, όσο και ως προς τις καταστροφικές συνέπειες που θα είχε στην εθνική ενότητα η πρόταση της παραχώρησης της Καβάλας. Το κυριότερο πρόβλημα ήταν ότι κατά την εκτίμηση των στρατιωτικών, η οποία εκφράσθηκε με ένα υπόμνημα του Μεταξά προς τον Βενιζέλο, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για μια δύναμη να εγκατασταθεί μόνιμα στη δυτική Μικρά Ασία.¹¹

Ο Κωνσταντίνος και το Γενικό Επιτελείο διαφώνησαν και ο Βενιζέλος παραιτήθηκε. Σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Δ. Γούναρη η οποία απέρριψε την 14^η Απριλίου πρόταση της Αντάντ: « *Η Ελλάδα ζητεί εγγύηση της ηπειρωτικής και νησιωτικής ακεραιότητας, συμπεριλαμβανομένης της Βόρειας Ηπείρου και, όπως είναι αυτονόητο, της Καβάλας και της Ανατολικής Μακεδονίας. Αν δοθεί η εγγύηση, η Ελλάδα είναι έτοιμη να ταχτεί στο πλευρό της Αντάντ κατά της Τουρκίας με*

¹¹ Αιτιολόγηση αυτής της άποψης στο επόμενο κεφάλαιο.

*αντικειμενικό σκοπό τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.»*¹² Από πολύ νωρίς η Ελλάδα είχε υιοθετήσει έναν απεριόριστο σκοπό, όπως αυτός της διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι νέες εκλογές του Ιουνίου 1915 έδωσαν την νίκη στην παράταξη του Βενιζέλου, καθώς επίσης και το ακλόνητο επιχείρημα της λαϊκής εντολής προκειμένου να ακολουθήσει την πολιτική του. Η Ελλάδα τηρούσε μια ευμενή ουδετερότητα προς τους σύμμαχους της Αντάντ, αλλά δεν έμπαινε στον πόλεμο στο πλευρό τους παρά την έκκληση και των Σέρβων επικαλούμενων την μυστική συμφωνία της Θεσσαλονίκης μεταξύ των δύο χωρών.

Από τις αρχές όμως του 1915 συμμαχικά στρατεύματα υπό τον στρατηγό Σαράϊγ είχαν αρχίσει και καταλάμβαναν σημεία της ελληνικής επικράτειας για υποβοήθηση των επιχειρήσεων. Τα πράγματα άλλαξαν το Σεπτέμβριο του 1915 όταν η Γερμανία και η Αυστρία συμφώνησαν με την Βουλγαρία για κοινή δράση στο βαλκανικό θέατρο του πολέμου. Η Ελλάδα βάσει της ελληνοσερβικής συνθήκης έπρεπε να βοηθήσει την Σερβία. Ενώ οι βενιζελικοί υποστήριζαν την εφαρμογή της συνθήκης, οι αντιβενιζελικοί επέμεναν στην ουδετερότητα υποστηρίζοντας ότι η συνθήκη αφορά μόνο βαλκανικό και όχι γενικευμένο πόλεμο. Όμως για την εφαρμογή της συνθήκης από την Ελλάδα απαιτείτο η βοήθεια σε συμμαχικά στρατεύματα. Η δυσμενής εξέλιξη του πολέμου για την Σερβία καθιστούσε όλο και περισσότερο επιτακτική, για τους σύμμαχους της Αντάντ, την είσοδο της Ελλάδας στο πλευρό της.

Ο Βενιζέλος κάλεσε τα στρατεύματα της Αντάντ να αποβιβασθούν στην Θεσσαλονίκη ώστε να πάρουν μέρος στο βαλκανικό μέτωπο στο πλευρό της Σερβίας. Ο βασιλιάς διαφώνησε και ο Βενιζέλος παραιτήθηκε για δεύτερη φορά. Οι σύμμαχοι άρχισαν να μεταφέρουν δια μέσω της Θεσσαλονίκης στρατεύματα και κατέλαβαν πολλά στρατηγικά σημεία της περιοχής. Επίσης, η Κέρκυρα χρησιμοποιήθηκε ως διακομιστικό κέντρο των υπολειμμάτων του σερβικού στρατού, ο οποίος ανασυντάχθηκε και μεταφέρθηκε μέσω της ελληνικής επικράτειας στην Θεσσαλονίκη.

Από την άλλη πλευρά, οι Κεντρικές Δυνάμεις ζητούσαν από την Ελλάδα να τους επιτρέψει να χρησιμοποιήσουν περιοχές της Μακεδονίας για τις επιχειρήσεις τους εναντίον της Αντάντ, με το πρόσχημα της χρησιμοποίησης του ελληνικού

¹² Ε. Driault, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ. 170.

εδάφους από τους αντιπάλους τους. Το αποκορύφωμα αυτών των διεκδικήσεων ήταν η κατάληψη του ελληνικού οχυρού Ρούπελ από τους Βούλγαρους. Ουσιαστικά τα γεγονότα καθιστούσαν αδύνατη την συνέχιση της ουδετερότητας της Ελλάδας. Όμως ο Κωνσταντίνος εξακολουθούσε να επιμένει σε αυτήν και να αρνείται την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο.

Τον Αύγουστο του 1916, αφού η Θεσσαλονίκη είχε μετατραπεί σε ένα τεράστιο διαμετακομιστικό κέντρο και είχε οχυρωθεί η γύρω περιοχή, έλαβε χώρα το επαναστατικό βενιζελικό κίνημα της Εθνικής Άμυνας. Αποκήρυξαν την κυβέρνηση της Αθήνας και με την προστασία του στρατηγού Σαράιγ, προσεταιρίστηκαν την πλειοψηφία της ελληνικής φρουράς της πόλης. Τον Οκτώβριο έφτασε στην Θεσσαλονίκη και ο Βενιζέλος, όπου σχημάτισε την «Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας». Η Ελλάδα βρέθηκε χωρισμένη σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα, με την ταυτόχρονη παρουσία δύο κυβερνήσεων. Το σχίσμα του ελληνικού έθνους πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις με την προσπάθεια προσεταιρισμού από πλευράς της Κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας σημαντικού τμήματος του ελληνικού στρατού, με άμεσο κίνδυνο να ξεσπάσει γενικευμένος εμφύλιος πόλεμος. Ακολούθησε ένας φοβερός οικονομικός αποκλεισμός και εμπάργκο σε τρόφιμα του ελληνικού πληθυσμού των περιοχών που ήταν υπό την βασιλική κυβέρνηση και τα αιματηρά γεγονότα στην Αθήνα το Νοέμβριο του 1916, κατά τα οποία δύναμη 3000 Γάλλων υπό τον ναύαρχο Fourne αποβιβάστηκαν στο Φάληρο και στον Πειραιά για να καταλάβουν στρατηγικά σημεία της Αθήνας και να εξαναγκάσουν τον βασιλιά σε παραίτηση. Τα γαλλικά στρατεύματα ενεπλάκησαν σε μάχη με τα ελληνικά στο χώρο του Ζαπείου και οι Γάλλοι κανονιοβόλησαν τα ανάκτορα. Ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το θρόνο του κάτω από την πίεση των Γάλλων χωρίς όμως να παραιτηθεί και αποσύρθηκε στην Ελβετία, αφήνοντας στον θρόνο καθ' υπόδειξη των Συμμάχων τον δευτερότοκό γιο του Αλέξανδρο.

Τον Ιούνιο του 1917 ο Βενιζέλος εγκαταστάθηκε στην εξουσία επαναφέροντας την βενιζελική βουλή του 1915 (γνωστή ως «Βουλή των Λαζάρων»). Ακολούθησε μια φοβερή εξόντωση κάθε αντιβενιζελικού στοιχείου από την πολιτική, δικαστική και στρατιωτική εξουσία και την δημόσια διοίκηση. Οι διωγμοί επεκτάθηκαν ακόμη και στην εκκλησία. Οι συνέπειες αυτών των διώξεων είχαν φοβερή επίδραση σε ολόκληρο τον ελληνικό λαό και έμελλε να στιγματίσουν το ελληνικό έθνος ακόμη και μέχρι τις μέρες μας. Ο Εθνικός Διχασμός ήταν πλέον γεγονός.

Ο δρόμος να μπει η Ελλάδα στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ ήταν πλέον ανοικτός για τον Βενιζέλο. Στις 17 Ιουνίου 1917 η Ελλάδα εισήχθη επίσημα στον πόλεμο με την ανάκληση των Ελληνικών διπλωματικών αντιπροσωπειών. Η ελληνική κυβέρνηση του Βενιζέλου δήλωσε ότι θεωρεί την Ελλάδα σε εμπόλεμη κατάσταση στο πλευρό των Συμμάχων από τις 24 Νοεμβρίου 1916, όταν αυτό είχε ανακοινωθεί από την επαναστατική κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης.

Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε νικητές τις δυνάμεις της Αντάντ. Η Ελλάδα τώρα έπρεπε να πάρει το μερίδιό της από τη συμμετοχή της στο πλευρό των νικητών.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1918 υπογράφηκε στη Θεσσαλονίκη ανακωχή ανάμεσα στη Βουλγαρία και τους Συμμάχους, με την οποία η πρώτη υποχρεωνόταν να εκκενώσει τα ελληνικά εδάφη που κατείχε και να αποστρατεύσει τον στρατό της, εκτός από τρεις μεραρχίες.¹³

Στις 17 Οκτωβρίου 1918 υπογράφηκε η Συνθήκη Ανακωχής του Μούδρου, μεταξύ του Άγγλου Ναυάρχου Κάλθροπ, πληρεξουσίου των Συμμάχων, και των αντιπροσώπων της Τουρκίας. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, προβλεπόταν η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ Τουρκίας και δυνάμεων της Αντάντ και η παράδοση του μεγαλύτερου μέρους του τουρκικού στρατού καθώς και όλων των πολεμικών πλοίων. Επιπλέον οι Σύμμαχοι μπορούσαν να καταλάβουν για λόγους ασφαλείας στρατηγικά σημεία του τουρκικού εδάφους, χωρίς προηγούμενη ιδιαίτερη συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση¹⁴. Ουσιαστικά δηλαδή η Τουρκία τίθετο στην διάθεση των νικητών.

Εν όψη της συνδιάσκεψης ειρήνης των Παρισίων, στην οποία θα καθοριζόντουσαν οι όροι της ειρήνης μεταξύ των εμπολέμων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Βενιζέλος μετέβη το φθινόπωρο του 1918 στη Δυτική Ευρώπη προκειμένου να οργανώσει τον διπλωματικό αγώνα της Ελλάδος για την επιτυχία των ελληνικών διεκδικήσεων. Οι ελληνικές όμως διεκδικήσεις τόσο στα Βαλκάνια όσο και στην Μικρά Ασία προσέκρουαν πάνω, αφ' ενός στα εθνικά συμφέροντα των συμμάχων και αφ' ετέρου στις δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει κατά την διάρκεια του πολέμου και που τώρα τους έφερναν σε δύσκολη θέση. Ο Βενιζέλος προσπάθησε κατ' αρχήν να πάρει με το μέρος του, τους ηγέτες των τριών μεγαλύτερων δυνάμεων,

¹³ ΔΙΣ/ΓΕΣ, *Ευρετήριο Πολεμικών Γεγονότων του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 119.

¹⁴ ΔΕΚ/ΓΕΣ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 234-236.

των ΗΠΑ, της Βρετανίας και της Γαλλίας, πιστεύοντας ότι η θετική στάση τους ήταν απαραίτητη. Οι σχέσεις του με τον βρετανό Lloyd George ήταν ανέκαθεν πολύ καλές και ο ίδιος υποστήριζε τις ελληνικές θέσεις για επέκταση της Ελλάδας στην Μικρά Ασία εις βάρος των Τούρκων, όχι μόνο λόγω αντιπάθειας προς τους Τούρκους, αλλά και λόγω εξασφάλισης των θαλάσσιων οδών συγκοινωνιών προς τις βρετανικές αποικίες της Ινδίας. Οι Γάλλοι προσπαθούσαν να διασφαλίσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα στην Μικρά Ασία. Ανησυχούσαν για την αύξηση της βρετανικής επιρροής στην περιοχή μέσω της Ελλάδος, αλλά από την άλλη πλευρά η περιοχή της Μικράς Ασίας δεν ήταν μέσα στα πρωτεύοντα ζωτικά τους συμφέροντα. Έτσι αντιμετώπισαν μάλλον θετικά τις ελληνικές διεκδικήσεις στην περιοχή, προκειμένου να μην μείνουν έξω από το παιχνίδι. Οι ΗΠΑ με την συμμετοχή τους στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν εγκαταλείψει για πρώτη φορά την πολιτική του απομονωτισμού και με τον πρόεδρο τους Ουίλσον, ήταν υπέρ της αυτοδιάθεσης των λαών οι οποίοι βρισκόντουσαν κάτω από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την άλλη όμως πλευρά ήταν άγνωστο αν θα αναλάμβαναν υποχρεώσεις για την υποστήριξη της δημιουργίας ανεξάρτητων κρατών, ή ακόμη και την δημιουργία ουδέτερων κρατών ή καθεστώτων για τα Στενά, ή την Κωνσταντινούπολη.

Όπως προαναφέρθηκε κατά την διάρκεια του Πολέμου είχαν γίνει μυστικές συμφωνίες μεταξύ των συμμάχων, οι οποίες καθόριζαν σφαίρες επιρροής, καθώς επίσης και εδαφικές προσκτήσεις της ασιατικής Τουρκίας στην Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία. Η ιταλική πολιτική στη Μικρά Ασία εκτός της υπαγόρευσής της λόγω αισθημάτων εθνικής υπερηφάνειας, είχαν και μια έντονη οικονομική και κοινωνική βάση, αφού εκπλήρωναν την ανάγκη της Ιταλίας για νέες κτήσεις που θα απορροφούσαν το πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό και θα εξασφάλιζαν αποθέματα άνθρακα και σιταριού. Η θέση της Ιταλίας συγκρούεται με αυτήν της Ελλάδας στην περιοχή της Σμύρνης, στην Βόρεια Ήπειρο και στα Δωδεκάνησα. Η στάση της επομένως προς τις ελληνικές διεκδικήσεις ήταν τελείως αρνητική.¹⁵

Ο Βενιζέλος στήριξε τις διεκδικήσεις της Ελλάδας κυρίως βάση εθνολογικών επιχειρημάτων¹⁶. Έτσι στο φυλλάδιο που παρουσίασε στο Συμβούλιο των Δέκα στις 03-04 Φεβρουαρίου 1919¹⁷ εξήγησε και ανέλυσε τις ελληνικές θέσεις. Σύμφωνα με τις διεκδικήσεις του Βενιζέλου, η Ελλάδα διεκδικούσε τα νησιά του Αιγαίου που

¹⁵ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 144-147.

¹⁶ Σχεδιάγραμμα 1.

¹⁷ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 150-153.

ήταν υπό τουρκική κατοχή και τα Δωδεκάνησα που ήταν υπό ιταλική κατοχή. Διεκδικούσε ολόκληρη την Βόρειο Ήπειρο, με όλο τον πληθυσμό της, την Δυτική Θράκη που ήταν υπό των Βουλγάρων και την Ανατολική Θράκη που ήταν υπό των Τούρκων, παρά το γεγονός ότι ακόμη και οι ελληνικές στατιστικές αναγνώριζαν ότι το μουσουλμανικό στοιχείο υπερτερούσε του ελληνικού. Στην Δυτική Μικρά Ασία διεκδικούσε μια λωρίδα που εκτεινόταν στα δυτικά μιας νοητής γραμμής μεταξύ των περιχώρων της Πανόρμου στον Μαρμαρά και ενός σημείου στη νότια ακτή απέναντι από το Καστελόριζο. Η περιοχή αυτή σύμφωνα με την απογραφή του Οικουμενικού Πατριαρχείου του 1912 (πριν των διωγμών του 1914 και 1916) περιλάμβανε περίπου 800.000 Έλληνες έναντι 1.000.000 Τούρκων και 100.000 Εβραίων. Ο Βενιζέλος προκειμένου να παρακάμψει αυτούς τους «ενοχλητικούς» αριθμούς συμπεριέλαβε στη ζώνη και τα γειτονικά νησιά Ίμβρο, Τένεδο, Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο Ικαρία, Ρόδο, Καστελόριζο και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα, προσθέτοντας έτσι ακόμη 370.000 περίπου Έλληνες έναντι 25.000 Τούρκων. Το αιτιολογικό ήταν ότι τα νησιά ήταν μέρος της Ηπειρωτικής Δυτικής Μικράς Ασίας. Το επιχείρημα αυτό μπορεί να εξυπηρετούσε την Ελλάδα την δεδομένη στιγμή, αλλά ήταν επικίνδυνο εάν αντιστρεφόταν. Όσον αφορά τον ελληνισμό του Πόντου, πρότεινε να συγχωνευτεί το βίλαετι της Τραπεζούντας με το νέο Αρμενικό κράτος. Δεν διεκδίκησε όμως την Κύπρο για να μην έρθει σε αντίθεση με τους Βρετανούς, ούτε και την Κωνσταντινούπολη εξαιτίας των ζωτικών διεθνών συμφερόντων. Από την άλλη πλευρά πίστευε ότι εφ' όσον πραγματοποιούνταν οι ελληνικές διεκδικήσεις, η Κωνσταντινούπολη θα βρισκόταν σε ομηρία ανάμεσα σε μια «τανάλια» από ελληνικά εδάφη και αργά ή γρήγορα θα αποτελούσε και αυτή τμήμα της ελληνικής επικράτειας. Αυτή ίσως είναι και η μόνη εξήγηση που μπορεί κάποιος να υποθέσει για την αρνητική στάση του Βενιζέλου στο διατυπωθέν από τους Τούνμπε και Νίκολσον σχέδιο διαχωρισμού της Ευρώπης από την Ασία. Το σχέδιο αυτό προέβλεπε να κρατήσει η Ελλάδα την Κωνσταντινούπολη αντί της Σμύρνης, τις ευρωπαϊκές ακτές των Στενών και την θάλασσα του Μαρμαρά, ενώ η Τουρκία θα κρατούσε όλα τα ασιατικά εδάφη προς ανατολάς και νότο.¹⁸ Οι ΗΠΑ διαφώνησαν με τις ελληνικές διεκδικήσεις, διότι πίστευαν ότι η περιοχή της Σμύρνης ήταν ζωτικής σημασίας για την ευημερία της τουρκικής ενδοχώρας.

¹⁸ Βερεμής, Δημητράκοπουλος, *Μελετήματα Γύρω από τον Βενιζέλο και την Εποχή του*, σελ. 101-106.

Όλα τα παραπάνω αποτελούσαν το όραμα της Μεγάλης Ελλάδας που θα εκτεινόταν από την Αδριατική ως τον Εύξεινο Πόντο. Όμως ο διαμελισμός αυτός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άφηνε την Τουρκία ένα μικρό και θνησιγενές κράτος, περιοριζόμενο στα βιλαέτια της Κασταμονής, της Άγκυρας και του Ικονίου. Η εφαρμογή της επομένως ήταν καταστροφική για την Τουρκία, γεγονός που εγκυμονούσε εξ' αρχής τον κίνδυνο της έξαρσης του τουρκικού εθνικισμού για αντίσταση στον διαγραφόμενο αφανισμό του.

Οι εξελίξεις διευκολύνθηκαν από τους ίδιους τους Ιταλούς με τις έντονες κινήσεις και δραστηριότητές τους στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης. Το γεγονός αυτό θορύβησε τους Βρετανούς και τους Γάλλους. Στις 06 Μαΐου σε μια συνάντηση των Τριών Μεγάλων, εν απουσία του Ιταλού πρωθυπουργού Ορλάντο και κατόπιν διαβεβαιώσεως του Βενιζέλου ότι η Ελλάδα διαθέτει την απαραίτητη στρατιωτική ισχύ για να φέρει σε πέρας από μόνη της το επιχείρημα, αποφασίστηκε να δοθεί άδεια στην Ελλάδα να καταλάβει την περιοχή της Σμύρνης και της γειτονικής περιοχής. Δικαιολόγησαν την απόφαση τους αυτή ως μη προδικάζουσα την τύχη της Σμύρνης, αλλά ως παρέχουσα την δυνατότητα προστασίας των Ελλήνων ομογενών, πολλοί από τους οποίους είχαν σφαγιασθεί¹⁹. Η απόφαση αυτή πάρθηκε χωρίς να έχει προηγηθεί σοβαρή μελέτη και χωρίς να εξεταστούν με σοβαρότητα οι συνέπειες. Όπως αναφέρει ο M. L. Smith²⁰, «...Έτσι ο Λούντ Τζώρτζ, χωρίς να έχει καθαρή εικόνα στο μυαλό του για τη γενικότερη ρύθμιση του μικρασιατικού προβλήματος, εκμεταλλεύθηκε τις φασαρίες που έκαναν οι Ιταλοί για να επιτύχει ένα αποτέλεσμα που, υπό διαφορετικές συνθήκες, πιθανόν θα είχε καταποντιστεί από τις αντιρρήσεις των Αμερικάνων και των Γάλλων...Αν το κοινό όραμα του Λούντ Τζώρτζ και του Βενιζέλου είχε κάτι το μεγαλειώδες, η απομόνωση των δύο πολιτικών είχε κάτι το τρομακτικό. Οι ενδοιασμοί του Κλεμανσώ, η αναξιοπιστία των Αμερικάνων, η δυσφορία των Ιταλών και η επιφυλακτικότητα των στρατιωτικών συμβούλων θα έπρεπε να τους είχαν προϊδεάσει ότι τώρα άρχιζαν τα προβλήματα». Ταυτόχρονα δόθηκε εντολή στην Ιταλία να καταλάβει την νοτίως του Μαιάνδρου εδαφική ζώνη.

Στις διαβουλεύσεις της συνδιάσκεψης των Παρισίων φαίνεται ξεκάθαρα ότι πέραν των προσωπικών συμπαθειών και αντιλήψεων, ύστατο κριτήριο για τις

¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 13.

²⁰ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 170-172.

επιλογές του κάθε κράτους είναι η διασφάλιση του εθνικού του συμφέροντος και ο φόβος των σχετικών κερδών.

Μερικά Συμπεράσματα.

Η Ελλάδα οδηγήθηκε στην εκστρατεία στην Μικρά Ασία, μέσα από μια περίοδο η οποία μπορούσε να χαρακτηριστεί κάθε άλλο παρά «ομαλή».

Από θέμα στρατιωτικής ισχύος διέθετε έναν αξιόμαχο, εμπειροπόλεμο και καλά εκπαιδευμένο και εξοπλισμένο στρατό. Αντίθετα ο τουρκικός στρατός απεστράτευσε το μεγαλύτερο μέρος του μετά την συνθήκη του Μούδρου και βρισκόταν σε πλήρη αποσύνθεση, εξαντλημένος και χωρίς ηθικό. Από την άλλη όμως πλευρά ο στρατός είχε και σοβαρά μειονεκτήματα. Κατ' αρχήν η Ελλάδα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση, ή σε οιαδήποτε εμπόλεμο κατάσταση περίπου για είκοσι χρόνια (από τον πόλεμο του 1897 με ορισμένα διαστήματα ανάπαυλας). Κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου όπως είδαμε, προσπάθησε να μείνει ουδέτερη προκειμένου να ανασυνταχθεί και να ξεκουραστεί ο στρατός, αλλά δεν τα κατάφερε. Ο φόρος αίματος που είχε πληρώσει ο ελληνικός στρατός όλα αυτά τα χρόνια ήταν πολύ μεγάλος. Δεύτερον και κυριότερο το στράτευμα ήταν διχασμένο όπως και η υπόλοιπη ελληνική κοινωνία σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς. Επιπλέον ο στρατός είχε στερηθεί από τις τάξεις του αξιόλογα στελέχη λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων.

Η επιχείρηση στη Μικρά Ασία ήταν ένα δύσκολο από στρατιωτικής απόψεως επιχείρημα. Η έκταση, η διαμόρφωση του εδάφους, αλλά και η ανάγκη εσωτερικής ασφάλειας των υπό κατάληψη περιοχών απαιτούσαν ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, τέτοιες που εκείνη την περίοδο δεν μπορούσαν να διαθέσουν ούτε οι Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Ο Βενιζέλος όμως διαβεβαίωνε ότι η Ελλάδα τις διέθετε.

Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα ήταν η οικονομία της. Οι συνεχείς πόλεμοι είχαν εξαντλήσει οικονομικά την χώρα. Ο αποκλεισμός που επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις κατά την διάρκεια του σχηματισμού της «Κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας» στις φιλοβασιλικές περιοχές της Ελλάδας σε παντός είδους εφόδια, προκειμένου να αναγκάσουν σε παραίτηση τον Κωνσταντίνο, είχαν εξαθλιώσει οικονομικά μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Μια νέα μεγάλη εκστρατεία όπως ήταν αυτή της Μικράς Ασίας, απαιτούσε ισχυρή οικονομική υποστήριξη που μπορούσε να εξευρεθεί μόνο με την λύση του εξωτερικού δανείου. Αλλά και η οθωμανική αυτοκρατορία βρισκόταν σε οικτρή κατάσταση και στα πρόθυρα

ολοσχερούς κατάρρευσης. Σημαντικές περιοχές της είχαν αποσπασθεί και περιέλθει κάτω από την κυριαρχία των νικητών του Πολέμου. Οι απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό ήταν τεράστιες.

Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα της Ελλάδας εκείνη την σημαντική ιστορική περίοδο ήταν το πρόβλημα της εσωτερικής της πολιτικής. Η Ελλάδα ήταν διχασμένη όσο ποτέ πριν στην ιστορία της. Η διάσταση απόψεων και αντιλήψεων μεταξύ των δύο κυριότερων και πλέον δημοφιλή προσώπων της Ελλάδος, δηλαδή του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου, περί της ελληνικής στάσεως στο θέμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δίχασαν την ελληνική κοινωνία. Οι διώξεις, οι φυλακίσεις, οι εξορίες και οι εκτελέσεις μεγάλου αριθμού Ελλήνων, που ήταν αντίθετοι με την πολιτική του Βενιζέλου, είχε προκαλέσει μεγάλη δυσφορία στον ελληνικό πληθυσμό.

Ο πραξικοπηματικός τρόπος με την βοήθεια των ξένων δυνάμεων, με τον οποίο ο Βενιζέλος έδωσε τον Κωνσταντίνο και η ανασύσταση της «Βουλής των Λαζάρων», έθεταν θέμα νομιμότητας της νέας κυβέρνησης. Από την άλλη όμως πλευρά ακόμη και οι αντιβενιζελικοί δεν ήταν σταθερά αρνητικοί στην απόφαση του Βενιζέλου για απελευθέρωση των ελληνικών περιοχών της Μικράς Ασίας και ενσωμάτωση τους στην «Παλαιά Ελλάδα».

Το όραμα της «Μεγάλης Ελλάδας» παρείχε μια ισχυρή εσωτερική νομιμοποίηση σε οποιαδήποτε ενέργεια απέβλεπε σε αυτό τον στόχο. Επίσης οι συνεχείς εκτοπίσεις και σφαγές των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από τους Τούρκους, δεν μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητο κανέναν, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη προστασίας τους. Η εμφάνιση όμως των Νεότουρκων στα εσωτερικά της Τουρκίας, καθώς επίσης και οι επιβαλλόμενοι δυσβάστακτοι όροι που της επιβλήθηκαν άρχισαν σιγά σιγά και ξυπνούσαν τον τουρκικό εθνικισμό.

Στον τομέα της διεθνούς νομιμοποίησης μπορούμε να πούμε ότι οι ελληνικές διεκδικήσεις, χάρη στις ικανότητες του Βενιζέλου είχαν καταφέρει να αποσπάσουν την θετική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Το μεγάλο πλεονέκτημα της Ελλάδας ήταν ότι βρισκόταν με το μέρος των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ η Τουρκία με τους ηττημένους. Επομένως δικαιούταν να πάρει το μερίδιο από την νίκη της. Άλλωστε τα εδάφη που διεκδικούσε, δεν ενδιέφεραν κανέναν εκ' των νικητών, με εξαίρεση την Ιταλία. Η προβολή του επιχειρήματος της προστασίας των εθνικών μειονοτήτων από τις θηριωδίες και τις εκτοπίσεις που επέβαλλαν οι Νεότουρκοι, η διασφάλιση των οικονομικών τους συμφερόντων στην περιοχή, καθώς επίσης και η ενίσχυση προς την Ευρώπη της γενικής εικόνας των Τούρκων ως λαού ξένου προς

τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και αξίες, συνετέλεσαν κατά μέγιστο βαθμό. Η επικρατούσα αντίληψη που κυριαρχούσε στους ευρωπαίους ήταν αυτή της εκδίωξης των Τούρκων από την Ευρωπαϊκή ήπειρο και η ελληνική εκστρατεία στην περιοχή δικαίωνε αυτή την αντίληψη.

Διπλωματικά η Ελλάδα κατάφερε με προσωπικές επαφές και φιλίες, με προβολή και υποστήριξη ανάλογων επιχειρημάτων, με παραχωρήσεις και κατευνασμούς, με την προσχώρησή της σε συμμαχίες και με τη σύναψη συνθηκών, να μπορέσει αφ' ενός να διεξάγει ανεμπόδιστα τους Βαλκανικούς Πολέμους και αφ' ετέρου να βρεθεί με την πλευρά των νικητών του Μεγάλου Πολέμου. Η προσπάθεια διατήρησης της ουδετερότητας αρχικά μπορεί να ήταν σωστή, όμως κατόπιν ο Κωνσταντίνος έπρεπε να είχε διαβλέψει ότι ήταν ανέφικτη. Αυτό θα προφύλασσε την Ελλάδα από πολλά δεινά επακόλουθα. Παρατηρούμε δηλαδή μια αδυναμία διάγνωσης των συνθηκών του διεθνούς περιβάλλοντος, η οποία πολλές φορές οδηγεί σε καταστροφικά αποτελέσματα. Η Ελλάδα εκμεταλλευόμενη την καχυποψία των Μεγάλων Δυνάμεων η μία προς την άλλη, την ανησυχία τους για την επαύξηση των σχετικών τους κερδών, καθώς επίσης και προσωπικές αντιλήψεις και συμπάθειες των ηγετών των κρατών για την Ελλάδα, μπόρεσε να εκμαιεύσει την συγκατάθεσή τους για την εκστρατεία στην Μικρά Ασία, μη νιώθοντας το αδύνατον της επιτυχίας του εκχειρήματος.

Στο επίπεδο της μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής, η Ελλάδα χρησιμοποιώντας την στρατιωτική της ισχύ άσκησε την στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης, με την διεξαγωγή των νικηφόρων βαλκανικών πολέμων που είχαν ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση σημαντικών εδαφών. Η στρατηγική αυτή επιτεύχθηκε χάρη στην πετυχημένη στρατιωτική στρατηγική της Ελλάδας, η οποία υποστηρίχθηκε από την υψηλή εσωτερική νομιμοποίηση που έχαιρε από το σύνολο του ελληνικού λαού και αφ' ετέρου από την υποστήριξη όλης της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής υποδομής της χώρας.

Με την στρατηγική των συμμαχιών η Ελλάδα μπόρεσε κατ' αρχήν να αντιμετωπίσει τους Τούρκους (Α' Βαλκανικός Πόλεμος), και ακολούθως τους Βούλγαρους (Β' Βαλκανικός Πόλεμος). Η έμμονη του Κωνσταντίνου στην ουδετερότητα της Ελλάδος κατά το μεγαλύτερο μέρος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, λίγο έλειψε να είναι καταστροφική για την Ελλάδα. Η είσοδός της, αν και καθυστερημένα στο πλευρό της Αντάντ, της εξασφάλισε μια θέση στο τραπέζι των νικητών το Πόλεμου. Για την ώρα οι στόχοι της Ελλάδος ταυτιζόντουσαν κατά το

μεγαλύτερο μέρος με αυτούς των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, επομένως μπορούσε να διατηρηθεί η συνοχή της. Η οικονομική όμως εξάρτηση της Ελλάδος από την βοήθεια των συμμάχων της, περιόριζε τόσο τους στόχους όσο και τις επιλογές της. Η ελληνική διπλωματία κυρίως κατά την συνδιάσκεψη των Παρισίων επωμίστηκε όλο το βάρος προκειμένου να παρουσιάσει τις ελληνικές θέσεις συμβατές με αυτές της συμμαχίας. Ένα ακόμη θετικό στοιχείο που συνέτεινε για την επιτυχημένη στρατηγική των συμμαχιών είναι το γεγονός ότι έχαιρε αυξημένης νομιμοποίησης από τα μέλη των κρατών, αφού στρεφόταν κατά του ασιάτη κατακτητή, ξένου προς τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και εχθρού κατά τον Μεγάλο Πόλεμο.

Η στρατηγική των εξισορροπήσεων μπορούμε να πούμε ότι εφαρμόστηκε με απόλυτη επιτυχία στην μυστική συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Σερβίας έναντι οποιαδήποτε επίθεσης εναντίον τους τρίτου κράτους (Βουλγαρίας). Ο βαθμός αβεβαιότητας που εμπεριέχει αυτή η στρατηγική αποδείχθηκε εις βάρος της Σερβίας, όταν η Ελλάδα αρνήθηκε να την εφαρμόσει κατά την επίθεση των δυνάμεων της Κεντρικής Ευρώπης εναντίον της πρώτης.

Τέλος, η στρατηγική του κατευνασμού εφαρμόστηκε κατ' αρχήν στις εδαφικές διεκδικήσεις της Ιταλίας στην Ήπειρο και στα Δωδεκάνησα. Επίσης μπορούμε να πούμε ότι υιοθετήθηκε από τον Βενιζέλο για τις διεκδικήσεις της Βουλγαρίας στην Μακεδονία και τέλος στην συνδιάσκεψη των Παρισίων όσον αφορά την προσαρμογή και υποχώρηση των ελληνικών διεκδικήσεων για την Κωνσταντινούπολη και την περιοχή των Στενών.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι η ελληνική υψηλή στρατηγική ήταν επιτυχημένη, διότι μπόρεσε να διπλασιάσει την Ελλάδα, να δημιουργήσει την εικόνα ενός ισχυρά στρατιωτικού σύμμαχου για τις Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, ο οποίος μπορούσε να εγγυηθεί την εξασφάλιση των συμφερόντων τους στην ευρύτερη περιοχή και τελικά να λάβει την έγκρισή τους για την πραγματοποίηση του μεγάλου ονείρου των Ελλήνων, δηλαδή την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Για την ώρα οι πολιτικοί σκοποί που είχε θέσει και επιτύχει ήταν συμβατοί με τις δυνατότητες της. Η περαιτέρω όμως συνέχιση της στρατηγικής της επέκτασης που είχε επιλέξει η Ελλάδα, έπρεπε να υποστηρίζεται και από αντίστοιχους συντελεστές ισχύος, διαφορετικά κινδύνευε να υποπέσει στο σφάλμα της υπερεξάπλωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Γενικά

Η Ελλάδα όπως προαναφέρθηκε πήρε την έγκριση για κατάληψη της Σμύρνης και της εδαφικής περιοχής περίξ αυτής, λόγω του ενδιαφέροντος κυρίως της Βρετανίας και της Γαλλίας να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους εξ' αιτίας των ιταλικών ενεργειών στην περιοχή και κάτω από την ισχυρή πεποίθηση του Βενιζέλου περί της ανάγκης προσαρτήσεως της Ιωνίας στον κορμό της Ελλάδος. Μία ακόμη ισχυρή αντίληψη που επικρατούσε εκείνη την χρονική στιγμή ήταν η αυξημένη μαχητική ισχύς του Ελληνικού Στρατού και από την άλλη η αποσύνθεση και η διάλυση του τουρκικού.

Κύριο χαρακτηριστικό της όλης ενέργειας ήταν η αποφυγή παροχής οποιασδήποτε διαβεβαίωσης ή υπόσχεσης για βοήθεια από μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων προς την Ελλάδα για την επίτευξη αυτής της προσπάθειας.

Στρατιωτική Γεωγραφία Περιοχής

Η εδαφική έκταση της δυτικής Μικράς Ασίας είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος ορεινή.¹ Περίπου στο κέντρο της υπάρχει ένα υψίπεδο που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της μικρασιατικής χερσονήσου και το οποίο περιβάλλεται από βουνά. Οι οροσειρές που χωρίζουν την ενδοχώρα από το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο, εκτείνονται προς τα δυτικά. Σε απόσταση περίπου τετρακοσίων χιλιομέτρων από τα δυτικά παράλια υπάρχει ένα κομμάτι ερήμου, η αποκαλούμενη «αλμυρά έρημος». Από τα δυτικά παράλια εκτείνονται προς ανατολάς μεγάλες κοιλάδες εκ των οποίων οι βασικότερες είναι των ποταμού Ερμού και Μαιάνδρου. Οι κοιλάδες αυτές διακόπτονται από τις δυτικές καταπτώσεις των ορέων που περικλείουν το κεντρικό υψίπεδο. Επίσης κατά μήκος αυτών των κοιλάδων διέρχονται οι δύο σιδηροδρομικές γραμμές της περιοχής. Το οδικό δίκτυο είναι φτωχό και περιορίζεται κατά μήκος των κοιλάδων. Τα χαρακτηριστικά αυτά καθιστούν δύσκολο να ορισθούν φυσικά όρια κάθετα στην νοητή γραμμή Ανατολή – Δύση, στα οποία να μπορεί να στοιχισθεί η οργάνωση μιας αμυντικής τοποθεσίας που θα προφύλασσε τα κατακτημένα εδάφη της δυτικής Μικράς Ασίας από ανατολάς.

¹ Σχεδιάγραμμα 2.

Όσον αφορά τον πληθυσμό της περιοχής που διεκδικούσε η Ελλάδα, όπως προαναφέρθηκε ήταν στην πλειοψηφία τους Τούρκοι (1.000.000 έναντι 800.000 Ελλήνων). Ο Βενιζέλος πίστευε ότι ο τουρκικός πληθυσμός της περιοχής δεν θα πρόβαλλε αντίσταση στην ελληνική κυριαρχία και θα συνεργαζόταν αφού θα διαπίστωνε ότι εξασφαλιζόταν η ασφάλεια και η ισότητα όλων των κατοίκων, ανεξάρτητα θρησκευτικών πεποιθήσεων. Ο Μεταξάς σε συνάντηση του με τον Βενιζέλο το 1915, του είχε επισημάνει τον κίνδυνο της πλειονότητας του τουρκικού πληθυσμού στην περιοχή και την ανάγκη για μακρά προπαρασκευαστική ενέργεια στην περιοχή με σκοπό την προσέλκυση αυτών των πληθυσμών, ενέργεια όμως η οποία δεν έγινε.

Τα δυο παραπάνω χαρακτηριστικά της περιοχής – η μορφολογία του εδάφους και η σύνθεση του πληθυσμού – συνέτειναν σε αυτό που έγραφε ο Τούνμπη², δηλαδή ότι το πρόβλημα δεν ήταν τόσο να κατακτήσει κανείς τη δυτική Μικρά Ασία όσο να την κρατήσει.

Η Κατάληψη της Σμύρνης

Την 14^η Μαΐου 1919 αποβιβάστηκαν αποσπάσματα συμμαχικού στρατού στην Σμύρνη υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Κάλθροπ για να καταλάβουν τα οχυρά της Σμύρνης, προκειμένου να δοθεί διασυμμαχικός χαρακτήρας στην κατοχή. Το ίδιο απόγευμα διαβάσθηκε στον πληθυσμό της Σμύρνης η διακήρυξη του Βενιζέλου περί της ελληνικής ενέργειας στην πόλη. Την νύχτα χιλιάδες Τούρκοι συγκεντρώθηκαν στα υψώματα της πόλης σε μια εκδήλωση διαμαρτυρίας. Επίσης αφέθηκαν να δραπετεύσουν από τις φυλακές της πόλης εκατοντάδες Τούρκοι κρατούμενοι με τη συνενοχή των τουρκικών αρχών και των Ιταλών που ήλεγχαν τις φυλακές. Πολλοί από αυτούς αλλά και από τους Τούρκους κατοίκους, προμηθεύτηκαν όπλα από στρατιωτικές αποθήκες της περιοχής.

Την επομένη το πρωί, τα ελληνικά στρατεύματα άρχισαν να αποβιβάζονται στην Σμύρνη κάτω από τις ευλογίες του μητροπολίτη Χρυσόστομου και τις επευφημίες του κόσμου. Όμως ακόμη και μισή ώρα πριν την αποβίβαση των Ελλήνων, οι Τούρκοι μοίραζαν όπλα στην προκυμαία. Τα ελληνικά στρατεύματα μετά την αποβίβασή τους προωθούνταν με ρυθμό παρελάσεως στα καθορισμένα σημεία, χωρίς να γνωρίζουν την τουρκική δραστηριότητα που είχε προηγηθεί. Το

² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.111-112.

1/38 Σύνταγμα Ευζώνων από λάθος αποβιβάστηκε στη μέση της προκυμαίας, ενώ προβλεπόταν να αποβιβασθεί στα νότια και να καταλάβει διαμέσου των προαστίων την πόλη. Για να λάβει την κανονική του θέση αναγκάστηκε να προωθηθεί νότια κατά μήκους του δρόμου της προκυμαίας. Ενώ διερχόταν μπροστά του Διοικητηρίου δέχθηκε πυρά και ακολούθησε συμπλοκή, η οποία γενικεύτηκε και στους δρόμους της πόλης μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων. Ο συλληφθείς βαλής της Σμύρνης απέδωσε την οργανωμένη αυτή ένοπλο αντίσταση σε σπείρα Νεότουρκων επαναστατών. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα επεισόδια είχαν οργανωθεί από τους Ιταλούς, προκειμένου να αναδείξουν την ελληνική παρουσία στην περιοχή ως κατακτητική ενέργεια. Πράγματι η σημασία που δόθηκε στα γεγονότα από πλευράς των συμμάχων ήταν μεγάλη και αμαύρωσε την ενέργεια του ελληνικού στρατού.

Όσο και αν το παραπάνω γεγονός φαίνεται επουσιώδες στην όλη ενέργεια, αξιολογώντας το από στρατιωτικής πλευράς καταδεικνύει τα εξής σημαντικά σφάλματα. Στο στρατηγικό επίπεδο αποδεικνύεται μια έλλειψη επαρκούς ψυχολογικής προετοιμασίας, διαφώτισης και ενημέρωσης του φίλιου αλλά και του εχθρικά προσκείμενου προς την Ελλάδα πληθυσμού της πόλης και εν γένει της γύρω περιοχής για την ελληνική κατοχή της Σμύρνης, η οποία θα έπρεπε με την κατάλληλη προπαγάνδα να φανεί ως λυτρωτική για όλους τους κατοίκους, ανεξάρτητα θρησκευτικών και εθνολογικών διαχωρισμών. Επίσης φαίνεται μια ελλιπής και βεβιασμένη σχεδίαση με την ανάθεση της διοίκησης των ελληνικών στρατευμάτων σε έναν συνταγματάρχη, χωρίς την παρουσία άλλου ανωτάτου αξιωματικού, ή την έγκαιρη τοποθέτηση ύπατου αρμοστού στην περιοχή, με αποτέλεσμα να διασαλευτεί η τάξη και να επικρατήσει στην διεθνή γνώμη η ιταλική προπαγάνδα κατά των Ελλήνων.

Στο επιχειρησιακό επίπεδο παρατηρούμε μια σοβαρή έλλειψη πληροφοριών για την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη, καθώς επίσης και την σχεδίαση της ενέργειας της αποβίβασης των στρατευμάτων χωρίς να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας, τόσο για τα στρατεύματα όσο και για τον ίδιο τον πληθυσμό. Επίσης και στο τακτικό επίπεδο, αφ' ενός δεν ελήφθησαν τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας από τις ίδιες τις μονάδες κατά την κίνησή τους, με αποτέλεσμα να αιφνιδιαστούν και αφ' ετέρου παρατηρείται μια έλλειψη πειθαρχίας των ελληνικών στρατευμάτων. Το σφάλμα του λανθασμένου σημείου αποβίβασης του 1/38 Συντάγματος Ευζώνων εντάσσεται στην οριζόμενη ως «τριβή» κατά τον Κλαούζεβιτς, στοιχείο που

χαρακτηρίζει όλες τις ενέργειες και του οποίου οι δυσμενείς συνέπειες θα είχαν αποφευχθεί εάν υπήρχε η σωστή πρόβλεψη και σχεδιασμός.

Οι ελληνικές δυνάμεις άρχισαν να καταλαμβάνουν τις γύρω περιοχές της Σμύρνης, αλλά η περιορισμένη δύναμή τους σε συνδυασμό με την αυξημένη τουρκική αντίσταση τόσο από τον τουρκικό στρατό, όσο και από ένοπλα τμήματα του τουρκικού πληθυσμού της περιοχής, τα οποία ενισχύονταν από τους ιταλικούς τομείς της Μικράς Ασίας, καθιστούσαν επιτακτική την ανάγκη ενίσχυσής του. Εν τω μεταξύ είχε αναλάβει τα καθήκοντα του ως ύπατος αρμοστής Σμύρνης ο Στεργιάδης, άνθρωπος με ιδιόρρυθμο χαρακτήρα, ο οποίος απαιτούσε πλήρη υποταγή της στρατιωτικής στην πολιτική εξουσία της Σμύρνης. Οι αποφάσεις του Έπατου Αρμοστού καθώς επίσης και οι απαγορεύσεις που επέβαλαν οι σύμμαχοι στον ελληνικό στρατό όσον αφορά τους ελέγχους και περιορισμούς των κινήσεων των τούρκων κατοίκων της περιοχής, συνέτειναν στην αδυναμία του ελληνικού στρατού να ελέγξει τις ένοπλες τούρκικες ομάδες που συγκροτούνταν στην περιοχή και οι οποίες προσέβαλαν τα μετόπισθεν και τις γραμμές συγκοινωνιών του ελληνικού στρατού. Ο ελληνικός στρατός κατοχής ενισχύθηκε το Ιούνιο και την διοίκησή του ανέλαβε ο αντιστράτηγος Παρασκευόπουλος. Οι ελληνικές δυνάμεις στο τέλος του Ιουλίου απαρτίζονταν από την Διοίκηση ενός Σώματος Στρατού και πέντε Μεραρχίες, συνολικής δυνάμεως 1795 αξιωματικών και 52545 οπλιτών.³

Λίγες ημέρες μετά την αποβίβαση των ελληνικών δυνάμεων στην Σμύρνη, ο στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ, διορισθείς από την Σουλτανική Κυβέρνηση ως επιθεωρητής του στρατού των ανατολικών επαρχιών της Τουρκίας, αποβιβάσθηκε στην Σαμψούντα όπου και συγκέντρωσε σε μυστική σύσκεψη τους στρατιωτικούς διοικητές και αποφασίστηκε η ενίσχυση του εξοπλισμού των ατάκτων της περιοχής της Σμύρνης, με αποστολή την συνεχή παρενόχληση των Ελληνικών τμημάτων και επιβράδυνση της προελάσεως. Σε δεύτερο χρόνο αποφασίστηκε ο εξοπλισμός μιας νέας στρατιάς τακτικού στρατού. Ο οπλισμός των τμημάτων αυτών εξασφαλίστηκε από την λεηλάτηση αποθηκών οπλισμού που τελούσαν υπό την φύλαξη Βρετανών και Γάλλων. Ο Κεμάλ σωστά υιοθέτησε από πολύ νωρίς την τακτική του ανταρτοπολέμου για να προκαλέσει φθορές στα ελληνικά στρατεύματα, αφού τότε δεν διέθετε την αναγκαία δύναμη τακτικού στρατού για διενέργεια τακτικών επιχειρήσεων.

³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 30.

Η ορεινή μορφολογία του εδάφους, η υποστήριξη από τον φίλιο τουρκικό πληθυσμό, η διασπορά των ελληνικών δυνάμεων και ο περιορισμός στην διεξαγωγή των επιχειρήσεων που είχαν επιβάλει οι σύμμαχοι στον ελληνικό στρατό διευκόλυναν τις ενέργειες των Τούρκων.

Κατόπιν εντόνων αιτήσεων των στρατιωτικών διοικητών των ελληνικών τμημάτων και διαβουλεύσεων των πολιτικών, καθορίστηκε υπό των στρατηγών Μιλν τον Οκτώβριο του 1919 μια γραμμή κατοχής των ελληνικών τμημάτων μέσα στην οποία τους δίδετο ελευθερία ενεργειών προς απόκρουση των τουρκικών επιθέσεων αλλά απαγορευόταν να διεξαχθούν επιχειρήσεις πέραν των τριών χιλιομέτρων αυτής.⁴ Οι σύμμαχοι δεν ήθελαν να αφήσουν ανεξέλεγκτη την ελληνική επιθετική ενέργεια στην περιοχή. Αυτό επέφερε περιορισμένα αποτελέσματα, αφού τα τουρκικά τμήματα μπορούσαν να προσβάλλουν το μέτωπο και τα μετόπισθεν του ελληνικού στρατού και να αποσύρονται στο εσωτερικό της τουρκικής πλευράς.

Τον Δεκέμβριο του 1919 ο Στρατός Κατοχής συγκροτήθηκε σε «Στρατιά Κατοχής Μικράς Ασίας». Από τις αρχές του 1920 με την πρόσκληση νέων κλάσεων η Στρατιά ενισχύθηκε και στις αρχές του Απριλίου έφθασε να αριθμεί 3248 αξιωματικούς και 91063 οπλίτες. Από τον Σεπτέμβριο του 1919 μέχρι και το Μάρτιο του 1920 ο Κεμάλ αντιμετώπιζε πολλά αντιεπαναστατικά κινήματα, σε τέτοιο σημείο που η περιοχή της Μικράς Ασίας έμοιαζε να είναι κάτω από έναν εμφύλιο πόλεμο.

Οι ελληνικές δυνάμεις λόγω ελλείψεως ακριβών πληροφοριών, οι οποίες υπερτιμούσαν τις τουρκικές δυνατότητες, δεν εκμεταλλεύτηκε την παραπάνω κατάσταση ώστε σε συνεργασία με τα αντιεπαναστατικά κινήματα να συντρίψουν το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ. Ο Κεμάλ κατάφερε τελικά να τα αντιμετωπίσει επιτυχώς. Παράλληλα είχε καταφέρει να συγκροτήσει μια δύναμη που μαζί με τους άτακτους ανερχόταν σε 42250 άνδρες.⁵ Οι επιθέσεις των κεμαλικών δυνάμεων εντεινόνταν τόσο κατά των ελληνικών όσο και κατά των συμμαχικών θέσεων στην Μικρά Ασία και ιδιαίτερα στην περιοχή των Στενών. Η όροι της ειρήνης παραβιαζόταν συστηματικά από τον Κεμάλ. Κατόπιν ελληνικού αιτήματος και για να προφυλάξουν οι Σύμμαχοι τις θέσεις τους και να εξασφαλίσουν την ελευθερία των Στενών των Δαρδανελίων και την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης, δόθηκε η άδεια

⁴ Η γραμμή Μιλν ξεκινούσε βορείως των Κυδωνιών από το Κερέμ Κιόι κατευθυνόταν ανατολικά στο Ντουσμέ, μετά στρεφόταν νότια στο Γενιτζέ, Αχμετλί, Σάρδεις, ανατολικά Οδεμψίου και ακολουθώντας την βόρεια όχθη του Μαιάνδρου μέχρι Μουσλούκ κατάληγε στις εκβολές του Καϊστρου (Σχεδιάγραμμα 3).

⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 53.

στον ελληνικό στρατό τον Ιούνιο του 1920 για μια περιορισμένη προέλαση σε νέες θέσεις, που θα ελάφρυνε την πίεση πάνω στα συμμαχικά στρατεύματα των Στενών.

Ο Βενιζέλος πίστευε ότι οι ελληνικές δυνάμεις έπρεπε να βρίσκονται σε όσο το δυνατόν πλεονεκτικότερη θέση έναντι των Τούρκων, κατά την χρονική στιγμή της υπογραφής της συνθήκης ειρήνης, ώστε να διαπραγματευτούν από θέση ισχύος και να εξασφαλίσουν όσο γίνεται περισσότερα οφέλη.

Επιχειρήσεις προς Προύσα - Φιλαδέλφεια

Με τις επιχειρήσεις του Ιουνίου - Ιουλίου 1920⁶, η Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας προώθησε τις θέσεις της πέραν των ορίων που της είχαν επιτραπεί. Η σχετική ευκολία με την οποία σημειώθηκαν οι παραπάνω επιτυχίες του ελληνικού στρατού κατέδειξαν αφ' ενός την υπερεκτίμηση των τουρκικών δυνατοτήτων και αφ' ετέρου δημιούργησαν την ευκαιρία της πλήρους καταστροφής των κεμαλικών δυνάμεων και εξάρθρωσης του κινήματος του Κεμάλ. Γι αυτό τον λόγο το Γενικό Στρατηγείο πρότεινε στον Βενιζέλο μετά την κατάληψη του Πάνορμου την συνέχιση των επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχίρ – Αφιόν Καραχισάρ. Ο Βενιζέλος όμως αρνήθηκε διότι πίστευε ότι η ελληνική κατοχή θα έπρεπε να επεκταθεί και στην Ανατολική Θράκη προς διασφάλιση ισχυρότερων διαπραγματευτικών θέσεων εν' όψει της συνθήκης ειρήνης. Γι αυτό διέταξε την μεταφορά δυνάμεων από το μέτωπο της Μικράς Ασίας στην Ανατολική Θράκη. Χάθηκε επομένως μια δεύτερη ευκαιρία καταστροφής του τουρκικού στρατού. Στο μεταξύ όμως οι ελληνικές δυνάμεις είχαν καταλάβει την Φιλαδέλφεια και την Προύσα. Το μέτωπο πλέον είχε επιμηκυνθεί πάρα πολύ και τα κενά ανάμεσα στις μεραρχίες ήταν πολύ μεγάλα. Οι άτακτες δυνάμεις του Κεμάλ εκμεταλλευόμενες τα ακάλυπτα κενά της ελληνικής διάταξης διείσδυναν στα μετόπισθεν και προσέβαλλαν τις ελληνικές δυνάμεις. Οι ελληνικές δυνάμεις προκειμένου να καλύψουν την κατακτημένη περιοχή είχαν διασπαρθεί, γεγονός που διευκόλυνε τον ανταρτοπόλεμο εκ μέρους των Τούρκων.

Στις 10 Αυγούστου του 1920 υπογράφηκε στις Σέβρες η ομώνυμη συνθήκη, σύμφωνα με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπαψε να υπάρχει και η οποία τερμάτιζε την εμπόλεμο κατάσταση μεταξύ των νικητών του Μεγάλου Πολέμου και της Τουρκίας. Τυπικά και εν μέρει ουσιαστικά, η κατάσταση αυτή είχε τερματισθεί προ πολλού για όλους τους συμμάχους πλην της Ελλάδας, η οποία τώρα εκαλείτο δια

⁶ Σχεδιάγραμμα 4.

των όπλων να επιβάλλει τους όρους της συνθήκης, αφού η υπό τον Μουσταφά Κεμάλ κυβέρνηση της Άγκυρας δεν προτίθετο να αναγνωρίσει την συνθήκη. Επίσης η Ελλάδα εκαλείτο τώρα να αντιμετωπίσει την αντίδραση της Γαλλίας και της Ιταλίας οι οποίες υπέγραψαν την συνθήκη με σχετική απροθυμία. Η Συνθήκη των Σεβρών δεν επικυρώθηκε από κανένα Κοινοβούλιο των συμβαλλομένων μερών πλην του ελληνικού. Οι τουρκικές εθνικιστικές δυνάμεις έμεναν στη θέση τους, αποφασισμένες να αντισταθούν στις επιταγές των Δυνάμεων από το Παρίσι. «Ο Ελληνικός Στρατός ήταν εκείνος που είχε την υποχρέωση, αν ήταν να θερίσει η Ελλάδα τους καρπούς της διπλωματίας του Βενιζέλου, να επιβάλλει τους όρους της συνθήκης. Ο Βενιζέλος ήξερε καλά τώρα πια το μέγεθος του έργου που τον περίμενε».⁷ Έπρεπε δηλαδή η Ελλάδα για να υποστηρίξει τον πολιτικό της σκοπό, που δεν ήταν άλλος από την επιβολή στην Άγκυρα της Συνθήκης των Σεβρών, να χρησιμοποιήσει ως κύριο μέσο τον πόλεμο.

Οι σύμμαχοι έκαναν σαφές ότι δεν προτίθετο να αρχίσουν πάλι τον πόλεμο για την επιβολή των όρων της συνθήκης. Ο Βενιζέλος τους απάντησε ότι ο ελληνικός στρατός δεν ήταν μόνο σε θέση να εξασφαλίσει τις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, αλλά και ότι θα γινόταν ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων της Ειρήνης.⁸

Κατά το Γενικό Στρατηγείο, μόνο ένα μέσο υπήρχε για εκμηδένιση του κινήματος του Κεμάλ και επαναφορά της ηρεμίας στην Μικρά Ασία. Το μέσο αυτό ήταν η προέλαση του Ελληνικού Στρατού και η κατάληψη των σημαντικών κέντρων του Εσκή Σεχέρ, Αφιόν Καραχισάρ και Άγκυρας, εκτεινόμενης της προελάσεως εάν ήταν ανάγκη μέχρι και του Ικονίου. Οι λόγοι που έκαναν το Γενικό Στρατηγείο να θεωρεί μια τέτοιου μεγέθους ενέργεια ως αναγκαία ήταν οι εξής:⁹

Η μεγάλη στρατιωτική αξία που είχαν τα κέντρα του Εσκή Σεχέρ και Αφιόν Καραχισάρ για τους Τούρκους.

Η μεγάλη πολιτική σημασία και το αντίκτυπο στο ηθικό που θα είχε η κατάληψη των σπουδαίων αυτών κέντρων.

Τα μεγάλα πλεονεκτήματα τα οποία θα προέκυπταν για τις ελληνικές δυνάμεις κατοχής τα παραπάνω κέντρα.

⁷ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.244.

⁸ X. Αγγελομάτης, *Χρονικό Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 102.

⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 63-64.

Η προώθηση μέχρι Ικονίου θα είχε σημασία ευρύτερου συμμαχικού ενδιαφέροντος για την ελευθερία λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής Κωνσταντινουπόλεως – Αδάνων – Κιλικίας, το τελευταίο τμήμα της οποίας κατείχετο από τις γαλλικές δυνάμεις.

Με λίγα λόγια η κατοχή αυτών των σημαντικών σιδηροδρομικών κόμβων θα αποστερούσε τον Κεμάλ από τα κύρια μέσα ανεφοδιασμού και η κατάληψη της Αγκυρας θα ήταν ένα κολοσσιαίο ηθικό πλήγμα για τον εχθρό.

Όμως το Γενικό Στρατηγείο υποτιμούσε τη θέληση των Τούρκων εθνικιστών να αντισταθούν. Η ενέργεια έπρεπε να γίνει όσο το δυνατόν γρηγορότερα, γιατί ο Κεμάλ ενίσχυε τον στρατό του σε δύναμη και μέσα. Ο Σύμμαχοι είχαν απαγορέψει τις νηοψίες του ελληνικού στόλου στα συμμαχικά πλοία που προσέγγιζαν τα λιμάνια της Μικράς Ασίας, αποστερώντας το νόμιμο δικαίωμα της εμπόλεμης Ελλάδας να εμποδίσει την ενίσχυση του Τουρκικού Στρατού. Ο Βενιζέλος όμως έχοντας στο νου του την προκήρυξη εκλογών, επιθυμούσε την αποστράτευση κλάσεων του στρατού και όχι την ενίσχυσή του, γεγονός που καθιστούσε ανέφικτη κάθε επιθετική ενέργεια. Υπήρχε δηλαδή μια διάσταση, η οποία προήρχετο από τις οργανωτικές δομές της κάθε πλευράς. Οι στρατιωτικοί ενδιαφέρονταν για την εκπλήρωση της στρατιωτικής τους αποστολής, δηλαδή για την συντριβή των κεμαλικών δυνάμεων. Οι πολιτικοί και ειδικά ο Βενιζέλος ενδιαφερόταν και για την εξασφάλιση ευνοϊκών συνθηκών για την παράταξή του στις επερχόμενες εκλογές. Οι δύο στόχοι – πολιτικός και στρατιωτικός – βρίσκονταν σε αντίθεση.

Πτώση Βενιζέλου

Ο Βενιζέλος αμέσως μόλις επέστρεψε στην Ελλάδα προκήρυξε τις εκλογές για την 7^η Νοεμβρίου, οι οποίες όμως έγιναν μία εβδομάδα αργότερα λόγω του θανάτου του Αλέξανδρου και έδωσαν την πλειοψηφία στην αντίπαλη παράταξη. Έτσι σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Δημήτριο Ράλλη.

Η νέα κυβέρνηση παρά την αντιπολεμική της κριτική στην πολιτική του Βενιζέλου, αποφάσισε να συνεχίσει τον μικρασιατικό αγώνα. Η διενέργεια των εκλογών είχε σημαντική επίδραση στον Ελληνικό Στρατό. Την επομένη των εκλογών ο Αντιστράτηγος Παρασκευόπουλος υπέβαλλε την παραίτηση του και αντικαταστάθηκε από τον Αντιστράτηγο Παπούλα, καθώς επίσης αντικαταστάθηκαν όλοι οι διοικητές των Σωμάτων Στρατού και όλων των διοικητών των Μεραρχιών,

πλην δύο. Επίσης οι περισσότεροι διοικητές συνταγμάτων αντικαταστάθηκαν μέχρι το επόμενο καλοκαίρι.

Η ήττα του Βενιζέλου άνοιξε τον δρόμο για την επαναφορά του Κωνσταντίνου στον θρόνο της Ελλάδας, παρά τις αντιδράσεις των Συμμάχων. Πολλοί άλλοι αντιβενιζελικοί αξιωματικοί που είχαν εκδιωχθεί κατά την διάρκεια των διώξεων του Βενιζέλου επανήλθαν στο στράτευμα, δημιουργώντας μια συσσώρευση στην επετηρίδα των αξιωματικών και καταλαμβάνοντας θέσεις που κατείχαν οι βενιζελικοί, πολλοί από τους οποίους απεστρατεύθηκαν. «Η επαναφορά των απότακτων προκάλεσε στις γραμμές του στρατού μια σημαντική αναστάτωση, βγάζοντας στην επιφάνεια τις διαιρέσεις και τις διχογνωμίες που υπήρχαν μέσα στο σώμα των αξιωματικών. Η περιοχή στην οποία η αναστάτωση αυτή θα έκανε το μεγαλύτερο κακό ήταν η Μικρά Ασία».¹⁰ Δημιουργήθηκε επομένως μια σύγχυση στις τάξεις του στρατού που επηρέασε την μαχητική του ισχύ και συνέτεινε στην διατήρηση του διχασμού και της τάσης των αξιωματικών να επεμβαίνουν στην πολιτική. Ένας αριθμός βενιζελικών αξιωματικών λιποτάκτησαν και κατέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου και δημιούργησαν τον στρατιωτικό πυρήνα ενός βενιζελικού κινήματος, την «Εθνική Άμυνα της Κωνσταντινούπολης».

Με την ανάληψη της διοίκησης της Στρατιάς Μικράς Ασίας, ο Παπούλας ενήργησε έναν έλεγχο προς διαπίστωση της κατάστασης που επικρατούσε στον στρατό. Τα αποτελέσματα κατέδειξαν μεγάλες ελλείψεις σε προσωπικό, υλικά και πυρομαχικά. Μεγάλη έλλειψη υπήρχε και σε μεταφορικά μέσα καθώς επίσης και σε υλικό διαβιβάσεων.¹¹

Από την άλλη πλευρά ο Κεμάλ είχε καταφέρει να εδραιώσει την θέση του στρατιωτικώς και πολιτικώς. Είχε διαλύσει τα περισσότερα άτακτα σώματα και τα είχε εντάξει στον τακτικό στρατό και είχε δώσει ιδιαίτερη προσοχή στην συγκρότηση ισχυρού ιππικού. Είχε συνάψει εμπορικές συμφωνίες με τους Ιταλούς, οι οποίοι κατείχαν τους τομείς του Μαιάνδρου και της Αττάλειας, ως απόρροια της εκκένωσης από τους δεύτερους του τομέα του Ικονίου και οι Ιταλοί εφοδίαζαν τον Κεμάλ σε οπλισμό, τρόφιμα και πυρομαχικά. Ο ιταλικός λιμένας της Αττάλειας χρησιμοποιείτο ως κέντρο ανεφοδιασμού των κεμαλικών. Επίσης ο Κεμάλ είχε καταφέρει να κλείσει το μέτωπο της Αρμενίας, αναγκάζοντας τους Αρμένιους να συνθηκολογήσουν και να υπογράψουν την πρώτη μετά του Κεμάλ συνθήκη. Η παράταση των επιχειρήσεων,

¹⁰ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.316.

¹¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 74.

παρά τις ελληνικές επιτυχίες δρούσε αρνητικά για την ελληνική στρατιωτική μαχητική ισχύ και θετικά για την τουρκική.

Η ελληνική κυβέρνηση καλείτο να θέσει τον στόχο τον οποίο θα έπρεπε να εκπληρώσει ο Ελληνικός Στρατός. Θεωρητικά είχε πολλές επιλογές όπως:¹²

- Να διατάξει την εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό, λύση η οποία δεν αντιμετωπίστηκε ποτέ στα σοβαρά.

- Να διατάξει την τήρηση αμυντικής στάσεως στην κατεχόμενη τοποθεσία, ή να διατάξει μια συρρίκνωση του μετώπου προς τα δυτικά.

- Να διατάξει συνέχιση των επιθετικών επιχειρήσεων προκειμένου να εκμηδενίσει τον εχθρό.

- Να προσπαθήσει να διαπραγματευτεί μια συμβιβαστική ειρήνη με τους Τούρκους, βασισμένη σε καθολική ή μερική απομάκρυνση της επίσημης ελληνικής παρουσίας από τη Μικρά Ασία.

Επιθετική Αναγνώριση

Εν όψει της συνδιάσκεψης του Λονδίνου και προκειμένου η ελληνική πλευρά να πάει με μία νέα επιτυχία που θα την βοηθούσε διαπραγματευτικά, ο Παπούλας αποφάσισε την διεξαγωγή επιθετικής αναγνώρισης προς το Εσκή Σεχρή προκειμένου να διαπιστώσει την δύναμη και κατάσταση του κεμαλικού στρατού.¹³ Η επιθετική ενέργεια του ελληνικού στρατού απέτυχε, αφ' ενός λόγω της ισχυρής αντίστασης και του αυξημένου μαχητικού πνεύματος που προέβαλαν τα τουρκικά στρατεύματα, που είχαν πλέον συγκροτηθεί σε τακτικό στρατό με υψηλή πειθαρχία και αφ' έτερου λόγω των ακριβών πληροφοριών περί των ελληνικών σχεδίων και δυνάμεων που διέθετε το τουρκικό επιτελείο, σε αντίθεση με τις ελλειπείς και ανακριβείς πληροφορίες της Ελληνικής Στρατιάς. Η αποτυχία αυτής της επιχείρησης ήταν η πρώτη για τον Ελληνικό Στρατό στην Μικρά Ασία. Όμως δεν αξιολογήθηκε όπως έπρεπε από το ελληνικό στρατηγείο.

Οι επιτυχίες των Τούρκων στο τακτικό επίπεδο είχαν επιφέρει την πρώτη αποτυχία σε επιχειρησιακό επίπεδο για την Στρατιά της Μικράς Ασίας. Αυτή η στρατιωτική επιτυχία των Τούρκων, σε συνδυασμό με την επιτυχία τους κατά των Αρμενίων τον Οκτώβριο του 1920, τους επέτρεψε να τηρήσουν πιο αδιάλλακτη στάση στην συνδιάσκεψη του Λονδίνου, απαιτώντας την άμεση εκκένωση της

¹² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.328.

¹³ Σχεδιάγραμμα 5.

Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό. Πολιτικός στόχος του Κεμάλ πλέον ήταν η ευνοϊκή για την Τουρκία αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Τα στρατιωτικά μέσα του Κεμάλ στήριζαν τον πολιτικό του στόχο και τις διπλωματικές του ενέργειες. Στην συνδιάσκεψη αυτή οι Τούρκοι εθνικιστές πέτυχαν τη σύναψη ξεχωριστών συμφωνιών με την Γαλλία και Ιταλία, όπως την εκκένωση της Κιλικίας από τους Γάλλους με αντάλλαγμα οικονομικές παραχωρήσεις.

Επιχειρήσεις Μαρτίου

Τον Φεβρουάριο του 1921 η Ελληνική Κυβέρνηση, κατόπιν εισηγήσεως του Γενικού Επιτελείου Στρατού, αποφάσισε την άμεση συνέχιση των επιθετικών επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχήρ και Αφιόν Καραχισάρ, με σκοπό την κατάληψη των δύο αυτών ζωτικών περιοχών και την καταστροφή των δυνάμεων του Κεμάλ. Η απόφαση αυτή προκάλεσε την παραίτηση του Αρχηγού του ΓΕΣ, ο οποίος υποστήριζε ότι πριν την έναρξη της ενέργειας απαιτείται άμεση πρόσκληση υπό τα όπλα ισχυρών δυνάμεων προς ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας, διαφωνήσαντα με τον Διοικητή της Στρατιάς Μικράς Ασίας, ο οποίος βεβαίωνε ότι ήταν δυνατή η ανάληψη επιθετικής ενέργειας περιορισμένης κλίμακας με τις υπάρχουσες δυνάμεις ενισχυμένες με 4000 άνδρες.

Η ελληνική αντιπροσωπεία στην συνδιάσκεψη του Λονδίνου κατάφερε να πάρει την έγκριση για την ενέργεια αυτή από την Μεγάλη Βρετανία, η οποία ήθελε να εξασφαλίσει τις θέσεις της στα Στενά, προβάλλοντας επιχειρήματα ότι οι ελληνικές δυνάμεις μπορούσαν να εκμηδενίσουν τις δυνάμεις του Κεμάλ και να ξεκαθαρίσουν όλη την χώρα μέσα σε τρεις μήνες. Ο Γάλλος στρατηγός Γκουρώ, διοικητής της Συρίας και Κιλικίας, αντέτεινε από προσωπική πείρα ότι η εκτίμηση των Ελλήνων για την μαχητική ικανότητα των Τούρκων εθνικιστών ήταν ανακριβής και επανέλαβε την διατυπωθείσα υπό του στρατάρχου Φος γνώμη, ότι για την ειρήνευση της χώρας αυτής θα ήταν αναγκαία μια δύναμη 22 μεραρχιών. Όμως και η άποψη αυτή αντικρούστηκε από τον Συνταγματάρχη Σαρήγιαννη, μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας. Η επικρατούσα αντίληψη των στρατιωτικών, ότι μια τέτοια ενέργεια ήταν εφικτή, υιοθετήθηκε και από τους πολιτικούς διότι τους εξυπηρετούσε για την στάση που τήρησαν στην συνδιάσκεψη του Λονδίνου, προβάλλοντας την Ελλάδα ως ένα ισχυρό κράτος, το οποίο μπορούσε να φέρει σε πέρας τους εθνικούς του στόχους. Έτσι οι ισχυρές αντιλήψεις, οι οποίες δεν ήταν καθ' όλα ορθές, εφέλκυσαν την επιλογή της ανάλογης στρατηγικής. Αποτέλεσμα των

παραπάνω πεποιθήσεων των Ελλήνων και της αδιαλλαξίας των Τούρκων, συνεπεία της πρόσφατης στρατιωτικής επιτυχίας τους, ήταν η αποτυχία της συνδιάσκεψης.

Η επιθετική ενέργεια των Ελλήνων άρχισε την 10^η Μαρτίου. Η Στρατιά Μικράς Ασίας κατά τις επιχειρήσεις του Μαρτίου¹⁴ ήταν κατανοημένη σε δυο συγκροτήματα, το Γ' Σώμα Στρατού στην περιοχή της Προύσης (βόρειος τομέας) και το Α' Σώμα Στρατού στην περιοχή του Ουσάκ (νότιος τομέας). Τα δυο αυτά συγκροτήματα απείχαν σε ευθεία γραμμή μερί τα 200 χιλιόμετρα και χωριζόντουσαν μεταξύ τους από μεγάλους ορεινούς όγκους. Η Ελληνική Στρατιά διέθεσε για αυτές τις επιχειρήσεις μόνο 5 από τις 8 μεραρχίες που διέθετε και επίσης το Α' Σώμα Στρατού υποχρεώθηκε επιπλέον να αφήσει ανά ένα σύνταγμα από τις II και XIII Μεραρχίες για την κάλυψη από βορρά του Ουσάκ και του Τουμλού Μπουνάρ. Συνολικά διέθεσε 13 συντάγματα πεζικού. Η διατεθείσα αυτή δύναμη αποτελούσε το μισό της συνολικής δυνάμεώς της.

Αντιθέτως οι Τουρκικές δυνάμεις ήταν συγκεντρωμένες στις γειτνιάζουσες περιοχές του Εσκή Σεχέρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ και διέθεταν την σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχέρ – Αφιόν Καραχισάρ, μήκους 160 χιλιομέτρων και αρκετές οδικές συγκοινωνίες, οι οποίες επέτρεπαν ταχεία μεταφορά και συγκέντρωση δυνάμεων προς την απειλούμενη περιοχή. Έναντι των ελληνικών δυνάμεων οι Τούρκοι διέθεσαν 12 μεραρχίες πεζικού, 3 μεραρχίες και μια ταξιαρχία ιππικού και τρία ανεξάρτητα συντάγματα εκ των οποίων το ένα πεζικού.

Προς επίτευξη του καθορισθέντος αντικειμενικού σκοπού το σχέδιο ενεργείας των Ελλήνων καθόριζε:¹⁵ Κύρια κατεύθυνση ενεργείας ήταν αυτή του Γ' Σώματος Στρατού από Προύσα προς Εσκή Σεχέρ. Δευτερεύουσα κατεύθυνση ενεργείας ήταν αυτή του Α' Σώματος Στρατού από το Ουσάκ προς Τουμλού Μπουνάρ και από εκεί: (α) Το Α' Σώμα Στρατού θα ενεργούσε προς Αφιόν Καραχισάρ, εφ' όσον ο όγκος των τουρκικών δυνάμεων συμπτυσσόταν προς την κατεύθυνση αυτή και ακολούθως καλυπτόμενο προς Αφιόν θα στρεφόταν προς την κατεύθυνση του Εσκή Σεχέρ. (β) Εάν αντιθέτως ο όγκος των Τουρκικών δυνάμεων συμπτυσσόταν προς την κατεύθυνση της Κιουτάχειας, το Α' Σώμα θα ενεργούσε προς Κιουτάχεια – Εσκή Σεχέρ.

Από το σχέδιο ενεργείας φαίνεται ότι η διοίκηση της Στρατιάς καθόριζε ότι τελικά η δευτερεύουσα προσπάθεια θα συνέκλινε προς την κύρια προσπάθεια,

¹⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 86-134.

¹⁵ Ομοίως, σελ. 94-95.

δηλαδή στο Εσκή Σεχέρ. Όμως οι δυνάμεις που διέθετε το Α΄ Σώμα ήταν ανεπαρκείς για ένα τέτοιο ελιγμό. Επίσης αν και ο τελικός σκοπός ήταν η σύγκλιση των κατευθύνσεων προς Εσκή Σεχέρ οι αρχικές κατευθύνσεις ενεργείας ήταν αποκλίνουσες και ανάγκασαν τελικά τα δυο σώματα στρατού να ενεργήσουν ανεξάρτητα, αδυνατούντα να υποστηρίξει το ένα την ενέργεια του άλλου. Αντιθέτως, οι Τούρκοι επωφελήθηκαν από τις αποκλίνουσες κατευθύνσεις και με την εκμετάλλευση των εσωτερικών συγκοινωνιών, κατάφεραν να μετακινήσουν δυνάμεις πρώτα στον βόρειο τομέα του μετώπου εναντίον του Γ΄ Σώματος Στρατού και ακολούθως εναντίον του Α΄ Σώματος.

Η επιθετική ενέργεια των Ελλήνων απέτυχε λόγω σοβαρών σφαλμάτων και παραλείψεων. Στο στρατηγικό επίπεδο η επιχείρηση αναλήφθηκε κάτω από την εσφαλμένη αντίληψη της υπεροχής των ελληνικών δυνάμεων έναντι των τουρκικών, δηλαδή υπήρξε μια ακούσια ή εκούσια υποτίμηση των δυνατοτήτων του αντιπάλου. Η επικράτηση αυτής της αντίληψης διευκολύνθηκε διότι αφ' ενός εξυπηρετούσε τον πολιτικό σκοπό του πολέμου – δηλαδή στην κατάκτηση της Μικράς Ασίας – και αφ' ετέρου λόγω της έλλειψης επαρκών και ακριβών στρατηγικών πληροφοριών περί της καταστάσεως του κεμαλικού στρατού, ο οποίος είχε ενισχυθεί και εξοπλιστεί σε σημαντικό βαθμό.

Η επιχείρηση αποφασίστηκε να γίνει βεβιασμένα. Η κατάσταση του Ελληνικού Στρατού από απόψεως δύναμης, πυρομαχικών και εφοδίων δεν ήταν η κατάλληλη για τέτοιου είδους ενέργεια. Γενικά σε στρατηγικό επίπεδο μπορούμε να πούμε ότι εκείνη την χρονική στιγμή τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα δεν μπορούσαν να υποστηρίξουν το τιθέμενο πολιτικό σκοπό.

Στο επιχειρησιακό επίπεδο, παρά το γεγονός ότι η Στρατιά Μικράς Ασίας δεν διέθετε επαρκείς δυνάμεις για ανάληψη μεγάλης κλίμακας επιθετικών επιχειρήσεων, για την επιχείρηση διετέθησαν οι μισές από τις υπάρχουσες δυνάμεις. Οι δύο κατευθύνσεις ενεργείας απείχαν μεγάλη απόσταση η μία από την άλλη και επιπλέον είχαν αρχικά αποκλίνουσες κατευθύνσεις, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη μια από τις αρχές των επιθετικών επιχειρήσεων που είναι ο «συνδυασμός προσπαθειών». Με λίγα λόγια το σχέδιο ενεργείας ήταν περίπλοκο και απαιτούσε ακριβή συντονισμό μεταξύ των δυνάμεων, πράγμα που ήταν πολύ δύσκολο λαμβάνοντας υπόψη τα υπάρχοντα μέσα επικοινωνιών και μεταφορών. Η έλλειψη πληροφοριών στο επιχειρησιακό επίπεδο κατά την διεξαγωγή της ενέργειας, συνέτεινε στη δημιουργία

εσφαλμένων εντυπώσεων περί του εχθρού και στην αδυναμία αναλήψεως έγκαιρων και ορθών ενεργειών.

Σε τακτικό επίπεδο παρά τις ελλείψεις και τις κακουχίες που αντιμετώπιζαν τα ελληνικά στρατεύματα επέδειξαν εξαιρετική τόλμη και θάρρος. Κατέφεραν αρχικά να καταλάβουν τους αντικειμενικούς του σκοπούς, αλλά στην συνέχεια λόγω των επιχειρησιακών ελλείψεων υποχώρησαν στις αρχικές τους θέσεις. Ο τρόπος που έγινε η σύμπτυξη των ελληνικών στρατευμάτων στις αρχικές τους θέσεις, καθώς επίσης και η ηρωική αντίσταση του 34^{ου} Συντάγματος Πεζικού στο Τουμλού Μπουνάρ, για να μπορέσει να συμπτυχθεί όλο το Α΄ Σώμα Στρατού προς Ουσάκ, αποδεικνύει ότι ο Ελληνικός Στρατός σε τακτικό επίπεδο διατηρούσε ακόμη το μαχητικό του πνεύμα, την πειθαρχία του και δεν είχε επηρεασθεί σε καταστροφικό βαθμό από τις πολιτικές εξελίξεις και τον εθνικό διχασμό.

Σε στρατηγικό επίπεδο η ελληνική πλευρά επέλεξε την άμεσο προσέγγιση, επιδιώκοντας την όσο το δυνατόν προσβολή και καταστροφή του κεμαλικού στρατού πριν ενισχυθεί αποτελεσματικά, προσβάλλοντας τα δύο σημαντικότερα κέντρα της περιοχής τα οποία αποτελούσαν ζωτικές περιοχές για τις κεμαλικές δυνάμεις (κέντρα συγκοινωνιών, βιομηχανικές περιοχές κατασκευής πολεμικού υλικού). Στο επιχειρησιακό επίπεδο επιλέχθηκε ένας συνδυασμός άμεσης και έμμεσης προσέγγισης. Η κύρια προσπάθεια στράφηκε κατ' ευθείαν στον τομέα του Εσκή Σεχήρ, ενώ η δευτερεύουσα προσπάθεια κατευθυνόταν αρχικά στο Αφιόν Καραχισάρ και ακολούθως στρεφόταν βόρεια διαγράφοντας μια κυκλική κίνηση 90° και προσέβαλλε το Εσκή Σεχήρ από νότο. Σκοπός της ήταν αρχικά η αποκοπή των συγκοινωνιών και η αποφυγή ενίσχυσης του τομέα της κύριας προσπάθειας.

Αντίστοιχα οι Τούρκοι έχοντας ακριβείς πληροφορίες και διαθέτοντας επαρκείς δυνάμεις και ευκολία μετακινήσεως των δυνάμεών τους, αντέταξαν σθεναρή άμυνα και υποχώρησαν αρχικά μέχρις ότου απορρόφησαν την επιθετική ενέργεια των Ελλήνων και ακολούθως ενεργώντας ευρείς ελιγμούς και μεταφορά δυνάμεων από το ένα μέρος του μετώπου στο άλλο, απέκρουσαν την ελληνική επίθεση. Μάλιστα διενεργώντας μια διείσδυση στα μετόπισθεν των ελληνικών δυνάμεων στο Τουμλού Μπουνάρ, λίγο έλειψε να αποκόψουν ολόκληρο το Α΄ Σώμα Στρατού.

Οι συνέπειες από την ελληνική ήττα ήταν σοβαρές. Ήταν η πρώτη σοβαρή μεταστροφή της κατάστασης στην Μικρά Ασία και η πρώτη σοβαρή αποτυχία του Ελληνικού Στρατού. Εκτός αυτού η κυβέρνηση άρχισε να χάνει την εμπιστοσύνη της

στις ικανότητες του αρχιστρατήγου. Παράλληλα ήταν ένα δείγμα της κάμψης που άρχιζε να παρουσιάζει η ελληνική επιθετική ενέργεια.

Όπως αναφέρει και ο Luttwack στο «*Strategy, The Logic of War and Peace*», τις πολεμικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζει μια κυκλική διαδοχική εξέλιξη, σύμφωνα με την οποία όσο μεγαλώνει η επιτυχία στον επιθετικό αγώνα, τόσο αυτό προκαλεί βαθμιαία αδυναμία, η οποία μετατρέπει σταδιακά τα πλεονεκτήματα του νικητή σε μειονεκτήματα και αντιστρόφως και τελικά οδηγεί σε ήττα του.

Οι επιχειρήσεις του Μαρτίου είχαν επιδράσει δυσμενώς για την λύση του μικρασιατικού προβλήματος. Η Ελληνική Κυβέρνηση αντιμετώπιζε δύο λύσεις, ή να αρχίσει νέες επιχειρήσεις, με όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις τις οποίες μπορούσε να διαθέσει η χώρα, για να πετύχει τη στρατιωτική λύση του ζητήματος, ή να αποχωρήσει από τη Μικρά Ασία. Για την εξύψωση του ηθικού του Ελληνικού Στρατού αποφασίστηκε να μεταβεί στο μέτωπο της Μικράς Ασίας ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο οποίος ανέλαβε την αρχιστρατηγία των ελληνικών δυνάμεων, αναβιώνοντας τον θεσμό του «Βασιλικού Αρχιστρατηγείου», όπως ίσχυε και κατά τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους.

Όμως κατά την άποψη του Μεταξά, στον οποίο έγινε πρόταση να αναλάβει την αρχηγία του Βασιλικού Αρχιστρατηγείου αλλά αρνήθηκε αντιτιθέμενος στην σύγχυση των θεσμών που θα επέφερε, η νίκη στην Μικρά Ασία ήταν ανέφικτη.¹⁶ Όπως εξήγησε στον Υπουργό Άμυνας Θεοτόκη, ακόμη και αν η θερινή εκστρατεία του Ελληνικού Στρατού πετύχαινε, και ο Κεμάλ και οι Τούρκοι πείθονταν να υπογράψουν τη συνθήκη των Σεβρών, οι Έλληνες θα αναγκάζονταν να εκκενώσουν τη Μικρά Ασία και να αποστρατεύσουν τον στρατό, με εξαίρεση μια ισχυρή φρουρά για την περιοχή της Σμύρνης. Δεν θα είχαν την δύναμη να αποτρέψουν την αναπόφευκτη εξέγερση του τουρκικού εθνικισμού, τη συγκρότηση νέων ανταρτικών ομάδων και την έναρξη ενός νέου πολέμου. Με λίγα λόγια αυτό που ήθελε να πει ο Μεταξάς ήταν ότι ο πολιτικός σκοπός που έθετε η Κυβέρνηση ξεπερνούσε τις υπάρχουσες δυνατότητες. Ακόμη και αν επιτυγχανόταν, δεν θα μπορούσε στο μέλλον να υποστηριχθεί και να διατηρηθεί. Αντί της συνέχισης του αγώνα στην Μικρά Ασία ο Μεταξάς πρότεινε στην Κυβέρνηση να αφήσει το στρατό της Μικράς Ασίας σε θέση άμυνας και να προωθήσει το στρατό της Θράκης για να καταλάβει την

¹⁶ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 362-364.

Κωνσταντινούπολη. Αυτό θα την βοηθούσε ακολούθως να απεμπλακεί από την Μικρά Ασία χωρίς πολιτικό κόστος.

Η «Μάχη του Δορυλαίου».

Η Κυβέρνηση τελικά επέλεξε την λύση της ανάληψης επιθετικών επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας στην Μικρά Ασία, μετά και από την απόρριψη από την Κυβέρνηση της Άγκυρας, των συμβιβαστικών προτάσεων της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου για την κατάπαυση των εχθροπραξιών και μετά από υπόδειξη της Βρετανικής Κυβέρνησης για συνέχιση του αγώνα. Για τον σκοπό αυτό έδωσε εντολή στην Στρατιά να υποβάλλει προτάσεις για έναρξη επιθετικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας, με σκοπό την καταστροφή του τουρκικού στρατού και εξαναγκασμό της κυβέρνησης της Άγκυρας σε συνθηκολόγηση. Ο πολιτικός σκοπός επομένως έπρεπε να επιτευχθεί με στρατιωτικά μέσα, αφού η διπλωματία είχε αποτύχει. Κατά την ρήση του Κλαούζεβιτς «η πολιτική συνεχιζόταν με άλλα μέσα».

Κατόπιν προτάσεων της Στρατιάς Μικράς Ασίας, η δύναμη της ενισχύθηκε με εφédρους πέντε κλάσεων που επιστρατεύθηκαν, με τρεις μεραρχίες που αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη και με εφοδιασμό σε οπλισμό, υλικά και μεταφορικά μέσα. Οι προετοιμασίες του Ελληνικού Στρατού ήταν τόσο σημαντικές, ώστε ο βρετανός στρατιωτικός ακόλουθος που επιθεώρησε τον Ελληνικό Στρατό τον Ιούνιο, τον αποκάλεσε «την πιο αποτελεσματική πολεμική μηχανή από κάθε άλλη φορά που τον επιθεώρησα».

Η Στρατιά έχοντας υπ' όψη της ότι οι δυνάμεις της ήταν χωρισμένες σε δύο «Ομάδες» που τις χώριζε ο ορεινός όγκος του Σιμάβ, με απόσταση 200 περίπου χιλιομέτρων, αποφάσισε ότι έπρεπε να γίνει συνένωσή τους ανατολικά πάνω στην γραμμή Εσκή Σεχίρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ, όχι μόνο για την εξουδετέρωση του μειονεκτήματος που προαναφέρθηκε, αλλά και για την συντριβή της αντίπαλης στρατιωτικής δύναμης.¹⁷

Η δύναμη της Στρατιάς Μικράς Ασίας ανήλθε την 11^η Ιουνίου του 1921 σε 6.159 αξιωματικούς και 193.994 οπλίτες. Έναντι αυτών των δυνάμεων οι Τούρκοι διέθεταν 90.000 τακτικού στρατού και ιππείς και περίπου 9.000 ατάκτους οι οποίοι δρούσαν στα μετόπισθεν της ελληνικής διάταξης.¹⁸

¹⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 137-204 (Σχεδιάγραμμα 6).

¹⁸ Ομοίως, σελ. 140.

Ο γενικός σκοπός του σχεδίου ενεργείας της Στρατιάς ήταν η συντριβή των τουρκικών δυνάμεων, με υπερκέραση του αμυνομένου Τουρκικού Στρατού στην Κιουτάχεια και από τα δύο πλευρά και την αποκοπή της υποχωρήσεώς του, καθώς και την κατάληψη του Εσκή Σεχήρ, το οποίο ήταν το κύριο κέντρο ανεφοδιασμού των Τούρκων. Δηλαδή επέλεξαν την άμεση προσέγγιση όσον αφορά την καταστροφή των τουρκικών δυνάμεων και της κατάληψης του κέντρου ανεφοδιασμού τους, ενεργώντας όμως σε επιχειρησιακό επίπεδο με υπερκερωτικό ελιγμό για την κύκλωση του, δηλαδή με έμμεση προσέγγιση.

Αντίστοιχα ο γενικός σκοπός του σχεδίου των Τούρκων ήταν η άμυνα αρχικά για κάλυψη των ζωτικών περιοχών του Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχειας και Αφιών Καραχισάρ και ταυτόχρονα εκτέλεση καταδρομικών ενεργειών, στα μετόπισθεν της Ελληνικής Στρατιάς. Στη συνέχεια και μετά την συγκέντρωση ανάλογων δυνάμεων, επίθεση για την καταστροφή της. Η στρατηγική των Τούρκων ήταν δηλαδή πιο απλή. Επιδίωκε την απαγόρευση καταλήψεως των κατεχομένων εδαφών με άμυνα και διεισδύσεις στα μετόπισθεν των Ελλήνων, για φθορά και εξασθένηση των ελληνικών δυνάμεων. Δια μέσου της φθοράς και της εξασθένησης και αφού είχαν εκπληρωθεί οι ευνοϊκές προϋποθέσεις, θα επιδιωκόταν η καταστροφή τους. Ήταν δηλαδή ξεκάθαρα μια έμμεση προσέγγιση.

Η επίθεση εκτοξεύθηκε στις 29 Ιουνίου 1921 και οι ελληνικές δυνάμεις τόσο στον βόρειο τομέα όσο και στον νότιο τομέα, πέτυχαν τους αντικειμενικούς τους σκοπούς καταλαμβάνοντας την Κιουτάχεια, το Εσκή Σεχήρ και το Αφιών Καραχισάρ. Στις 4 Ιουλίου η Στρατιά είχε την εντύπωση ότι ο όγκος του Τουρκικού Στρατού βρισκόταν ακόμα στην περιοχή Κιουτάχειας και διέταξε την συνέχιση της επίθεσης προς βορρά των Α΄ και Β΄ ΣΣ, με εναλλαγή των θέσεών τους. Η αλλαγή και διασταύρωση των κατευθύνσεων των Α΄ και Β΄ ΣΣ καθυστέρησε την όλη ενέργεια και έδωσε χρόνο στον εχθρό, όχι μόνο να αποφύγει την κύκλωση και να συμπτυχθεί κανονικά, αλλά και να προπαρασκευάσει και να εκτελέσει στις 8 Ιουλίου επιθετική επιστροφή με ισχυρές δυνάμεις. Λόγω της μεγάλης αποστάσεως που είχε εγκατασταθεί η Διοίκηση της Στρατιάς (Κιουτάχεια) και χωρίς πληροφορίες, δεν προέβλεψε τη δυνατότητα ανασυντάξεως των Τούρκων και την ανάληψη από αυτούς ευρείας αντεπιθέσεως.

Η Τουρκική Διοίκηση, αφού κατόρθωσε να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις της ανατολικά του Εσκή Σεχήρ και υπολογίζοντας στην καταπόνηση και φθορά της Ελληνικής Στρατιάς από τους πολυήμερους σκληρούς αγώνες, καθώς και στις

φυσιολογικές ελλείψεις της λόγω της μεγάλης απόστασης από τα κέντρα ανεφοδιασμού της (200 χλμ περίπου), αποφάσισε να αντεπιτεθεί. Η γενική αντεπίθεση των Τούρκων αποκρούστηκε χάρη στις πρωτοβουλίες που πήραν οι διοικητές των ελληνικών μεραρχιών, οι οποίοι δρώντας από μόνοι τους και χωρίς καμία διαταγή από την Στρατιά, η οποία όντας μακριά του μετώπου δεν είχε σαφή εικόνα της κατάστασης και επομένως δεν μπορούσε να επέμβει με νέες διαταγές, πέτυχαν μια περηφανή νίκη έναντι των τουρκικών δυνάμεων.

Οι τεράστιες απώλειες που σημειώθηκαν στις III και IV τουρκικές Ομάδες Μεραρχιών και ο κλονισμός του ηθικού τους, εξανάγκασαν την τουρκική ηγεσία να διακόψει τον αγώνα και να διατάξει γενική υποχώρηση με βάθος 300 χιλιομέτρων, μέχρι και πέρα του Σαγγαρίου, με σκοπό την εγκατάσταση σε ισχυρή αμυντική τοποθεσία, που να καλύπτει ευρύτερα την Άγκυρα. Παρ' όλα αυτά όμως η τουρκική αντεπίθεση αιφνιδίασε την Διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς, η οποία πληροφορήθηκε μόλις το μεσημέρι της 8^{ης} Ιουλίου την τουρκική ενέργεια. Έτσι η Στρατιά δεν έκανε καμία ενέργεια και ο εχθρός μπόρεσε να υποχωρήσει χωρίς να οργανωθεί και να συντονισθεί η καταδίωξή του. Ο αντικειμενικός σκοπός της καταστροφής των τουρκικών δυνάμεων δεν είχε επιτευχθεί.

Η «Μάχη του Δορυλαίου» (Εσκή Σεχήρ) όπως έμεινε γνωστή, ήταν η σπουδαιότερη της Μικράς Ασίας γιατί έλαβαν μέρος το σύνολο σχεδόν των δυνάμεων των αντιπάλων. Η Στρατιά Μικράς Ασίας επιδίωξε την καταστροφή των τουρκικών δυνάμεων με μία αποφασιστική μάχη. Ο τουρκικός στρατός έχοντας την δυνατότητα παραχωρήσεως εδάφους, συμπτύχθηκε και απέφυγε την καταστροφή εκμεταλλευόμενος επιχειρησιακά σφάλματα των Ελλήνων. Όσο ο χρόνος κυλούσε χωρίς την καταστροφή του τούρκικου στρατού, τόσο αυτός ενισχυόταν και αύξανε την μαχητική του ισχύ. Συμπτυσόμενος ανατολικά υποστηριζόταν από πληθώρα πηγών ανεφοδιασμού και ταυτόχρονα το εθνικιστικό του πνεύμα αυξανόταν, νιώθοντας ότι πλέον απειλείτο η ίδια του η ύπαρξη ως έθνους. Επομένως ο αγώνας έπαιρνε την μορφή αγώνα επιβίωσης.

Από την άλλη πλευρά η παράταση των επιχειρήσεων δρούσε αρνητικά για τους Έλληνες, οι οποίοι πολεμούσαν ήδη επί μία δεκαετία, οι γραμμές ανεφοδιασμού τους επιμηκύνονταν, οι ανάγκες σε δυνάμεις αυξάνονταν για την διατήρηση των καταληφθεισών περιοχών και σταδιακά το ηθικό του καταρρακωνόταν, αφού παρά τις πολύχρονες θυσίες δεν επιτυγχανόταν ο επιδιωκόμενος σκοπός.

Επιχειρήσεις Σαγγαρίου

Η νίκη του Ελληνικού Στρατού περιορίστηκε στο τακτικό πλαίσιο, ενώ ο στρατηγικός αντικειμενικός σκοπός για συντριβή του αντιπάλου δεν επιτεύχθηκε. Η αποτυχία αυτή ανάγκασε την Ελληνική Κυβέρνηση να καταλήξει ότι για την επίλυση του Μικρασιατικού προβλήματος δεν μένει άλλος τρόπος παρά η συνέχιση των επιχειρήσεων, για εξαναγκασμό του Τουρκικού Στρατού σε συνθηκολόγηση. Η Διοίκηση της Στρατιάς πρότεινε με υπόμνημα προς το Πολεμικό Συμβούλιο την εκτέλεση επιδρομής προς την Άγκυρα, με σκοπό την καταστροφή των εγκαταστάσεων και των αποθεμάτων του Τουρκικού Στρατού και επάνοδο στην τοποθεσίας Εσκή Σεχέρ – Αφιόν Καραχισάρ.¹⁹ Η Στρατιά έκρινε ότι παρά τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού λόγω της μεγάλης απόστασης μεταξύ Εσκή Σεχέρ και Άγκυρα (300 χλμ), θα μπορούσε με τα διατιθέμενα μεταφορικά μέσα να προχωρήσει μέχρι το Σαγγάριο και να συντρίψει καθ' οδόν τον αντίπαλο. Το ηθικό του στρατού ήταν υψηλό, παρά τις κακουχίες και τους μακροχρόνιους αγώνες. Όλοι πίστευαν ότι μια και έφτασαν τόσο μακριά, θα έπρεπε να κάνουν μια υπέρτατη προσπάθεια για την τελική νίκη και την πραγματοποίηση του ονείρου.

Παρά την γενική αισιοδοξία για τις δυνατότητες του Ελληνικού Στρατού, μερικοί ανώτατοι αξιωματικοί, μεταξύ αυτών και ο διοικητής του Α' ΣΣ και ο πρίγκιπας Ανδρέας, διοικητής της XII Μεραρχίας, έκριναν την επιχείρηση ως πολύ παρακινδυνευμένη εάν δεν προηγείτο σοβαρή ενίσχυση του στρατού σε δύναμη και πολεμικά μέσα, καθώς επίσης και επιμελημένη εργασία οργανώσεως και εκπαιδεύσεως. Η Στρατιά Μικράς Ασίας διέθετε 11 μεραρχίες, ένα σύνταγμα πεζικού και μία ταξιαρχία ιππικού από τις οποίες δυνάμεις διέθεσε για την ενέργεια τις 9 μεραρχίες και το ένα σύνταγμα. Οι διατιθέμενες μεραρχίες είχαν ενταχθεί σε τρία Σώματα Στρατού (ΣΣ), ανά τρεις.²⁰

Το σχέδιο ενεργείας της Στρατιάς προέβλεπε:²¹ Απασχόληση των κυρίων δυνάμεων του εχθρού με επιθέσεις μικρών δυνάμεων κατά μέτωπο, για να βρίσκονται υπό την διαρκή απειλή της βίαιης διαβάσεως του Σαγγαρίου προ του μετώπου. Ο όγκος της Στρατιάς να επιτεθεί ανατολικά του Σαγγαρίου, για να υπερκεράσει και να κυκλώσει την εχθρική τοποθεσία από το Νότο και νοτιοανατολικά. Η εξέλιξη των επιχειρήσεων θα διεξαγόταν σε δύο στάδια. Το α' στάδιο προέβλεπε προέλαση των

¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 205.

²⁰ Ομοίως, σελ. 208-209.

²¹ Ομοίως σελ. 217-219.

τριών Σωμάτων Στρατού προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου και το β' στάδιο την γρήγορη μεταφορά του όγκου των δυνάμεων στην περιοχή νοτιοανατολικά του Σαγγαρίου και με κάλυψη μικρών δυνάμεων. Ακολούθως εκτόξευση επιθέσεως εναντίον του τουρκικού μετώπου, εκτελώντας στροφή προς Βορρά, με άξονα το αριστερό (βόρειο) της διατάξεως και ελισσόμενων από τη δεξιά τους πτέρυγα για κύκλωση του αριστερού (ανατολικού) πλευρού των Τούρκων. Δευτερεύουσα επίθεση θα εξαπολύοταν συγχρόνως από τα δυτικά, παράλληλα στον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου. Σε στρατηγικό δηλαδή επίπεδο υιοθετούσε την άμεση προσέγγιση, δηλαδή την καταστροφή του κέντρου βάρους των Τούρκων με μάχη, που ήταν ο στρατός του. Σε επιχειρησιακό επίπεδο ο σκοπός θα επιτυγχανόταν όχι με κατά μέτωπο επίθεση, αλλά με ευρύ υπερκερωτικό ελιγμό, δηλαδή υιοθετούσε την έμμεση προσέγγιση.

Ο Κεμάλ όχι μόνο είχε καταφέρει να διασώσει τον όγκο των δυνάμεων του, αλλά είχε καταφέρει και να υπερνικήσει τους επικριτές του στη Βουλή για την αντιλαϊκή τακτική της ελεγχόμενης υποχώρησης που ακολουθούσε και ορίστηκε αρχιστράτηγος με δικτατορικές εξουσίες για τρεις μήνες, ώστε να αντιμετωπίσει την κρίση. Σκοπός του ήταν να παρασύρει τον Ελληνικό Στρατό μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, σε μία έρημη χώρα όπου θα καταστρεφόταν μόνος του.²²

Ο Κεμάλ διέταξε την αμυντική οργάνωση της περιοχής ανατολικά του Σαγγαρίου, για να απαγορέψει στις ελληνικές δυνάμεις την κατεύθυνση προς Άγκυρα. Η τοποθεσία αποτελούσε μέρος του κεντρικού οροπεδίου, περιοχή που αποτελούσε τον ζωτικό χώρο της Μικρασιατικής χερσονήσου. Η αμυντική οργάνωση περιλάμβανε τρεις διαδοχικές αμυντικές τοποθεσίες σε βάθος 25-30 χλμ. Μεταξύ τους υπήρχαν και άλλες δευτερεύουσες τοποθεσίες, οι οποίες έδιναν περισσότερη ισχύ στην άμυνα και διευκόλυναν τις άμεσες αντεπιθέσεις. Οι Τούρκοι παρέταξαν 16 μεραρχίες πεζικού, 4 μεραρχίες και μία ταξιαρχία ιππικού, 2 ανεξάρτητα συντάγματα πεζικού και 2 ανεξάρτητα συντάγματα ιππικού.²³ Υπερείχαν δηλαδή σε δυνάμεις από τους Έλληνες. Σε τακτικό επίπεδο το ελληνικό πεζικό υπερτερούσε στον αριθμό οπλοπολυβόλων, αλλά το ελληνικό πυροβολικό υστερούσε ποιοτικά και σε διαμέτρηση από το τουρκικό, που όμως δεν υπερτερούσε σε πυροβόλα. Οι Τούρκοι υπερείχαν σε ιππικό.²⁴

²² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 401-402.

²³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 210-211

²⁴ Ομοίως.

Το σχέδιο ενεργείας των Τούρκων προέβλεπε:²⁵ (α) ευρεία κάλυψη της Άγκυρας από Δύση και Νότο, (β) απόφραξη των οδεύσεων προς Άγκυρα από Πολατλί και Γιαπάν Χαμάμ, (γ) διεξαγωγή επιβραδυντικού αγώνα δυτικά του Σαγγάριου και νότια του Ποταμού Γκεούκ Κατραντζί, για κέρδος χρόνου, φθορά και αποσύνθεση του αντιπάλου και, (δ) σταθερή και πεισματώδη άμυνα στην αμυντική τοποθεσία, για εξάντληση και φθορά των ελληνικών δυνάμεων και στη συνέχεια, μόλις οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές, ανάληψη επιθετικής ενέργειας για απώθηση των ελληνικών δυνάμεων στην Αλμυρά Έρημο. Συγχρόνως με καταδρομικές ενέργειες, προσβολή των μετόπισθεν και των γραμμών συγκοινωνιών, με επιδίωξη την αποκοπή της Στρατιάς από τις βάσεις ανεφοδιασμού. Ακολουθώντας δηλαδή την έμμεση προσέγγιση, επεδίωκε να επιτύχει την νίκη με την εξουθένωση και φθορά των ελληνικών δυνάμεων και προσβολή των γραμμών συγκοινωνιών προς στήρηση του ανεφοδιασμού τους.

Η προέλαση των ελληνικών ΣΣ προς τα ανατολικά άρχισε το πρωί της 1^{ης} Αυγούστου 1921.²⁶ Το Γ' ΣΣ κινήθηκε ιππαστί του ποταμού Πουρσάκ, το Α' ΣΣ αμέσως δεξιά του, μεταξύ του Γ' ΣΣ και του νότιου κλάδου του Σαγγαρίου και το Β' ΣΣ ακόμη νοτιότερα, παράλληλα προς το Σαγγάριο. Οι Τούρκοι διεξήγαγαν, όπως είχαν σχεδιάσει αγώνα επιβραδύνσεως. Από τις 6 έως τις 8 Αυγούστου διεξήχθη η κίνηση των Γ' και Α' ΣΣ προς νότο και διεκπεραιώθηκαν νότια του Σαγγαρίου. Η Διοίκηση της Τουρκικής Στρατιάς αφού πληροφορήθηκε τη μεταφορά του όγκου των δυνάμεων της Στρατιάς προς νότο, αναπροσάρμοσε τη διάταξη των δυνάμεων της με ανάλογες μετακινήσεις και ισχυροποίησε τις δύο πτέρυγές της. Στις 11 Αυγούστου μετά από πληροφορίες από αεροπορική αναγνώριση ότι ο όγκος των τουρκικών δυνάμεων μεταφέρθηκε ανατολικά και το κέντρο του κατέχεται ασθενώς και παρά τις αντίθετες πληροφορίες από τις εν επαφή μεραρχίες, η Στρατιά διέταξε άμεση επίθεση των Α' και Γ' ΣΣ, η οποία όμως προσέκρουσε σε οργανωμένη τοποθεσία. Αφού η Στρατιά διαπίστωσε την ισχύ της αμυντικής τοποθεσίας των Τούρκων, επανήρθε στον αρχικό της σχεδιασμό και διέταξε την συνέχιση της επίθεσης από το επόμενο πρωί. Η επίθεση των τριών ΣΣ πέτυχε την κατάληψη της πρώτης αμυντικής τοποθεσίας των Τούρκων. Στον κεντρικό τομέα η επιτυχημένη επίθεση του Α' ΣΣ έτρεψε σε φυγή τους Τούρκους. Όμως δεν εκμεταλλεύτηκε την δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την καταδίωξη και συντριβή των Τούρκων. Έτσι οι Τούρκοι μπόρεσαν να

²⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 210-211

²⁶ Σχεδιάγραμμα 7.

συμπτυχθούν ανενόχλητοι από ολόκληρο το μέτωπο του Α΄ ΣΣ, χωρίς να καταδιωχθούν από τις ελληνικές δυνάμεις λόγω της υπερβολικής κόπωσης των ανδρών, των πολλών απωλειών και της ελλείψεως εφεδρικής δυνάμεως.²⁷ Παρομοίως και στον Βόρειο τομέα του Γ΄ ΣΣ και μετά την επιτυχία της ΙΙΙ Μεραρχίας, η Στρατιά διέταξε το Σώμα να αναλάβει «δραστηρίως την καταδίωξη των συμπτυσσομένων», αλλά το Σώμα προβάλλοντας την έλλειψη ακμαίων εφεδρικών δυνάμεων άφησε την ευκαιρία ανεκμετάλλευτη.²⁸ Η προσωπική επέμβαση του Κεμάλ, ο οποίος προ της διαγραφόμενης απειλής καταρρεύσεως της τουρκικής διατάξεως, μετέβη στο αριστερό της τουρκικής διατάξεως και αξίωσε την διατήρηση των κατεχομένων θέσεων μέχρι να πέσει και ο τελευταίος άνδρας, απεσόβησε την κατάρρευση της αμυντικής τοποθεσίας.

Η επίθεση συνεχίστηκε εναντίον της δεύτερης αμυντικής τοποθεσίας. Το Α΄ ΣΣ επιτέθηκε προς την κατεύθυνση του Γιαπάν Χαμάμ, και κατάφερε να δημιουργήσει ρήγμα προ αυτού. Όμως και πάλι το Σώμα και η Στρατιά δεν εκμεταλλεύτηκαν το δημιουργηθέν ρήγμα για να καταλάβουν το Γιαπάν Χαμάμ. Οι Τούρκοι επωφελήθηκαν και έφραξαν την κατεύθυνση προς Άγκυρα με την μεταφορά της 8^{ης} Μεραρχίας. Η Διοίκηση της Στρατιάς από ανακριβείς πάλι πληροφορίες της αεροπορίας, περί γενικής υποχωρήσεως των Τούρκων προς τα ανατολικά διέταξε γενική προέλαση. Η επίθεση των τριών ΣΣ που ακολούθησε την διαταγή της Στρατιάς έφερε μόνο μερικά αποτελέσματα. Η Διοίκηση της Στρατιάς συνειδητοποίησε ότι είχε εμπλακεί σε έναν αγώνα αμφίβολης έκβασης, αφού απέτυχε στις αρχικές της προθέσεις υπερκεράσεως του αριστερού πλευρού των Τούρκων και της διάνοιξης της οδού Γιαπάν Χαμάμ προς Άγκυρα. Επιπλέον η συνεχής και ισχυρή τουρκική αντίσταση, η μείωση του δυναμικού της λόγω μεγάλων απωλειών και το πρόβλημα του ανεφοδιασμού των μονάδων της, της προκαλούσαν σοβαρές ανησυχίες. Προ της διαμορφωθείσας κατάστασης είχε δύο λύσεις: (α) Να συνεχίσει τις επιχειρήσεις υπό συνθήκες που θα χειροτέρευαν μέρα με τη μέρα, ακόμη και με κίνδυνο να ηττηθεί και (β) να αρκεσθεί σε ότι πέτυχε μέχρι τότε και να επιστρέψει στην γραμμή του Εσκή Σεχίρ. Εν αναμονή εξουσιοδοτήσεως από την Κυβέρνηση εγκαταστάθηκε αμυντικά στις κατεχόμενες θέσεις, όπου και απέκρουσε ισχυρά τουρκική αντεπίθεση προξενώντας σοβαρές απώλειες στους Τούρκους. Κατόπιν εξουσιοδοτήσεως της

²⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 238.

²⁸ Ομοίως, σελ. 244-245

Ελληνικής Κυβέρνησης να ρυθμίσει τις ενέργειές της σύμφωνα με το στρατιωτικό συμφέρον, η Στρατιά στις 04 Σεπτεμβρίου διέταξε τα ΣΣ να εγκαταλείψουν την τοποθεσία στα δυτικά του Σαγγαρίου και με αναδίπλωση σε διαδοχικές τοποθεσίες να εγκατασταθούν στην τοποθεσία ανατολικά του Εσκή Σεχρήρ. Η σύμπτυξη της Στρατιάς έγινε κατά υποδειγματικό τρόπο και κατά την διάρκεια της η Στρατιά κατέστρεψε ολοσχερώς την σιδηροδρομική γραμμή προς Άγκυρα. Αυτό ήταν και το τέλος των επιθετικών επιχειρήσεων της Στρατιάς.

Κάνοντας μια κριτική της στρατηγικής που ακολούθησαν οι δύο εμπόλεμοι μπορούμε να διαπιστώσουμε τα εξής:

Η Ελληνική Κυβέρνηση και η Στρατιά είχαν εγκλωβιστεί σε μια κατάσταση η οποία είχε εξελιχθεί σε «μονόδρομο». Έπρεπε πάση θυσία να καταστραφεί πλήρως ο Τουρκικός Στρατός για να μπορέσει να εφαρμοστεί η Συνθήκη των Σεβρών. Μετά την ψυχολογική ευφορία που είχαν προκαλέσει οι όροι της Συνθήκης στον ελληνικό λαό, ήταν δύσκολο να γίνει ο οποιοδήποτε συμβιβασμός εις βάρος της ελληνικής πλευράς σχετικά με τους όρους της. Η επικρατούσα αντίληψη περί της ανωτερότητας του Ελληνικού Στρατού, προκαλούσε την ισχυρή πεποίθηση ότι η Ελλάδα μπορούσε να πετύχει του στόχους της. Ο επιδιωκόμενος όμως σκοπός της συντριβής του Τουρκικού Στρατού, όταν μάλιστα ο τελευταίος διέθετε επαρκή χώρο για παραχώρηση και άφθονες πηγές ανεφοδιασμού, με την ταυτόχρονη ενίσχυσή του από τους Συμμάχους, οι οποίοι για δικούς τους λόγους είχαν μεταβάλλει την στάση τους, έκανε τον σκοπό αυτό εξαιρετικά δύσκολο. Ο σχεδιασμός της επιχείρησης σε επιχειρησιακό επίπεδο μειονεκτούσε στο γεγονός της διανύσεως μεγάλης απόστασης από την κατεχόμενη τοποθεσία μέχρι την λήψη επαφής με την νέα αμυντική τοποθεσία των Τούρκων. Το ελλιπές δίκτυο συγκοινωνιών, η έλλειψη μεταφορικών μέσων, η συνεχώς επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της Ελλάδος, καθιστούσαν τον ανεφοδιασμό των μονάδων προβληματικό. Ο ευρύς υπερκερωτικός ελιγμός που σχεδιάστηκε να εκτελέσουν τα τρία ΣΣ προκειμένου να προσβάλουν αιφνιδιαστικά το μαλακό υπογάστριο της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, αν και από επιχειρησιακής άποψης χαρακτηρίζεται ως εξαιρετικός, εν τούτοις με τα υπάρχοντα μέσα μεταφορών και διοικήσεως και ελέγχου, ήταν προβληματικός. Επιπλέον, οι διατιθέμενες δυνάμεις δεν ήταν επαρκείς, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να διεξάγονται χωρίς την ύπαρξη της απαραίτητης εφεδρικής δύναμης που πρέπει να χαρακτηρίζει κάθε στρατιωτική ενέργεια οποιουδήποτε κλιμακίου. Με λίγα λόγια η επιχείρηση της Ελληνικής Στρατιάς στον Σαγγάριο ήταν μία ενέργεια υψηλού ρίσκου,

η οποία μπορούμε να πούμε ότι εφελκύστηκε να διεξαχθεί ως η μόνη αποδεκτή υπάρχουσα λύση.

Στο τακτικό επίπεδο διαπιστώνουμε από την μια πλευρά λάθη, αλλά και εξαιρετικά επιτεύγματα ηρωικών ενεργειών των Ελλήνων. Η Στρατιά σε δυο τουλάχιστον κρίσιμες στιγμές, άλλαξε τις αρχικές της αποφάσεις στηριζόμενη σε λάθος πληροφορίες που έλαβε από τις αεροπορικές αναγνωρίσεις, αγνοώντας τις αντίθετες πληροφορίες που λάμβανε από τα εν επαφή τμήματα. Η έλλειψη σε μέσα επικοινωνιών δυσκόλεψε τον συντονισμό των ενεργειών των μεραρχιών και την διεύθυνση του αγώνα από την Στρατιά. Τα ΣΣ δεν εκμεταλλεύτηκαν τις ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν για να πετύχουν την διάσπαση της αμυντικής εχθρικής τοποθεσίας. Αυτό βέβαια κατά ένα μέρος οφειλόταν στην έλλειψη διαθέσιμης εφεδρείας, στην κόπωση και στην έλλειψη διαταγών των προϊσταμένων. Από την άλλη πλευρά, η ελληνική επίθεση παρά τα προαναφερθέντα μειονεκτήματα, λίγο έλειπε να πετύχει την διάσπαση της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας. Αυτό οφείλεται κατά μεγάλο βαθμό στις ηρωικές προσπάθειες και θυσίες των ελλήνων μαχητών και στην ικανή ηγεσία των μονάδων και σχηματισμών. Απόδειξη η πετυχημένη σύμπτυξη των ΣΣ με όλο το υλικό τους στην τοποθεσία του Εσκή Σεχέρ.

Αντιθέτως, οι Τούρκοι μη έχοντας άλλη επιλογή, προσπάθησαν και πέτυχαν κατ' αρχήν να αποφύγουν την καταστροφή του στρατού τους και την κάλυψη του ζωτικού χώρου της Άγκυρας. Επιδίωξαν και πέτυχαν τον βασικό σκοπό των αμυντικών επιχειρήσεων ο οποίος είναι, «η αφαίρεση της πρωτοβουλίας των ενεργειών και η απορρόφηση της επιθετικής ισχύος του αντιπάλου, μέχρις ότου αυτός που τις ενεργεί να μπορέσει να αναλάβει επιθετικές επιχειρήσεις». Παραχώρησαν μη ζωτικό έδαφος στον αντίπαλο και εφέλκυσαν το Ελληνικό Στρατό μακριά από τις πηγές ανεφοδιασμού του. Με την κατάλληλη συγκρότηση μονάδων ιππικού και με την δράση ατάκτων τμημάτων στο εσωτερικό και στα μετόπισθεν των Ελλήνων, παρενοχλούσαν και προκαλούσαν μεγάλη φθορά στις ελληνικές δυνάμεις και παράλληλα διατηρούσαν το εθνικιστικό αίσθημα του τουρκικού πληθυσμού στις καταληφθείσες περιοχές ζωντανό. Διεξήγαγαν δηλαδή ταυτόχρονα ανταρτοπόλεμο με τις τακτικές επιχειρήσεις. Επέλεξαν και οργάνωσαν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο την αμυντική τοποθεσία που κάλυπτε την Άγκυρα. Αυτό τους έδωσε το πλεονέκτημα της διεξαγωγής των επιχειρήσεων στην τοποθεσία που τους εξασφάλιζε τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα.

Στο τακτικό επίπεδο η επιτυχία των τουρκικών δυνάμεων οφείλεται: (α) στο ισχυρό ιππικό που διέθεταν, το οποίο ήταν το καταλληλότερο τμήμα για διεξαγωγή αγώνων κινήσεως όπως ήταν οι επιβραδυντικές επιχειρήσεις, (β) στην ποιοτική υπεροχή του πυροβολικού τους, η οποία επιτεύχθηκε με τον εξοπλισμό του Τουρκικού Στρατού από τις συμμαχικές δυνάμεις, (γ) στον πληρέστερο εφοδιασμό των μονάδων σε υλικά και πυρομαχικά, (δ) στο αυξημένο ηθικό και θέληση για νίκη που είχαν, αφού διακυβευόταν η ίδια τους η ύπαρξη ως έθνους, (ε) στις ακριβείς πληροφορίες που διέθεταν περί των ελληνικών ενεργειών, γεγονός που τους προφύλασσε από τον αιφνιδιασμό, και (στ) στις ορθές αποφάσεις και παρουσία των ηγηγτόρων στο πεδίο της μάχης.

Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

Από το Σεπτέμβριο του 1921 η Στρατιά εγκαταστάθηκε αμυντικά στην γραμμή Εσκή Σεχέρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ. Η γραμμή αυτή ήταν ζωτικής σημασίας λόγω της σιδηροδρομικής γραμμής και της μεγάλης σπουδαιότητας του Αφιόν Καραχισάρ και Εσκή Σεχέρ ως κέντρων ανεφοδιασμού του Ελληνικού Στρατού. Μετά όμως τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα, η Στρατιά είχε να αντιμετωπίσει το οξύτατο πρόβλημα της ανεπάρκειας δυνάμεων. Το πρόβλημα της ανεπάρκειας των δυνάμεων καθίστατο εντονότερο από το μεγάλο ανάπτυγμα του μετώπου, το οποίο ανήρχετο σε 700 χλμ περίπου, περιλαμβάνων έκταση 80.700 τετ. χιλιομέτρων. Επίσης, η ποιότητα των αξιωματικών και οπλιτών είχε χειροτερέψει με τις συνεχείς αναπληρώσεις για αντικατάσταση των απωλειών εμπειροπόλεμου προσωπικού. Αλλά και το ηθικό του στρατού είχε μειωθεί λόγω της μη επιτεύξεως του επιδιωκόμενου σκοπού και της μακροχρόνιας παράτασης των επιχειρήσεων. Οι λιποταξίες των στρατιωτών πλήθαιναν και είχε αρχίσει να επικρατεί στις τάξεις του στρατού η αντίληψη ότι η νίκη ήταν ανέφικτη και η μόνη λύση ήταν η απόσυρση των ελληνικών δυνάμεων από την Μικρά Ασία. Την περίοδο εκείνη είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν μεταξύ των αξιωματικών πρωτόκολλα επαναστατικού περιεχομένου από τους βενιζελικούς, τα οποία στρέφονταν κυρίως κατά της Κυβερνήσεως. Η ενέργεια αυτή αναζωπύρωσε τις πολιτικές και κομματικές αντιπαραθέσεις των αξιωματικών με το ανάλογο αντίκτυπο στους οπλίτες και τελικά στην πειθαρχία του στρατεύματος. Πέραν των παραπάνω δυσχερειών, η οικονομική κατάσταση της Ελλάδος ήταν πολύ άσχημη και δυσκολευόταν πλέον να υποστηρίξει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Για

τους παραπάνω λόγους και παρά τις πληροφορίες περί συγκεντρώσεων τουρκικών στρατευμάτων, η ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων ήταν αδύνατη.

Έτσι η Στρατιά αρκέσθηκε στην τήρηση αμυντικής στάσεως. Όμως, επειδή οι διατιθέμενες δυνάμεις δεν ήταν αρκετές για την οργάνωση και διεξαγωγή άμυνας περιοχής, η Στρατιά κατέληξε στην υιοθέτηση της μορφής της ενεργητικής άμυνας, δηλαδή στην οργάνωση και κατάληψη της αμυντικής τοποθεσίας από μέρους των δυνάμεων και την τήρηση ισχυρών δυνάμεων ως εφεδρεία στα μετόπισθεν, οι οποίες κινούμενες ταχέως και αιφνιδιαστικώς θα προσέβαλαν τις εχθρικές συγκεντρώσεις δυνάμεων πριν εκδηλώσουν την επίθεσή τους. Η δύναμη της Στρατιάς αποτελούνταν από 12 μεραρχίες πεζικού, μια μεραρχία ιππικού και 7 ανεξάρτητα συντάγματα.²⁹

Η στασιμότητα της κατάστασης κατά την διάρκεια του χειμώνα του 1921, η δεινή οικονομική κατάσταση της Ελλάδος η οποία είχε άμεσες επιπτώσεις στην κατάσταση του στρατού και η αποτυχία των διπλωματικών ενεργειών για την σύναψη ειρήνης και την παύση των εχθροπραξιών, έφεραν στο προσκήνιο την λύση της εκκένωσης της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό, εάν δεν ενισχυόταν από τους Συμμάχους. Η λύση όμως αυτή απορρίφθηκε με την προτροπή της Βρετανίας, εν αναμονή των διασκέψεων ειρήνης των Παρισίων και της Γενεύης. Η αποτυχία όμως και αυτών των διασκέψεων, έφεραν πάλι την ελληνική κυβέρνηση προ του διλήμματος της εκκένωσης της Μικράς Ασίας.

Εν' τω μεταξύ το κίνημα της «Άμυνας της Κωνσταντινούπολης» σε συνδυασμό με ένα αντίστοιχο κίνημα «Άμυνας της Σμύρνης», έθεσε στην Κυβέρνηση ένα σχέδιο αυτονομίας της περιοχής της Μικράς Ασίας, η οποία συγκροτώντας δικό της στρατό από το προσωπικό του Ελληνικού Στρατού και με χρηματοδότηση από δωρεές θα μπορούσε να εξασφαλίσει την ασφάλεια της περιοχής μετά την αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού. Το σχέδιο αυτό απορρίφθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση και κατόπιν της αρνήσεως και των συμμάχων. Ο στρατηγός Παπούλας, ο οποίος είχε προταθεί για να αναλάβει την ηγεσία της αυτονομίας της Μικράς Ασίας, παραιτήθηκε και την θέση του ανέλαβε ο Αντιστράτηγος Χατζανέστης. Την αντικατάσταση του Παπούλα ακολούθησε και η αντικατάσταση πολλών από τους διοικητές των σχηματισμών της Στρατιάς Μικράς Ασίας.

²⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 306.

Η άποψη του Χατζανέστη για την τηρητέα στάση στην Μικρά Ασία ήταν ότι θα έπρεπε το μέτωπο να συμπτυχθεί προς τα δυτικά, καθώς επίσης και να οργανωθεί μία δεύτερη γραμμή αμύνης. Επίσης πίστευε ότι η επίλυση του μικρασιατικού ζητήματος δεν βρισκόταν στην Μικρά Ασία, αλλά εξαρτιόταν από την τύχη της Κωνσταντινουπόλεως και των Στενών. Η γνώμη της Κυβερνήσεως ήταν αντίθετη με την σύμπτυξη του μετώπου, εάν αυτή δεν ήταν απολύτως αναγκαία, και εφ' όσον πραγματοποιείτο θα έπρεπε να περιλαμβάνει οπωσδήποτε τα υπό της Συνθήκης των Σεβρών όρια.

Όμως παρά τις υποβαλλόμενες προτάσεις από το επιτελείο της Στρατιάς για την ανάγκη σύμπτυξης του μετώπου, ή για μετακίνηση δυνάμεων προς ενίσχυση του Αφιών Καραχισάρ ως του πλέον ευπαθούς σημείου της διάταξης, ο Παπούλας τελικά ουδέν έπραξε παρασυρόμενος από την λύση της κατάληψης της Κωνσταντινουπόλεως και των διαβεβαιώσεων των διοικητών των ΣΣ για το αξιόμαχο του Ελληνικού Στρατού.

Η αμυντική διάταξη της Στρατιάς είχε πολλά μειονεκτήματα.³⁰ Το μεγάλο ανάπτυγμά της είχε ως αποτέλεσμα η κατοχή του εδάφους σε μεγάλα τμήματα του μετώπου να καθίσταται συμβολική. Υπήρχαν επομένως μεγάλα κενά στην ελληνική διάταξη. Αν και το σχέδιο αμύνης προέβλεπε την τήρηση ισχυρών εφεδρειών, από τις 12 μεραρχίες που διέθετε η Στρατιά, μόνο 3 είχαν τεθεί ως εφεδρεία. Οι υπόλοιπες εφεδρικές δυνάμεις εξοικονομούντο από την διάθεση τμημάτων από τις ίδιες τις μεραρχίες α' γραμμής. Το δίκτυο συγκοινωνιών ήταν πολύ φτωχό και δεν είχε γίνει καμία ενέργεια για την βελτίωσή του. Τα δρομολόγια αντεπιθέσεων από τις θέσεις των εφεδρειών προς το μέτωπο δεν είχαν διευθετηθεί, ούτε είχαν δοκιμασθεί τα σχέδια αντεπιθέσεων. Το Μηχανικό των μεραρχιών δεν είχε κατασκευάσει καταφύγια ούτε κωλύματα προ του μετώπου. Δεν είχε γίνει αναγνώριση δρομολογίων στο εσωτερικό της αμυντικής διάταξης. Σχέδια συμπτύξεως δεν είχαν καταρτισθεί. Οι επικοινωνίες εξασφαλιζόνταν με επίγεια ενσύρματα δίκτυα, τα οποία ήταν ακάλυπτα και ευάλωτα σε εχθρικό βομβαρδισμό. Τέλος, η απόσταση του μετώπου από την σιδηροδρομική γραμμή και τον κόμβο του Αφιών Καραχισάρ ήταν πολύ μικρή, γεγονός που τα έθετε υπό την άμεσο απειλή του εχθρού.

Κατόπιν της αποτυχίας της διασκέψεως του Παρισιού και της άρνησης της Τουρκίας για ανακωχή, η Ελληνική Κυβέρνηση συνειδητοποιώντας ότι η παραμονή

³⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 340-341.

στην Μικρά Ασία δεν μπορεί να συνεχισθεί, υιοθέτησε την πρόταση του Χατζανέστη για κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως, ως την μόνη διέξοδο για την απεμπλοκή από την Μικρά Ασία. Όμως οι Σύμμαχοι δεν επέτρεψαν στην Ελλάδα να διεξάγει αυτή την επιχείρηση, αποστερώντας της την τελευταία ευκαιρία να κερδίσει τον πόλεμο.

Όσον αφορά την τουρκική πλευρά, το ηθικό του στρατού ήταν υψηλό μετά τις επιτυχημένες αμυντικές επιχειρήσεις. Οι Τούρκοι θεωρώντας ότι ο Ελληνικός Στρατός δεν ήταν σε θέση να αναλάβει επιθετικές επιχειρήσεις, μετέφεραν το όγκο των δυνάμεων τους προς νότο για κάλυψη των διαμερισμάτων του Ικονίου και των Αδάνων και παράλληλη συγκέντρωση των δυνάμεών τους απέναντι από την περιοχή του Αφιών Καραχισάρ, που ήταν η πλέον ευαίσθητη της ελληνικής διάταξης, προς ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων. Προς επαύξηση της ισχύος του Τουρκικού Στρατού, ο Κεμάλ διενεργούσε στρατολόγηση και λάμβανε πολεμικό υλικό από την Ρωσία και την Ιταλία. Επιδίωκε αρχικά, πριν την έλευση του χειμώνα του 1921, την επίτευξη κάποιας στρατιωτικής επιτυχίας, προκειμένου να ισχυροποιήσει την θέση του εν' όψη των διαπραγματεύσεων για την ειρήνη. Κατά τις πληροφορίες της Στρατιάς, διέθετε 23 μεραρχίες πεζικού και 5 μεραρχίες ιππικού.³¹ Τον Οκτώβριο του 1921, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ του Κεμάλ και της Γαλλίας, αποδόθηκε στην Τουρκία η περιοχή της Κιλικίας. Μεγάλες ποσότητες στρατιωτικού υλικού, οπλισμού και πυρομαχικών του γαλλικού στρατού περιήλθαν στην κατοχή των τουρκικών στρατευμάτων, ανατρέποντας την ελληνική στρατιωτική υπεροχή. Στα μετόπισθεν της ελληνικής διάταξης δρούσαν συμμορίες ατάκτων Τούρκων, οι οποίες από τις αρχές του 1922 εμφανίζονταν ως αποσπάσματα του Κεμαλικού στρατού, προκαλώντας μεγάλες απώλειες στον Ελληνικό Στρατό, γεγονός που επιδρούσε αρνητικά στο ήδη μειωμένο ηθικό των Ελλήνων.

Η μεγάλη απόσταση που χώριζε τα μέτωπα των αντιπάλων, επέτρεψε τους Τούρκους να προπαρασκευαστούν κατάλληλα και να αυξήσουν την μαχητική ισχύ του στρατού τους.³² Οργάνωσαν κέντρο εκπαίδευσεως πυροβολικού στο Ικόνιο, οργάνωσαν καλύτερα την υπηρεσία πληροφοριών τους και συμπλήρωσαν τα κενά του στρατού τους με εμπειροπόλεμους αξιωματικούς από την Κωνσταντινούπολη και με την πρόσκληση επιπλέον κλάσεων. Ο εφοδιασμός τους γινόταν με την αγορά υλικών, εφοδίων και οπλισμού από τους Γάλλους και τους Ιταλούς. Αναδιοργάνωσαν

³¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 304-305.

³² Ομοίως, σελ. 326-327.

την αεροπορία τους επί νέας βάσεως, καθώς επίσης και την υγειονομική υπηρεσία. Κατασκεύασαν εργοστάσια πυρομαχικών και πολεμικού υλικού. Απεδόθησαν δηλαδή σε μια προσπάθεια αυξήσεως των εσωτερικών συντελεστών ισχύος και μαχητικής ισχύος του στρατού για να τον καταστήσουν ικανό για την επίτευξη των εθνικών τους στόχων.

Η απόφαση για την τουρκική επίθεση ελήφθη κατόπιν συμβουλής του αντιπροσώπου της Κυβερνήσεως της Άγκυρας στην Γαλλία, ο οποίος τηλεγράφησε ότι από τις επαφές που είχε με μέλη της Γαλλικής Κυβέρνησης, η ανάληψη επιθετικής επιχειρήσεως είναι απαραίτητη για να ενισχυθεί η τουρκική θέση εν' όψει της συνδιασκέψεως. Ο πολιτικός σκοπός καθόριζε τον στρατιωτικό. Κατόπιν συσκέψεως του Κεμάλ με τον αρχηγό του Επιτελείου Φεβζή Πασά και του Διοικητού του δυτικού μετώπου Ισμέτ Πασά, αποφασίσθηκε όπως η τουρκική επίθεση ενεργηθεί κατά της εξέχουσας του Αφιών Καραχισάρ, που αποτελούσε και το αδύνατο σημείο της ελληνικής διάταξης.

Το σχέδιο ενεργείας των Τούρκων προέβλεπε τα εξής³³: Επίθεση της 2^{ης} Στρατιάς και μιας μεραρχίας ιππικού κατά μέτωπο στον τομέα των Β' και Γ' ΣΣ για καθήλωση τους και διακοπή των συγκοινωνιών μεταξύ Αφιών Καραχισάρ και Εσκή Σεχίρ. Επίθεση της 1^{ης} Στρατιάς ενισχυμένης με δύο ΣΣ της 2^{ης} Στρατιάς νότια και νοτιοδυτικά του Αφιών Καραχισάρ, με σκοπό την κύκλωση των ελληνικών δυνάμεων. Διείσδυση του V ΣΣ Ιππικού εντός της ελληνικής διάταξης νοτιοδυτικά του Αφιών Καραχισάρ, από ακάλυπτες διαβάσεις του όρους Ακάρ Ντάγ, με σκοπό την αποκοπή των σιδηροδρομικών τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών και επίθεση εναντίον των νώτων της ελληνικής διάταξης. Η όλη ενέργεια περιλάμβανε πλείστες παραπλανητικές ενέργειες προ της κύριας τουρκικής επίθεσης, καθώς επίσης και πλήρη μυστικότητα όσον αφορά τις μετακινήσεις και συγκεντρώσεις μονάδων προς επίτευξη του αιφνιδιασμού. Το σχέδιό τους προέβλεπε επίσης τις επιθετικές ενέργειες που θα ακολουθούσαν μέχρι και την Σμύρνη, σε περίπτωση διασπάσεως του ελληνικού μετώπου.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι σε αντίθεση με την ελλιπή προετοιμασία και τις επιχειρησιακές παραλείψεις και σφάλματα στον σχεδιασμό της ελληνικής άμυνας, οι Τούρκοι είχαν καταρτίσει ένα μελετημένο σχέδιο επιθέσεως και είχαν προπαρασκευάσει κατάλληλα την ενέργεια τους. Είχαν διαγνώσει ορθά τις

³³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 346-347.

δυνατότητες του Ελληνικού Στρατού, τον συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στους ίδιους και στους Έλληνες, καθώς επίσης και την κατάλληλη χρονική στιγμή για την επίτευξη του σκοπού τους, που δεν ήταν άλλος από την απαγόρευση διαλύσεως του Τουρκικού κράτους με την μη εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών και την συμμετοχή της Τουρκίας με όσον το δυνατόν ισχυρές θέσεις σε μία μελλοντική συνθήκη ειρήνης, ώστε να επιτευχθούν οι ευνοϊκότεροι γι αυτήν όροι.

Η Τουρκική επίθεση ξέσπασε την 13^η Αυγούστου 1922. Οι Τούρκοι πέτυχαν τον στρατηγικό αιφνιδιασμό της Ελληνικής Στρατιάς, αφού η τελευταία ελλείμγει πληροφοριών δεν κατόρθωσε να αντιληφθεί το μέγεθος των τουρκικών συγκεντρώσεων στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ, γεγονός που θα τους επέτρεπε να συνειδητοποιήσουν ότι επίκειται η κύρια τουρκική επίθεση κατά των ελληνικών θέσεων. Όμως δεν επιτεύχθηκε ο τακτικός αιφνιδιασμός, διότι οι ελληνικές δυνάμεις αντελήφθησαν την προπαρασκευή της επίθεσης και δεν αιφνιδιάστηκαν. Κατά την διάρκεια της τουρκικής επιθέσεως, το V ΣΣ Ιππικού όπως είχε σχεδιασθεί διείσδυσε από ακάλυπτο κενό στα μετόπισθεν της ελληνικής διάταξης. Το γεγονός αυτό συνδυαζόμενο με την σφοδρή τουρκική επίθεση υπέρτερων τουρκικών δυνάμεων κατά των ελληνικών θέσεων του μετώπου και με το γεγονός της ύπαρξης ελλειπών διαθέσιμων εφεδρειών, προκάλεσε την σταδιακή διάσπαση της αμυντικής τοποθεσίας. Παρά τα προαναφερθέντα μειονεκτήματα της αμυντικής οργάνωσης, οι ελληνικές δυνάμεις, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα στάδια της διαρρήξεως του μετώπου, πολέμησαν γενναία και είναι άδικο να κατηγορούνται ότι εξ' αρχής έριξαν τα όπλα και τράπηκαν σε φυγή. Υπήρξαν πλείστες ηρωικές προσπάθειες για την συγκράτηση του μετώπου και την ανακατάληψη των χαμένων εδαφών. Όμως επιχειρησιακές και τακτικές αδυναμίες, ελλείψεις και σφάλματα συνεπικουρούμενα με τις εγγενείς ελληνικές αδυναμίες και κυρίως με το καταρρακωμένο ηθικό των Ελλήνων, επέφεραν την ήττα. Μετά την μάχη του Αλή Βεράν κατά την οποία αιχμαλωτίσθηκε ολόκληρη η ομάδα «Τρικούπη» (Α' ΣΣ) και η οποία αποτέλεσε το επιστέγασμα της τουρκικής επίθεσης, επήλθε η ανάγκη της οριστικής εκκενώσεως της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό.

Η Ελληνική Κυβέρνηση έχοντας χάσει την εμπιστοσύνη της στον Χατζανέστη και κατόπιν της μεγάλης δυσφορίας του συνόλου των αξιωματικών προς το πρόσωπό του, τον αντικατέστησε στην Διοίκηση της Στρατιάς με τον υποστράτηγο Τρικούπη, τον οποίο προήγαγε σε αντιστράτηγο. Όμως κατά την χρονική στιγμή της ανάθεσης

των νέων του καθιόντων ο Τρικούπης ήταν ήδη αιχμάλωτος του Κεμάλ. Έτσι τα καθήκοντα του αρχιστρατήγου ανετέθησαν στον αντιστράτηγο Πολυμενάκο.

Μετά την αιχμαλωσία της «ομάδος Τρικούπη», η οπισθοχώρηση των περισσοτέρων μεραρχιών που είχαν απομείνει παρουσίασε την εικόνα της άτακτης φυγής. «Οι άνδρες δεν νοιάζονταν πια για την στρατιωτική πειθαρχία ούτε καν για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. Πολλοί πετούσαν τα όπλα για να μην τους εμποδίζουν στις κινήσεις τους. Μέσα στον πανικό οι στρατιώτες έκαιγαν και ρήμαζαν ότι έβρισκαν μπροστά τους.»³⁴ Αυτά τα λίγα λόγια αποτυπώνουν με τον ακριβέστερο τρόπο την εικόνα που πήρε η σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων.

Στον αντίποδα όμως έχουμε και ορισμένα παραδείγματα σχηματισμών, όπως αυτού της Ανεξάρτητης Μεραρχίας, καθώς και του μεγαλύτερου μέρους του Βορείου Συγκροτήματος (Γ' ΣΣ), τα οποία συμπτύχθηκαν με πλήρη τάξη και διέσωσαν το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού και υλικού τους. Ιδιαίτερη αξιομνημόνευτη είναι η ενέργεια της Ανεξάρτητης Μεραρχίας, η οποία υπό τον συνταγματάρχη Θεοτόκη διεξήγαγε υποδειγματικά με πλήρη πειθαρχία και με την διατήρηση του ηθικού της την σύμπτυξή της και διήνυσε σε διάστημα 17 ημερών απόσταση 600 χλμ μέχρι τα Μικρασιατικά παράλια, όπου τελικά διεκπεραιώθηκε από το Δικελί στην Μυτιλήνη.

Μέχρι την 19^η Σεπτεμβρίου όλος ο Ελληνικός Στρατός είχε εγκαταλείψει την Μικρασιατική χερσόνησο, παρασύροντας μαζί του χιλιάδες προσφύγων αλλά αφήνοντας εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων στο έλεος της βαρβαρότητας των Τούρκων, οι οποίοι συνεχίζοντας την τακτική της εθνοκάθαρσης, «η Τουρκία για τους Τούρκους», επιδόθηκαν συστηματικά σε ανείπωτες σφαγές και θηριωδίες εναντίον όλων των χριστιανών που δεν μπόρεσαν να διαφύγουν. Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλές από τις τουρκικές βαρβαρότητες έγιναν υπό τα βλέμματα και την απάθεια των συμμαχικών δυνάμεων.

Τα υπολείμματα της Στρατιάς του νότιου Συγκροτήματος είχαν μεταφερθεί με πλοία στη Χίο και στην Μυτιλήνη, ενώ το Βόρειο Συγκρότημα στην Ανατολική Θράκη. Οι συνταγματάρχες Γονατάς και Πλαστήρας μαζί με τον πλοίαρχο Φωκά, σχημάτισαν μια επαναστατική επιτροπή, η οποία αξίωσε την παραίτηση του Κωνσταντίνου και της κυβέρνησης, πράγμα το οποίο και επέτυχαν.

Στις 11 Οκτωβρίου υπογράφηκε η συμφωνία για την ανακωχή στα Μουδανιά και τον Ιούλιο του 1923 υπογράφηκε η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, η οποία

³⁴ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 513.

έθεσε τέρμα στον πόλεμο που είχε ξεσπάσει το 1914. Χάρη στις στρατιωτικές της επιτυχίες στην Μικρά Ασία εναντίον του Ελληνικού Στρατού, η Τουρκία μπόρεσε να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τις αξιώσεις του νικητού, αν και στον Μεγάλο Πόλεμο ήταν με το μέρος των ηττημένων. Με την Συνθήκη αυτή έληξε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος και η Ελλάδα πήρε κατά ένα μεγάλο μέρος την σημερινή της μορφή.

Μερικά Συμπεράσματα.

Από την έναρξη της στρατιωτικής επιχείρησης στην Μικρά Ασία, διαφάνηκε ότι η ενέργεια αυτή ήταν πάνω από τις υπάρχουσες στρατιωτικές δυνατότητες της Ελλάδος. Ο στρατός ήταν εξαντλημένος από τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και δεν διέθετε τις αναγκαίες δυνάμεις για τέτοιου μεγέθους επιχείρηση. Η ισχυρή αντίληψη της εκπλήρωσης της Μεγάλης Ιδέας και της υποβάθμισης της θέλησης για αντίσταση των Τούρκων, οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας απόφασης που μάλλον δεν είχε ορθολογική βάση.

Η στρατηγική των Τούρκων ήταν η πλέον ενδεδειγμένη για έναν στρατό ο οποίος κατά τα πρώτα στάδια της επιχείρησης υστερούσε κατά πολύ του Ελληνικού. Αποφεύγοντας την αποφασιστική μάχη και παραχωρώντας έδαφος, ενέργεια που είχε την δυνατότητα να κάνει καθ' όσον διέθετε άφθονο χώρο, προσπάθησε να παρατείνει όσο γίνεται περισσότερο τις επιχειρήσεις, μέχρις ότου μπορέσει να οργανωθεί σε αξιόμαχο τμήμα. Ταυτόχρονα οργάνωσε και διεξήγαγε ανταρτοπόλεμο στις καταληφθείσες από τον Ελληνικό Στρατό περιοχές, επιταχύνοντας την φθορά του. Όσο ο Ελληνικός Στρατός παρέμενε στην Μικρά Ασία και απομακρυνόταν από τις πηγές ανεφοδιασμού του, τόσο μεγαλύτερη ήταν η φθορά του και από την άλλη, όσο περνούσε ο καιρός χωρίς την συντριβή του Κεμαλικού Στρατού τόσο αυτός γινόταν πιο ισχυρός.

Οι Σύμμαχοι τηρώντας αρχικά μια θετική στάση, η οποία όμως δεν αφορούσε την υποστήριξη των επιχειρήσεων, κατόπιν μετέβαλλαν τις θέσεις τους λόγω ιδίων συμφερόντων. Η Ελλάδα ως εντολοδόχος τους, έπρεπε να παίρνει συνεχώς την συγκατάθεσή τους για την επέκταση των επιχειρήσεων, ή για λήψη στρατιωτικών μέτρων εντός των καταληφθεισών περιοχών. Τελικά παρέμεινε μόνο η Βρετανία να υπερασπίζει θεωρητικά τις ελληνικές θέσεις, χωρίς παροχή οποιασδήποτε υλικής ή επιχειρησιακής βοήθειας. Οι Γάλλοι, οι Ιταλοί και οι Ρώσοι, ειδικά μετά την Συνθήκη των Σεβρών, όχι μόνο εφοδίαζαν συστηματικά τον Κεμαλικό Στρατό, αλλά

αρνούνταν στην Ελλάδα το νόμιμο δικαίωμα ενός εμπολέμου να προβεί σε νηοψίες προς απαγόρευση εφοδιασμού του αντιπάλου. Επιπλέον είχαν συνάψει με τον Κεμάλ πληθώρα οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών.

Ο Ελληνικός Στρατός, παρά τους πολυετείς πολέμους, κατά την έναρξη των επιχειρήσεων στην Μικρά Ασία ήταν ένας καλά οργανωμένος και εμπειροπόλεμος στρατός. Το ηθικό του ήταν υψηλό και στο όραμα της εκπλήρωσης της Μεγάλης Ιδέας ήταν έτοιμος για οποιαδήποτε θυσία. Η μη εκπλήρωση όμως αυτού του στόχου, ο οποίος ήταν και η μόνη πηγή άντλησης θέλησης για μάχη, μείωνε σταδιακά το ηθικό του Ελληνικού Στρατού. Τα αποτελέσματα του Εθνικού Διχασμού ήταν και αυτά ορατά στις τάξεις του Στρατού. Οι διώξεις, οι αποστρατείες και ο εκτοπισμός αντιβενιζελικών αξιωματικών, οι οποίες έλαβαν χώρα μετά την πραξικοπηματική άνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία το 1917, επαναλήφθηκαν από τους αντιβενιζελικούς όταν έχασε ο Βενιζέλος τις εκλογές του 1920. Χαρακτηριστικό της αναταραχής που επέφεραν τα πολιτικά πάθη στο στράτευμα είναι το γεγονός ότι κατά την διάρκεια των 3 περίπου χρόνων που διήρκησε η Μικρασιατική Εκστρατεία, την θέση του αρχιστρατήγου της Στρατιάς Μικράς Ασίας κατέλαβαν τέσσερις διαφορετικοί στρατηγοί (Παρασκευόπουλος, Παπούλας, Χατζανέστης, Πολυμενάκος). Ανάλογη ήταν και η κατάσταση με τους διοικητές των Σωμάτων Στρατού και των Μεραρχιών.

Από την άλλη πλευρά ο Κεμάλ κατόρθωσε να αναδιοργανώσει τον Τουρκικό Στρατό, παραβιάζοντας κατάφωρα την Συνθήκη Ανακωχής και ακολουθώντας όπως προαναφέρθηκε την τακτική της αποφυγής της αποφασιστικής μάχης και της παραχωρήσεως εδάφους, με ένα συνδυασμό διεξαγωγής τακτικών επιχειρήσεων και ανταρτοπολέμου. Οργάνωσε ισχυρό ιππικό, διαβλέποντας ότι ήταν το καταλληλότερο όπλο για τους αγώνες κινήσεως που έμελλε να διεξαχθούν. Επίσης έδωσε μεγάλη σημασία στην οργάνωση δικτύου συλλογής πληροφοριών, με αποτέλεσμα να είναι πάντοτε ενήμερος για τις ελληνικές κινήσεις.

Εάν θέλαμε να αξιολογήσουμε από πλευράς στρατηγικής αποτελεσματικότητας τις δυνάμεις, ή τις ενέργειες των αντιπάλων κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων στην Μικρά Ασία, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το Τουρκικό ιππικό, οι ακριβείς πληροφορίες που διέθετε ο Κεμάλ και ο συνεχής ανταρτοπόλεμος από τους ατάκτους σε συνδυασμό με τις τακτικές επιχειρήσεις, συνετέλεσαν κατά μεγάλο βαθμό στην τελική επικράτηση των Τούρκων.

Στο επιχειρησιακό επίπεδο διαπιστώνεται η μεγάλη σπουδαιότητα της ορθής προπαρασκευής οποιασδήποτε στρατιωτικής ενέργειας, έτσι ώστε ο αγώνας αφ' ενός να διεξάγεται υπό τις καλύτερες συνθήκες για αυτόν που τις σχεδιάζει και αφ' ετέρου να προλαμβάνονται και να διορθώνονται τακτικά σφάλματα κατά την διεξαγωγή του. Επίσης σφάλματα στο τακτικό επίπεδο πολλές φορές αποδεικνύονται ολέθρια για την έκβαση της όλης επιχείρησης, όσο καλά και αν έχει σχεδιασθεί και προπαρασκευασθεί στρατηγικά και επιχειρησιακά.

Το ηθικό, ως βασικός συντελεστής στην μαχητική ισχύ ενός στρατεύματος, παίζει μεγάλη σημασία κατά την διεξαγωγή των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα στο τακτικό επίπεδο και είναι η κινητήριος δύναμη θέλησης για μάχη. Είναι αυτή η δύναμη που πολλές φορές μπορεί να μετατρέψει μία ήττα σε νίκη και το αντίστροφο. Επιδρά εξίσου στην πειθαρχία και στην συνοχή του στρατεύματος και εμφυσείται κυρίως από την ηγεσία του κάθε τμήματος. Υπονομεύεται, από την μείωση της εσωτερικής νομιμοποίησης του αγώνα, από σημαντικές ήττες και από την εχθρική προπαγάνδα. Στην Μικρασιατική εκστρατεία πολλές μάχες κερδήθηκαν χάρη στην γενναιότητα του Έλληνα στρατιώτη, αλλά και πολλές μονάδες αυτοδιαλύθηκαν κατά την σύμπτυξη προς την Σμύρνη λόγω του ηθικού. Όπως αναφέρει ο Α. Αγγελομάτης, «...Εις το μικρασιατικόν μέτωπο υπήρξε ένα είδος απεργίας. Η προπαγάνδα είχε καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια να πείσει τον ελληνικό στρατό ότι εμάχετο εις μάτην...Και όμως, παρά ταύτα, έδωσε μάχας που θα ετίμων κάθε στρατόν και εξήστραψε και πάλιν η απαρράμιλλος γενναιότης του...»³⁵.

Ο Ελληνικός Στρατός ακολούθησε την τακτική της άμεσης προσέγγισης, δηλαδή της επιδίωξης καταστροφής με αποφασιστική μάχη του κέντρου βάρους των Τούρκων, που ήταν οι ένοπλες δυνάμεις του. Η προσέγγιση αυτή είναι η προσφορότερη για τον αντίπαλο που διαθέτει την στρατιωτική υπεροχή. Ο Κεμάλ ακολούθησε την τακτική που ακολουθεί ο ασθενέστερος των αντιπάλων, δηλαδή της έμμεσης προσέγγισης και προσπάθησε κατ' αρχήν να αποφύγει την καταστροφή του στρατού του και κατά δεύτερον την οργάνωση και ενίσχυση του, για να μπορέσει να αντιπαρατεθεί στην ελληνική ισχύ. Όταν το κατόρθωσε ακολούθησε και αυτός την άμεση προσέγγιση, εκτοξεύοντας επίθεση κατά του κύριου όγκου των ελληνικών δυνάμεων και ακολούθως, καταδιώκοντας απηνώς τον συμπτυσσόμενο Ελληνικό Στρατό, επιζητώντας την πλήρη καταστροφή του.

³⁵ Α. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 178.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

Η οικονομία ενός κράτους αποτελεί την βασικότερη πηγή για την οικονομική υποστήριξη των επιχειρήσεων, καθώς επίσης και για τον καθορισμό του επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού, γεγονός το οποίο επιδρά άμεσα στην εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου. Αν και ο πληθυσμός ενός κράτους σε περίοδο πολέμου είναι διατεθειμένος να υποστεί περισσότερες θυσίες και να συνεισφέρει είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο στο οικονομικό βάρος των επιχειρήσεων, η παρατεταμένη διάρκεια στερήσεων και οικονομικής ύφεσης υποσκάπτει την νομιμοποίηση του αγώνα. Η εξάντληση των οικονομικών πόρων ενός κράτους το καθιστά ολοένα και περισσότερο αδύναμο και ανίκανο να υποστηρίξει του πολεμικούς του στόχους χωρίς την ξένη βοήθεια.

Το κυριότερο οικονομικό πρόβλημα που αντιμετώπισε η Ελλάδα την περίοδο εκείνη ήταν η αποσταθεροποίηση του νομισματικού της συστήματος, που επέφερε παράλληλα την αποσταθεροποίηση του όλου οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Η δραχμή μέχρι το τέλος του 1915 παρέμενε συνδεδεμένη με το γαλλικό φράγκο. Στις αρχές του 1915 το γαλλικό φράγκο και η λίρα άρχισαν να υποτιμώνται και η δραχμή συνδέθηκε με το δολάριο, το μοναδικό πλέον νόμισμα που διατηρούσε την μετατρεψιμότητα του σε χρυσό. Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η δραχμή εξακολουθούσε να διατηρεί την συναλλαγματική της ισοτιμία στο άρτιο του δολαρίου και παρουσιαζόταν σαν ένα από τα ισχυρότερα ευρωπαϊκά νομίσματα, ακόμη και σε σύγκριση με την αγγλική λίρα και το γαλλικό φράγκο¹. Αυτή η εικόνα όμως ήταν απόρροια του Μεγάλου Πολέμου και η ειρηνική περίοδος που ακολούθησε την ανέτρεψε.

Το 1918 η Μ. Βρετανία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ άνοιξαν πιστώσεις στην Ελλάδα, όχι άμεσα ρευστοποιήσιμες, με βάση τις οποίες η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος (ΕΤΕ) εξέδωσε αντίστοιχα ποσά τραπεζογραμματίων. Τα μεγάλα ρευστά συναλλαγματικά διαθέσιμα που είχαν συγκεντρωθεί στη διάρκεια του πολέμου επέτρεπαν τη διατήρηση της ισοτιμίας της δραχμής στο άρτιο του δολαρίου, γεγονός που για την ΕΤΕ και την Κυβέρνηση αποτελούσε την ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη ενός «υγιούς» νομίσματος. Στην πραγματικότητα η απότομη αύξηση

¹ Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 86-87.

της νομισματικής κυκλοφορίας άσκησε εξαιρετικά πληθωριστικές πιέσεις στην ελληνική οικονομία, ενώ το ενδεχόμενο της ρευστοποίησης των συμμαχικών πιστώσεων έξι μήνες μετά τον τερματισμό των εχθροπραξιών έκανε απλώς πιθανή τη δυνατότητα ασκήσεως αντιπληθωριστικής πολιτικής, εφ' όσον η χρησιμοποίηση των πιστώσεων θα είχε ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από την κυκλοφορία ανάλογων ποσών τραπεζογραμματίων. Έτσι ή Ελλάδα ανταποκρινόταν στις πολεμικές δαπάνες με την – έστω και δυνητική για την εποχή – έκδοση χαρτονομίσματος.

Το 1919 ο δείκτης λιανικών τιμών, από το 100 που ήταν το 1914, είχε ανέβει στις 323 μονάδες, ενώ στις ΗΠΑ βρισκόταν στις 180 μονάδες. Στην Γαλλία στις 268 και στην Μ. Βρετανία στις 216. Η δραχμή παρουσιαζόταν έτσι υπερτιμημένη και τα πρώτα συμπτώματα εκδηλώθηκαν μετά την λήξη του πολέμου και τη στοιχειώδη αποκατάσταση της λειτουργίας της διεθνούς οικονομίας.²

Κύριο χαρακτηριστικό του ελληνικού τραπεζικού συστήματος στις παραμονές της Μικρασιατικής Εκστρατείας ήταν η μεγάλη ρευστότητα, ως αποτέλεσμα της συσσώρευσης σημαντικών καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες κατά την διάρκεια του Α' ΠΠ, της στασιμότητας των τραπεζικών εργασιών και της ίδρυσης πολλών νέων τραπεζών με την λήξη του πολέμου.

Από το δεύτερο εξάμηνο του 1918 έχουμε μια επέκταση του εξωτερικού εμπορίου, η οποία δημιούργησε πρωτοφανή ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο. Οι ανάγκες της χώρας για κάλυψη των αναγκών επισιτισμού, καθώς επίσης και για τις ενεργειακές ανάγκες της βιομηχανίας της, αποτέλεσαν τον κορμό της εισαγωγικής έκρηξης. Κατά την διάρκεια του πολέμου οι ανάγκες αυτές καλύπτονταν από τις συνθήκες προστατευτισμού που υπήρχαν. Με την λήξη του έπαυσε και ο προστατευτισμός που είχε θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Επίσης η μεγάλη διεθνής κρίση του 1920-1921, δεν άφησε ανεπηρέαστη την ελληνική οικονομία, με την μεγάλη πτώση των τιμών των πρώτων υλών και των γεωργικών προϊόντων, είδη στα οποία βασιζόντουσαν οι εξαγωγές της. Ένα ευνοϊκό μέχρι το 1918 ισοζύγιο πληρωμών μετατράπηκε σε αρνητικό. Τα κέρδη από τα εμβάσματα της εμπορικής ναυτιλίας εκμηδενίστηκαν με την επιστροφή της ειρήνης, τη μεγάλη πτώση των ναύλων και την αναγκαστική εγκατάλειψη από την ελληνική ναυτιλία του προνομιούχου πεδίου δράσης της, της Μαύρης Θάλασσας. Η ανασυγκρότηση του

² Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 87-90.

ελληνικού στόλου επέτειναν την ελλειμματικότητα του ισοζυγίου καθ' όσον τα πλοία δεν ναυπηγούνταν στην Ελλάδα.³

Η εξάντληση των ειδικών διαθεσίμων σε δολάρια τον Αύγουστο του 1919 οδήγησε στην αναγκαστική πλέον υποτίμηση της δραχμής απέναντι στο δολάριο. Τελικά η Ελλάδα αναγκάστηκε να αποσυνδέσει την δραχμή από το δολάριο και να συνδεθεί με την αγγλική λίρα, την οποία ακολούθησε στην πτωτική της πορεία μέχρι το 1920. Στην προσπάθεια της να συγκρατήσει την υποτίμηση της δραχμής, η Κυβέρνηση Βενιζέλου επιδίωξε τη ρευστοποίηση των συμμαχικών πιστώσεων, όμως δεν κατάφερε παρά να ρευστοποιήσει μόνο ένας μέρος τους.

Με την επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα οι Σύμμαχοι επέβαλλαν οικονομικό εμπάργκο στην Ελλάδα και οι πιστώσεις ακυρώθηκαν. Οι γαλλικές πιστώσεις παρέμειναν ανέπαφες καθώς η εξαιρετική υποτίμηση του γαλλικού φράγκου θα έκανε την πραγματοποίηση τους ζημιολόγους για το ελληνικό δημόσιο, αλλά και παράλληλα θα αποτελούσε προηγούμενο για τη ρευστοποίηση ανάλογων πιστώσεων σε άλλες χώρες, σε μια εποχή που οι γαλλικές κυβερνήσεις προσπαθούσαν να συγκρατήσουν την πτωτική τάση του φράγκου. Γι αυτό το λόγο και οι Γάλλοι αντιδρούσαν έντονα στην ρευστοποίηση τους. Πάντως και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή των αγγλοαμερικανικών και των γαλλικών πιστώσεων, ένας βασικός όρος των συμβάσεων, δηλαδή η ελεύθερη χρησιμοποίηση τους έξι μήνες μετά την λήξη του Πολέμου δεν τηρήθηκε.⁴

Στην κατεχόμενη περιοχή της Μικράς Ασίας εξακολούθησε να είναι επίσημο νόμισμα η τουρκική λίρα, γεγονός που προξενούσε πολλά προβλήματα. Αφ' ενός αποτελούσε ένα σύμβολο αμφισβήτησης της ελληνικής κυριαρχίας. Αφ' ετέρου αποτελούσε ένα εμπόδιο στην εμπορική δραστηριότητα της περιοχής, αλλά και στην τελωνιακή ένωση της περιοχής με την Ελλάδα. Επιπλέον η άφθονη προσφορά δραχμών στο βιλαέτι της Σμύρνης, δημιουργούσε μια τοπικά περιορισμένη, αλλά όχι ποσοτικά αμελητέα πίεση για την ανατίμηση της τουρκικής λίρας και την υποτίμηση της δραχμής. Μία ακόμη παρενέργεια ήταν το γεγονός ότι η υποτίμηση της δραχμής στην περιοχή της Σμύρνης προσέλκυε τους κατόχους συναλλάγματος, οι οποίοι το αντάλλαζαν εισπράττοντας τις υψηλότερες τιμές σε δραχμές, με αποτέλεσμα η μεταφορά συναλλάγματος στη Σμύρνη να ασκεί επιπλέον πιέσεις στην δραχμή. Από την άλλη μεριά είχε ως αποτέλεσμα να ανατιμάται το τουρκικό νόμισμα, αφού το

³ Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 96-99.

⁴ Ομοίως, σελ. 105-109.

οθωμανικό κράτος ήταν εκείνο που ιδιοποιούνταν τα συναλλαγματικά πλεονάσματα της περιοχής, με τη μεταφορά τους κατά την περίοδο της χαμηλής συναλλαγματικής ζήτησης στην Κωνσταντινούπολη.⁵

Η προσπάθεια της ελληνικής διοίκησης απέβλεπε στην *de facto* υποκατάσταση της τουρκικής λίρας, ως νόμιμου μέσου πληρωμών, από την δραχμή στην περιοχή της Σμύρνης. Αυτό θα διευκόλυνε όχι μόνο στην ενίσχυση του γοήτρου της ελληνικής κατοχής στην περιοχή, αλλά και στην διευκόλυνση των συναλλαγών και την ιδιοποίηση των συναλλαγματικών πλεονασμάτων της περιοχής. Προκειμένου η Ελλάδα να παρέμβει στην αγορά συναλλάγματος, ίδρυσε υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στην Σμύρνη, με αξιόλογα αποτελέσματα. Η κατοχή της Σμύρνης από την Ελλάδα αποτελούσε ένα επιπλέον οικονομικό πλήγμα για την Τουρκία, διότι ήταν το μεγαλύτερο εμπορικό κα διακομιστικό κέντρο της Μικράς Ασίας. Οι νέες σιδηροδρομικές γραμμές που κατέληγαν στην Σμύρνη επεξείτειναν την εμπορική ενδοχώρα, που την είχε κάνει προσιτή η βρετανική εμπορική Εταιρεία της Ανατολής. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι εξαγωγές της Σμύρνης ξεπερνούσαν τις εξαγωγές κάθε άλλου εμπορικού λιμανιού, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης.⁶ Με την κατοχή της Σμύρνης από τον Ελληνικό Στρατό, η Τουρκία ασφυκτιούσε και σε συνδυασμό με τις άλλες περιοχές της που είχαν αποδοθεί στους συμμάχους, την καθιστούσαν ένα θνησιγενές κράτος.

Όμως η οικονομική κατάσταση της Ελλάδος το 1919 δεν παρουσιαζόταν καλή. Ο δημόσιος προϋπολογισμός παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ελλειμματικός κατά τη χρήση του 1918-1919.⁷ Στις 18 Οκτωβρίου ο υπουργός Οικονομικών Μ. Νεγρεπόντης, με επιστολή του στον Βενιζέλο έθεσε το πρόβλημα κάλυψης των δαπανών επιστρατεύσεως και κατοχής, αποκλείοντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα να συναφθεί κάποιο εξωτερικό δάνειο. Η Κυβέρνηση Βενιζέλου για την κάλυψη των δαπανών της Μικρασιατικής Εκστρατείας υπέγραψε σύμβαση με την ΕΤΕ για την έκδοση χαρτονομίσματος. Η πολιτική αυτή κάλυψης των δημοσίων δαπανών θα επαναληφθεί και θα υιοθετηθεί και από τις μετаноεμβριανές κυβερνήσεις.⁸ Από το 1918 έως το 1922 η ΕΤΕ είχε τριπλασιάσει την κυκλοφορία των τραπεζογραμματίων

⁵ Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 110-111.

⁶ Μ. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 78.

⁷ Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 112-113.

⁸ Ομοίως, σελ. 112-113

της. Συνέπεια αυτού, ήταν το γεγονός ότι το χρήμα είχε χάσει την εσωτερική αξία (αγοραστική δύναμη) και την εξωτερική αξία (συναλλαγματική αξία).⁹

Μέσα στο 1919 πραγματοποιήθηκε και η πρώτη προσπάθεια αναμόρφωσης του ελληνικού φορολογικού συστήματος, με την εισαγωγή του «φόρου επί της καθαρής προσόδου», απομίμηση του γαλλικού φόρου εισοδήματος. Το σύστημα των άμεσων φόρων δεν επέφερε όμως τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, εξαιτίας τόσο της αδυναμίας των φοροτεχνικών υπηρεσιών να συλλάβουν το φορολογητέο εισόδημα, όσο και των χαμηλών εισοδημάτων των φορολογούμενων. Προς τα τέλη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η επιτακτική ανάγκη της κάλυψης των δημοσίων δαπανών θα οδηγήσει στην σημαντική αύξηση των έμμεσων φόρων.¹⁰

Τον Φεβρουάριο του 1918, όπως προαναφέρθηκε, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ, είχαν ανοίξει πίστωση 850 εκατομμυρίων δραχμών για λογαριασμό της Ελλάδας. Μέχρι όμως το Νοέμβριο του 1920, η Γαλλία δεν είχε καταβάλλει κανένα ποσό το οποίο της αναλογούσε και κανένα ποσό για την αποζημίωση των δαπανών διατροφής του Στρατού της στην Μακεδονία. Η Μεγάλη Βρετανία από το μερίδιο των 12 εκατομμυρίων λιρών που της αναλογούσαν, είχε καταβάλλει μόνο τα 6,5 εκατομμύρια. Οι ΗΠΑ από τα 48 εκατομμύρια δολάρια που είχε υποσχεθεί, είχε καταβάλλει μόνο τα 15 εκατομμύρια. Παρά τις προσπάθειες της Κυβερνήσεως Βενιζέλου κανένα άλλο ποσό δεν είχε κατατεθεί μέχρι το Νοέμβριο του 1920. «Ο οικονομικός αποκλεισμός της Ελλάδος είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί σταδιακά η εμπιστοσύνη στη δραχμή και να επιταχυνθεί η πτώση της ισοτιμίας του συναλλάγματος. Επιπλέον ο αποκλεισμός έφερε τέλος στις ελληνικές ελπίδες για παραπέρα στρατιωτική βοήθεια με μακροπρόθεσμη πίστωση.»¹¹

Η ολοένα και μεγαλύτερη ανάγκη διαθέσεως των οικονομικών πόρων για την υποστήριξη των επιχειρήσεων, ανάγκασε τον Γούναρη να θέσει για πρώτη φορά στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου και πριν την έναρξη της επίθεσης του Μαρτίου του 1921, το ζήτημα των οικονομικών πόρων της Ελλάδος που έφθιναν. Τον Απρίλιο του 1921 οι Σύμμαχοι διακήρυξαν την αυστηρή ουδετερότητα τους στον πόλεμο. Οι Βρετανοί διέκοψαν την προμήθεια πολεμικού υλικού στην Ελλάδα, με την σύμπραξη των Ιταλών και των Γάλλων. Όμως η στάση αυτή ευνοούσε τους Τούρκους εθνικιστές, διότι οι Γάλλοι και οι Ιταλοί είχαν λιγότερους ενδοιασμούς από τους Άγγλους ως

⁹ Θ. Καλαφάτης, *Νόμισμα – Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη*, σελ. 96.

¹⁰ Θ. Βερεμής – Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στην Μικρά Ασία*, σελ. 114.

¹¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 306.

προς την άρνηση πολεμικού υλικού στα εμπόλεμα μέρη και συνέχιζαν να ενισχύουν τον Κεμάλ.

Το οικονομικό βάρος του πολέμου γινόταν όλο και περισσότερο δυσβάσταχτο για την Ελλάδα, που είχε ανάγκη οικονομικής βοήθειας προκειμένου να διατηρηθεί ο στρατός σε μάχιμη κατάσταση στη Μικρά Ασία. Προπάντων υπήρχε η ανάγκη για ξένο συνάλλαγμα. Η αύξηση των τιμών στην Ελλάδα είχε υποσκάψει το εσωτερικό έρεισμα της κυβέρνησης. Έτσι ο Γούναρης ζήτησε νέο δάνειο από την βρετανική κυβέρνηση. Η βρετανική κυβέρνηση, μετά από αρκετές επιφυλάξεις και διαβουλεύσεις, συγκατένευσε για την εκχώρηση ενός δανείου μέχρι 15 εκατομμύρια λίρες. Σε αντάλλαγμα για αυτή την παραχώρηση, η Ελλάδα όφειλε να παραιτηθεί από κάθε απαίτηση για το αχρησιμοποίητο υπόλοιπο των πιστώσεων των 12 εκατομμυρίων λιρών που είχαν ανοιχτεί από την Βρετανία για την Ελλάδα και είχαν δεσμευτεί με τον οικονομικό αποκλεισμό του Δεκεμβρίου του 1920. Λόγω όμως αφ' ενός της αργοπορίας της Ελλάδος να παρουσιάσει μια εκτίμηση για την οικονομική κατάσταση της χώρας και αφ' ετέρου της απροθυμίας των Βρετανών κεφαλαιούχων να διαπραγματευτούν σοβαρά, εφ' όσον έλειπε μια ειλικρινής επίσημη υποστήριξη του δανείου από την βρετανική κυβέρνηση, το δάνειο τελικά δεν δόθηκε.¹² Ο Γούναρης προ της απελπιστικής διαγραφόμενης οικονομικής κατάστασης και της αδυναμίας της Ελλάδος να αντεπεξέλθει στο οικονομικό βάρος των επιχειρήσεων, πρότεινε στους Άγγλους την άμεση εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό. Ο Κώρζον (Βρετανός υπουργός εξωτερικών), αν και δεν έδωσε καμιά ελπίδα για οικονομική βοήθεια, παρότρυνε την Ελλάδα να παραμείνει στην περιοχή μέχρις ότου η εκκένωση συμφωνηθεί ως μέρος ενός διπλωματικού διακανονισμού.

Η απελπιστική οικονομική κατάσταση, η άρνηση των Άγγλων να χορηγήσουν δάνειο και οι ανάγκες υποστηρίξεως των επιχειρήσεων, ανάγκασαν την Κυβέρνηση να βρεθεί προ του διλήμματος της αποστράτευσης και της εγκατάλειψης της Μικράς Ασίας, ή του αναγκαστικού δανείου καθ' όσον οποιαδήποτε νέα έκδοση χαρτονομίσματος θα μείωνε επιπλέον την αξία της δραχμής. Την λύση έδωσε ο υπουργός οικονομικών Πρωτοπαπαδάκης, ο οποίος σκέφθηκε την σύναψη ενός εσωτερικού αναγκαστικού δανείου σύμφωνα με το οποίο όλα τα χαρτονομίσματα που κυκλοφορούσαν κόβονταν κυριολεκτικά στα δύο. Ο νόμος ψηφίστηκε στις 24 Μαρτίου 1922 και προέβλεπε ότι το μισό από κάθε χαρτονόμισμα θα παρέμενε στην

¹² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.428-429.

κυκλοφορία με τη μισή αξία του αρχικού και το άλλο μισό θα γινόταν ομολογία που ενδεχομένως θα την εξαγόραζε κάποτε το κράτος.¹³ Με αυτόν τον τρόπο το κράτος ενισχύθηκε με το ποσό του 1,5 δισεκατομμυρίων δραχμών, ποσό όμως που αρκούσε για την συνέχιση των επιχειρήσεων για μερικούς μήνες και δεν έλυνε οριστικώς το οικονομικό πρόβλημα της Ελλάδος.¹⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν την έκδοση του αναγκαστικού δανείου οι Έλληνες της Μικράς Ασίας, διαισθανόμενοι το αδιέξοδο της οικονομικής κατάστασης της Ελλάδος, έθεσαν στην διάθεση της κυβέρνησης το ένα τέταρτο των περιουσιών τους, δίνοντας έτσι ένα έσοδο δύο δισεκατομμυρίων δραχμών. Όμως κατόπιν της λυσσώδους αντιδράσεως του ύπατου αρμοστού της Σμύρνης, του Αριστείδη Στεργιάδου, η Κυβέρνηση το απέρριψε.¹⁵

Η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας είχε μεγάλο αντίκτυπο στην οικονομική κατάσταση και στις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων. Με την πάροδο του πολέμου η κατάσταση ολοένα και χειροτέρευε και έγινε απελπιστική με την εγκατάσταση στην Παλαιά Ελλάδα χιλιάδων Ελλήνων προσφύγων, οι οποίοι πρόσφεραν αφ' ενός φτηνά εργατικά χέρια και αφ' ετέρου αύξησαν δραματικά την ανεργία.

Η ελληνική βιομηχανία πριν την Μικρασιατική Καταστροφή, αποτελούνταν κυρίως από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις γύρω από τον κλάδο των τροφίμων. Οι λίγες μεγάλες επιχειρήσεις αφορούσαν κυρίως την κλωστοϋφαντουργία. Η παραγωγή απευθυνόταν στην κάλυψη των εγχώριων αναγκών και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να συνεισφέρει με εξαγωγές που θα επέφεραν και την εισροή ξένου συναλλάγματος.¹⁶

Από την άλλη πλευρά, ο Κεμάλ υπέγραψε τον Μάρτιο του 1921 με την Γαλλία συμφωνία φιλίας και εμπορικών συναλλαγών που εξασφάλιζε την συμμετοχή των γαλλικών κεφαλαίων σε ποσοστό 50% στα ορυχεία των Αργάνων και Μέντεν και ειδικό τελωνειακό καθεστώς και γαλλική συμμετοχή στη διοίκηση σιδηροδρόμων.¹⁷ Τον ίδιο μήνα κατέληξε σε συμφωνία με την μπολσεβική Μόσχα, από την οποία άρχισαν να προμηθεύονται πολεμικό υλικό το οποίο ακολούθησε αργότερα και οικονομική βοήθεια σε χρυσό.

¹³ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.466.

¹⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 312.

¹⁵ Χ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 157.

¹⁶ Μ. Ρηγίνος, *Παραγωγικές Δομές και Ημερομίσθια στην Ελλάδα 1909-1936*, σελ. 83-97

¹⁷ Ε. Ντριό, *Ελλάδα και Α' Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ. 350.

Μερικά Συμπεράσματα

Με λίγα λόγια η οικονομία της Ελλάδος δεν ήταν σε θέση να υποστηρίξει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Μικρά Ασία. Το κόστος τους συνεχώς αυξανόταν και από την άλλη πλευρά δεν υπήρχε κανένα οικονομικό όφελος από την κατάληψη των μικρασιατικών εδαφών, διότι οι Σύμμαχοι δεν επέτρεπαν την εκμετάλλευσή του. Η Ελλάδα αιμορραγούσε κυριολεκτικά και οικονομικά. Καμία βοήθεια δεν ήταν ορατή και όσο διαρκούσαν οι επιχειρήσεις τόσο η κατάσταση χειροτέρευε. Η μοναδική λύση ήταν το τέλος των επιχειρήσεων, είτε με την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, είτε όχι.

Ο οικονομικός αποκλεισμός που επέβαλλαν οι Σύμμαχοι στην Ελλάδα μετά την επάνοδο του Κωνσταντίνου, ήταν η χαριστική βολή στις όποιες ελπίδες για ανάκαμψη.

Αντιθέτως, ενώ η οικονομική κατάσταση της Τουρκίας κατά την έναρξη των επιχειρήσεων ήταν ακόμη χειρότερη, αυτή συνεχώς βελτιωνόταν λόγω της δυναμικής που είχε πάρει το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ και λόγω της υλικής και οικονομικής υποστήριξης που άρχισε να λαμβάνει από τους Συμμάχους, οι οποίοι αναθεώρησαν τις αρχικές τους θέσεις όσον αφορά την ελληνική επικράτηση στην περιοχή.

Έτσι ενώ η μαχητική ισχύς του Ελληνικού Στρατού μειωνόταν, η αντίστοιχη του Τουρκικού βελτιωνόταν. Ταυτόχρονα βελτιώνονταν και τα οικονομικά της εθνικιστικής Τουρκίας μέχρις ότου η «ζυγαριά» έγειρε υπέρ της δεύτερης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Όπως προαναφέρθηκε στο Τρίτο Κεφάλαιο, η Ελλάδα ξεκίνησε την Μικρασιατική Εκστρατεία ενώ ήταν πολιτικά και κοινωνικά διχασμένη. Ο Εθνικός Διχασμός είχε προκαλέσει ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των Ελλήνων, που χαρακτηρίζονταν πλέον ως βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί. Οι διώξεις που υπόκειντο όσοι δεν συμφωνούσαν με την πολιτική Βενιζέλου, είχαν προκαλέσει μια βαθιά δυσαρέσκεια στον ελληνικό λαό. Όλος ο κρατικός μηχανισμός και ο στρατός είχαν υποστεί την «κάθαρση» από κάθε αντιβενιζελικό στοιχείο. Η «κάθαρση» είχε προχωρήσει ακόμη και στην δικαστική εξουσία και στην Εκκλησία.

Από την άλλη πλευρά ο ελληνικός λαός ήταν βαθύτατα ενωμένος όσον αφορά το όραμα της Μεγάλης Ιδέας και τον πόθο της πραγματοποίησής του ονείρου της Μεγάλης Ελλάδος. Παρά τους πολυετείς πολέμους για την απελευθέρωση των υπόδουλων ελληνικών περιοχών, η συνέχιση των επιχειρήσεων για την απελευθέρωση και των υπόλοιπων αδελφών Ελλήνων έχαιρε της υποστηρίξεως του συνόλου του πληθυσμού. Οι τουρκικές βαρβαρότητες και διωγμοί του 1914 και 1916 προς τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας δεν άφηναν κανέναν αδιάφορο. Επιπλέον, οι επιτυχίες του Ελληνικού Στρατού σε όλους τους πρόσφατους πολέμους, είχαν δημιουργήσει την πεποίθηση τόσο στους πολιτικούς όσο και στον λαό ότι ήταν εφικτό το όραμά τους. Έτσι, αν και οι αντιβενιζελικοί ασκούσαν δυσμενή κριτική στις πολιτικές επιλογές του Βενιζέλου, δεν εξέφραζαν την αντίθεσή τους προς την επιχείρηση στην Μικρά Ασία.

Επίσης και οι Έλληνες της Μικράς Ασίας επιθυμούσαν όσο το δυνατόν γρηγορότερα την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την ένωσή τους με την Ελλάδα. Για την διατήρηση της εθνικής τους συνείδησης και κάτω από τη δικαιοδοσία του τοπικού μητροπολίτη, είχαν οργανωθεί σε κοινότητες με τους δικούς τους δημογέροντες ή πρόκριτους, οι οποίοι ρύθμιζαν τις σχέσεις τους με την οθωμανική διοίκηση. Ελληνικά σχολεία και νοσοκομεία είχαν ιδρυθεί και συντηρούνταν από γενναιοδωρίες πλουσίων ευεργετών και εθελοντικές προσφορές όλων των Ελλήνων κατοίκων. Η Σμύρνη αποτελούσε το σύμβολο της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή. Η Έλληνες ήκμαζαν στην περιοχή και είχαν καταφέρει να εποικήσουν και να διεισδύσουν στα ενδότερα δημιουργώντας νέες επιχειρήσεις. Αν και προπαγάνδιζαν

τον ελληνικό εθνικισμό, δεν είχαν προκαλέσει την αντίδραση των Τούρκων, αφού δεν είχαν εγείρει συγκεκριμένο πολιτικό αίτημα για ένωσή τους με την Ελλάδα.¹ Οι Οθωμανοί είχαν συνειδητοποιήσει ότι η παρουσία των Ελλήνων ήταν απαραίτητη για οικονομικούς λόγους και για λόγους δημόσιας διοίκησης. Όμως, όπως προαναφέρθηκε, η θέση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας άλλαξε με την επικράτηση των Νεότουρκων και την νέα έξαρση του τουρκικού εθνικισμού με την πολιτική του εκτουρκισμού (εθνολογική κάθαρση). Αποτέλεσμα ήταν η υποβόσκουσα επιθυμία για ένωση να εκδηλωθεί με έντονες πιέσεις προς τους πολιτικούς της Παλαιάς Ελλάδας, συνεπικουρούμενες με τις αντιλήψεις του Βενιζέλου και των υπόλοιπων Ελλήνων για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας.

Κυριότερο πολιτικό επιχείρημα του Βενιζέλου κατά την διάρκεια του εθνικού διχασμού, αλλά και πεποίθησή του κατά την διάρκεια που ήταν στην εξουσία, αποτελούσε η προσάρτηση της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Όταν μετά την κατάληψη της Σμύρνης άρχισαν να διαφαίνονται οι δυσκολίες του όλου επιχειρήματος με την έξαρση του τουρκικού εθνικισμού, την οικονομική κατάσταση της Ελλάδος και την μεταβολή της στάσης των Συμμάχων, η στάση του ήταν δύσκολο να μεταβληθεί. *«Η θέση του Βενιζέλου στο εσωτερικό της Ελλάδος κρεμόταν από την επιτυχή έκβαση της μικρασιατικής περιπέτειας. Μια και είχε δεσμευτεί δεν μπορούσε να αποσυρθεί χωρίς να καταστρέψει την αξιοπιστία που είχε στην Ελλάδα. Οπωσδήποτε δεν ήταν στη φύση του να αποσυρθεί από μια επιχείρηση που υπήρξε το κυριότερο πολιτικό του κίνητρο».*²

Ο Κωνσταντίνος, μετά την πραξικοπηματική ενέργεια του Βενιζέλου και την συμμαχική παρέμβαση, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα αφήνοντας στην θέση του τον δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο. Οι σχέσεις του Αλέξανδρου με τον Βενιζέλο και γενικότερα με το Κόμμα των Φιλελευθέρων ήταν μάλλον εχθρικές. Όμως ο Βενιζέλος ήθελε την διατήρηση του Αλέξανδρου στον θρόνο, προκειμένου να μην τεθεί ξανά το θέμα της δυναστείας. Η Βρετανία, η οποία στήριζε την πολιτική του Βενιζέλου, στήριζε επίσης και την μοναρχία στην Ελλάδα από τον φόβο μήπως μια δημοκρατική Ελλάδα βρεθεί εκ των πραγμάτων υπό γαλλική επιρροή. Οι σχέσεις του Αλέξανδρου με τον Βενιζέλο οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο λόγω της αρνητικής στάσης του πρωθυπουργού σχετικά με τον επιθυμία του Αλέξανδρου να παντρευτεί

¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 78-79.

² Ομοίως, σελ 224.

την Αφροδίτη Μάνου, η οποία προερχόταν από οικογένεια φιλοβασιλικών. Ο Βενιζέλος φοβόταν ότι έτσι θα άνοιγε κανάλι επικοινωνίας μεταξύ του Αλέξανδρου και των φιλοβασιλικών και επιπλέον ότι ο ελληνικός λαός δεν ήταν έτοιμος να δεχτεί έναν γάμο βασιλιά με μια κοινή θνητή. Βέβαια από την άλλη πλευρά κατηγορούσε τον Κωνσταντίνο για την γερμανίδα σύζυγό του.³

Ο Βενιζέλος είχε δεσμευτεί ότι θα προκηρύξει εκλογές αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης με την Τουρκία. Όταν παρουσίασε την Συνθήκη των Σεβρών στην Βουλή στις 07 Σεπτεμβρίου 1920, ανακοίνωσε ότι θα διαλύσει την Βουλή και θα κάνει εκλογές στις 14 Νοεμβρίου με την δική του κυβέρνηση, καταργώντας ταυτόχρονα τον στρατιωτικό νόμο και την λογοκρισία που είχε επιβάλλει με την ανάληψη της εξουσίας. Κατά την διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, συνέβη όμως ένα απροσδόκητο γεγονός που έμελλε να είναι καθοριστικό για την πορεία των εκλογών. Ο Αλέξανδρος πέθανε από ένα τυχαίο και απρόβλεπτο γεγονός. Το αποτέλεσμα του θανάτου του Αλέξανδρου ήταν να βρεθεί ο Βενιζέλος προ του διλήμματος της διαδοχής του θρόνου. Οι εναλλακτικές λύσεις που είχε ήταν, (α) να ανακηρύξει την δημοκρατία απεμπολώντας τον μοναρχικό θεσμό, γεγονός όμως που θα δυσαρεστούσε τους Βρετανούς, (β) να παραμερίσει την βασιλική δυναστεία της Ελλάδος υπέρ ενός νέου βασιλιά, ίσως από την βρετανική βασιλική οικογένεια, και (γ) να καλέσει έναν από τους αδελφούς του Αλέξανδρου να αναλάβει τον θρόνο.⁴ Από τις τρεις αυτές λύσεις επέλεξε την τρίτη. Κάλεσε τον πρίγκιπα Παύλο, τον μικρότερο γιο του Κωνσταντίνου να αναλάβει τον θρόνο, ο οποίος όμως αρνήθηκε με τη δικαιολογία ότι ο πατέρας του και ο αδερφός του (Γεώργιος), δεν είχαν παραιτηθεί από τα προγενέστερα δικαιώματά τους. Ο Βενιζέλος μη θέλοντας να προκαλέσει τα φιλοβασιλικά αισθήματα του συνόλου του ελληνικού λαού αλλά και των Βρετανών, ανακηρύσσοντας την δημοκρατία, έθεσε ωμά το ερώτημα «Κωνσταντίνος ή Βενιζέλος» ως το κύριο θέμα των εκλογών.

Προκειμένου να κερδίσει τις εκλογές ο Βενιζέλος είχε ήδη προβεί σε δύο ενέργειες. Η πρώτη ήταν να συμπεριλάβει στις εκλογές και τις «νέες χώρες», δηλαδή την περιοχή της Σμύρνης και της Θράκης, οι οποίες έβλεπαν τον Βενιζέλο ως ελευθερωτή και λόγω της κατάστασης της στρατιωτικής κατοχής που βρίσκονταν οι περιοχές αυτές δεν υπήρχε περίπτωση να οργανωθεί αποτελεσματική αντιπολιτευτική δραστηριότητα. Η δεύτερη ενέργεια ήταν να εισαγάγει την ψήφο στον στρατό, αφού

³ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 253-255.

⁴ Ομοίως, σελ. 259.

όπως πίστευε μια ομάδα τόσο μεγάλη και τόσο στενά επηρεασμένη από την πολιτική γραμμή της κυβέρνησης δεν θα έπρεπε να στερηθεί την ψήφο.

Η δεύτερη αυτή ενέργεια επικρίθηκε από πολλούς πολιτικούς και στρατιωτικούς, αφού ενθάρρυνε τις πολιτικές δραστηριότητες μέσα στο ήδη υπερπολιτικοποιημένο σώμα των αξιωματικών. Πολλοί βενιζελικοί αξιωματικοί των ανωτέρων βαθμών, κατηγορούνταν ανοιχτά ότι ασκούσαν πίεση στους στρατιώτες να ψηφίσουν την κυβέρνηση.⁵ Η πολιτική αυτή δραστηριότητα εντός του στρατού, υπονόμει την συνοχή και την πειθαρχία του στρατεύματος, σε μία κρίσιμη περίοδο διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων. Δηλαδή πολιτικά συμφέροντα είχαν υπερισχύσει του βασικού σκοπού που είχε ανατεθεί στον στρατό και δεν ήταν άλλος από την συντριβή των Κεμαλικών δυνάμεων και την επίτευξη του οράματος της Μεγάλης Ελλάδας.

Παρά τα ευνοϊκά προεκλογικά μέτρα για το κόμμα των Φιλελευθέρων και παρά τις ευνοϊκές για αυτόν προβλέψεις, η Κυβέρνηση του Βενιζέλου έχασε τις εκλογές. Από την μία η δυσανεμία του πληθυσμού για τις διώξεις, φυλακίσεις εξορίες και εκτελέσεις των αντιφρονούντων και από την άλλη το δίλημμα «Βενιζέλος ή Κωνσταντίνος», στάθηκαν οι κύριοι παράγοντες της εκλογικής νίκης των αντιβενιζελικών. Με μία λέξη αυτό που προσδιόρισε το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν το σχίσμα, το οποίο ξεκινώντας σαν ιδεολογική και προσωπική διαμάχη μεταξύ Βενιζέλου και βασιλιά, είχε γίνει ένα ρήγμα που χώρισε στα δύο ολόκληρο το έθνος. Αυτό το σχίσμα φαινόταν ακόμη πιο καθαρά στο σώμα των αξιωματικών που τους είχε διαιρέσει σε τρεις κατηγορίες, στους βενιζελικούς του Κινήματος της «Άμυνας», στους βασιλικούς που είχαν αποστρατευθεί και ήταν γνωστοί ως «απότακτοι» και στους ουδέτερους που ήταν ανάμεσα στα δύο άκρα.

Ίσως ο Βενιζέλος πίστευε ότι η χρονική στιγμή ήταν η καταλληλότερη για να κερδίσει τις εκλογές, μετά την υπογραφή της «ευνοϊκής» για την Ελλάδα Συνθήκης των Σεβρών. Όμως ανεξάρτητα του αποτελέσματος, η διενέργεια εκλογών κατά την περίοδο που ένα κράτος βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση, είναι ένα παρακινδυνευμένο επιχείρημα με αμφίβολα, αν όχι αρνητικά αποτελέσματα.

Όπως προαναφέρθηκε οι εκλογές είχαν άμεσο αντίκτυπο στο στράτευμα, όχι μόνο λόγω της υπόσκαψης της πειθαρχίας και της αναστάτωσης που έφεραν, αλλά και λόγω της αλλαγής της ηγεσίας του και ειδικότερα του Αρχιστρατήγου της

⁵ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 262-263.

Στρατιάς Μικράς Ασίας και των περισσότερων διοικητών σχηματισμών. Η νέα όμως Κυβέρνηση παρά τις αντιθέσεις με την πολιτική Βενιζέλου, συνέχισε την πολιτική του όσον αφορά την Μικρά Ασία, κληρονομώντας επιπλέον και τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα τα οποία ήταν:⁶

- Η Συνθήκη των Σεβρών που τόσο είχε προβληθεί ως η επιθυμητή λύση του μικρασιατικού προβλήματος και ως η συνθήκη που κατοχύρωνε ευνοϊκά τα δικαιώματα της Ελλάδος έναντι των γειτόνων της, δεν είχε επικυρωθεί ούτε από τους Συμμάχους, ούτε από τους Τούρκους.

- Η βαθιά εχθρότητα μεταξύ των Ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας και των Τούρκων με την έξαρση του Τουρκικού εθνικισμού, οι οποίοι απέβλεπαν στην πλήρη εξόντωση κάθε μη τουρκικού στοιχείου.

- Η βαθιά πολιτική διαίρεση της Ελλάδος.

- Η ανάγκη κατοχής των περιοχών της Μικράς Ασίας που είχαν καταληφθεί (Σμύρνη, Ουσάκ, Προύσα), με στρατιωτική δύναμη άνω των 100.000 ανδρών, αριθμός πολύ μεγάλος για τις οικονομικές δυνατότητες της χώρας.

Η επόμενη ενέργεια μετά τις εκλογές της νέας Κυβέρνησης ήταν να διευθετήσει το θέμα της επιστροφής του Κωνσταντίνου στον θρόνο. Παρά τις αντιθέσεις, τις προειδοποιήσεις και τις απειλές των Συμμάχων για πάγωμα της οικονομικής βοήθειας, ώστε να μην επιστρέψει ο Κωνσταντίνος τον οποίο θεωρούσαν γερμανόφιλο, ο ελληνικός λαός με δημοψήφισμα που έγινε στις 05 Δεκεμβρίου επανέφερε τον Κωνσταντίνο στην Ελλάδα.

Η καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα προκάλεσε την αντίδραση των Συμμάχων, οι οποίοι την έλαβαν ως ευκαιρία για να δικαιολογήσουν την ακόμη δυσμενέστερη για την Ελλάδα μεταβολή της στάσης τους. Παρά τις διαβεβαιώσεις της Κυβέρνησης και του Κωνσταντίνου, ότι δεν θα μεταβληθεί η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, επέβαλλαν οικονομικό και εμπορικό αποκλεισμό, γεγονός που αύξησε την ελληνική αδυναμία υποστηρίξεως των επιχειρήσεων, και χειροτέρεψε την οικονομική κατάσταση της χώρας. Η οικονομική εξαθλίωση των Ελλήνων, η παράταση των επιχειρήσεων που στερούσε σημαντικό αριθμό ανδρών από τις οικογένειές τους και η μη επίτευξη του πολυπόθητου σκοπού, άρχισαν να μειώνουν την εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου.

⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 73.

Εν τω μεταξύ μια αντίστροφη διαδικασία ξεκίνησε στον κρατικό μηχανισμό. Οι αντιβενιζελικοί απομάκρυναν τους βενιζελικούς και επανατοποθετούσαν τους δικούς τους ανθρώπους. Οι τέσσερις κυριότεροι χώροι που επηρεάστηκαν από την «κάθαρση» ήταν οι δημόσιες υπηρεσίες, η Δικαιοσύνη, η Παιδεία και όπως προαναφέρθηκε οι Ένοπλες Δυνάμεις.

Η νέα Βουλή που προήλθε από τις εκλογές ήταν ένα Σώμα το οποίο δεν διέθετε την πολιτική συνοχή που χρειαζόταν. Πρωθυπουργός ήταν ο Ράλλης, ο οποίος όμως είχε μικρή πολιτική δύναμη. Ο Γούναρης ήταν η κύρια δύναμη στην Βουλή που ήλεγχε την πλειοψηφία των βουλευτών. Οι βουλευτές είχαν ως μόνο κοινό σημείο την ταύτιση τους στο θέμα της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος κήρυξε την έναρξη της τρίτης εθνικής Συνέλευσης στις 05 Ιανουαρίου του 1920, η οποία αυτοανακηρύχθηκε συντακτικό σώμα για να καταστρώσει νέο Σύνταγμα για την χώρα, απόφαση και έργο ορθότατο αλλά άκαιρο για εκείνες τις ιστορικές στιγμές.

Ο Βενιζέλος τώρα άρχισε να υποστηρίζει την αμυντική πολιτική, δηλαδή την σύμπτυξη του Ελληνικού Στρατού στα όρια της Συνθήκης των Σεβρών. Ενώ βρισκόταν στην Γαλλία, είχε στείλει μια επιστολή στο έλληνα πρέσβη να φέρει σε επαφή με τον Βρετανό πρωθυπουργό Λούντ Τζώρτζ τρεις Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να προωθηθεί ένα σχέδιο αυτόνομης δράσης του ελληνισμού της περιοχής της Σμύρνης, σε περίπτωση που ο Κωνσταντίνος αποφάσιζε να εγκαταλείψει την περιοχή. Το σχέδιο όμως αυτό, διαχώριζε εκ των πραγμάτων τον πληθυσμό της Μικράς Ασίας σε εκείνους που υποστήριζαν τις ενέργειες της Κυβέρνησης και στους αυτονομιστές. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Βενιζέλου, μπορούσε να δημιουργηθεί στρατός από τους στρατιωτικούς της «Εθνικής Άμυνας», οι οποίοι υποβοηθούμενοι με την αναγκαία διπλωματική και χρηματική βοήθεια, θα ήταν σε θέση να υποστηρίξουν την πολιτική του. Το επαναστατικό αυτό σχέδιο των αυτονομιστών στηριζόταν στις ψεύτικες προϋποθέσεις ότι οι Βρετανοί θα στήριζαν ένα τέτοιο κίνημα, όπως είχαν κάνει με το προηγούμενο κίνημα του Βενιζέλου το 1916. Όμως τώρα η κατάσταση ήταν τελείως διαφορετική. Ένα βενιζελικό νέο πραξικόπημα θα έθετε σε κίνδυνο το ελληνικό μέτωπο και επομένως τις βρετανικές θέσεις στην περιοχή. Ο Βενιζέλος από την άλλη μεριά θεωρούσε τον Κεμάλ ως αμελητέο κίνδυνο, τον οποίο θα εξάλειφε μόλις διευθετούσε το πολιτικό πρόβλημα στην Ελλάδα. Οι εσωτερικές έριδες και τα πολιτικά πάθη καθώς και ο πόθος για την εξουσία συνέχιζαν να ενισχύουν τον διχασμό των Ελλήνων.

Στις 22 Ιανουαρίου 1921, οι οπαδοί του Γούναρη αξίωσαν και πέτυχαν την αποχώρηση του Ράλλη και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Γούναρη. Το γεγονός αυτό στάθηκε η αφορμή για να εκτοξεύσει ο γαλλικός τύπος σφοδρή επίθεση εναντίον του Γούναρη και της Κυβερνήσεώς του. Η αντίδραση αυτή τον ανάγκασε να υποδείξει ως πρωθυπουργό για την συνδιάσκεψη του Λονδίνου στις 21 Φεβρουαρίου τον Καλογερόπουλο.⁷

Τον Απρίλιο του 1921 η Κυβέρνηση αποφάσισε την αναβίωση στην Μικρά Ασία του θεσμού του «Βασιλικού Αρχιστρατηγείου» με την μετάβαση του βασιλιά στο μέτωπο, ως μια ύστατη προσπάθεια αναπτέρωσης του ηθικού του στρατού το οποίο είχε κλονιστεί επικίνδυνα. Η αναπτέρωση του ηθικού του στρατού λάμβανε ακόμη μεγαλύτερη σημασία εν όψει της σχεδιαζόμενης θερινής επίθεσης. Ο Βενιζέλος, από τον Μάιο του 1921 προέλεγε την καταστροφή, εξαιτίας της διπλωματικής απομόνωσης της Ελλάδος και διακήρυττε ότι μόνο με την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου θα αναστρεφόταν η κατάσταση για την Ελλάδα. Ήταν υπέρ του συμβιβασμού για να τεθεί τέρμα στον πόλεμο. Τέτοιες απόψεις όμως το μόνο που πετύχαιναν ήταν να μειώνουν το ηθικό του στρατού, να εντείνουν τον διχασμό του πληθυσμού και να ενισχύουν τις αμφιβολίες για την επιτυχία του αγώνα. Οι απόψεις αυτές του Βενιζέλου τελικά κυριάρχησαν και στην Ελληνική Βουλή, με αποτέλεσμα να διακοπεί κάθε επικοινωνία βενιζελικών και αντιβενιζελικών. Το σχίσμα απλώθηκε και στην εξωτερική πολιτική, όπου οι βενιζελικοί κατηγορούσαν τους βενιζελικούς για ανικανότητα και προδοσία. Ιδιαίτερα μετά την γνωστοποίηση των συμμαχικών προτάσεων του Μαρτίου του 1922, για τρίμηνη ανακωχή και ακολούθως εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό, οι εθνικιστές έχασαν την εμπιστοσύνη τους προς την Κυβέρνηση και προώθησαν το αποσχιστικό κίνημα της Άμυνας για την αυτονόμηση της περιοχής της Σμύρνης.

Τον Δεκέμβριο του 1921 έγινε η εκλογή για την χρεώουσα έδρα του Οικουμενικού Πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη. Η εκλογή του Οικουμενικού Πατριάρχη είχε μεγάλη σημασία, διότι ήταν ο πνευματικός ηγέτης της ελληνικής κοινότητας έξω από το βασίλειο της Ελλάδος. Μετά από μια εκλογική διαδικασία ύποπτης νομιμότητας, νίκησε ο Μελέτιος Μεταξάκης, βενιζελικός κατά τα πολιτικά φρονήματα και πρώην μητροπολίτης Αθηνών κατά την περίοδο που ήταν ο Βενιζέλος στην εξουσία. Ο Μελέτιος θεώρησε την εκλογή του ως πολιτική νίκη και ως προοίμιο

⁷ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 306.

για την επιστροφή του ίδιου του Βενιζέλου στην πολιτική σκηνή.⁸ Η Ελληνική Κυβέρνηση δεν αναγνώρισε την εκλογή του Μελέτιου. Αθήνα και Κωνσταντινούπολη ήταν σε μια κατάσταση ακήρυχτου πολέμου.

Η εσωτερική κατάσταση της Ελλάδος άρχισε να γίνεται ανεξέλεγκτη και να υπάρχει κίνδυνος νέου εμφύλιου σπαραγμού. Στο εσωτερικό της Ελλάδος υπήρχαν πολλοί ανυπότακτοι και λιποτάκτες, για τους οποίους το κράτος αδυνατούσε να λάβει οποιοδήποτε μέτρο εναντίον τους. Το γεγονός αυτό συντελούσε στην απογοήτευση των στρατιωτών που βρισκόντουσαν στο μέτωπο. Η απογοήτευσή τους άφτανε από τις επιστολές που έπαιρναν από τις οικογένειές τους, περί της οικτρής οικονομικής κατάστασής τους και της μη καταδιώξεως των λιποτακτών. Αιτήσεις για άδειες δεν γινόντουσαν πλέον δεκτές από τον φόβο της μη επανόδου στις μονάδες τους. Όλη αυτή η άσχημη κατάσταση ενισχυόταν από την δράση των κομμουνιστών της «Παλαιάς Ελλάδας», οι οποίοι είχαν δημιουργήσει θύλακες ανάμεσα στους άνδρες και αφ' ενός τους προέτρεπαν σε λιποταξία και αφ' ετέρου με ένα δίκτυο που είχαν οργανώσει βοηθούσαν την διακίνηση τους προς την Ελλάδα.⁹ Βοηθούσαν δε στο έργο τους από τους μπολσεβίκους της Ρωσίας και τους Τούρκους, οι οποίοι έριχναν φυλλάδια με ανάλογο περιεχόμενο εντός των ελληνικών γραμμών. Στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας ομάδες λιποτακτών είχαν συγκροτηθεί σε ένοπλα τμήματα και ενεργούσαν ληστείες και κλοπές στα μετόπισθεν.¹⁰

Η δολοφονία του διευθυντού της εφημερίδας «Ελεύθερος Τύπος» Ανδρέα Καβαφάκη, προκάλεσε την καταψήφιση στην Βουλή της Κυβέρνησης Γούναρη, η οποία υπέβαλλε την παραίτηση της. Ο Κωνσταντίνος κάλεσε τον Στράτο να σχηματίσει νέα κυβέρνηση ο οποίος όμως δεν το κατόρθωσε και επανεκλήθηκε ο Γούναρης, ο οποίος σχημάτισε νέα Κυβέρνηση με τα ίδια πρόσωπα. Νέες εσωτερικές διαμάχες και προστριβές στις αρχές του Μαΐου ανάγκασαν την Κυβέρνηση Γούναρη σε νέα παραίτηση, την οποία διαδέχθηκε η Κυβέρνηση Στράτου, η οποία όμως δεν κατόρθωσε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης και μετά από δύο ημέρες παραιτήθηκε.¹¹ Η λύση ήταν ο σχηματισμός μίας Κυβέρνησης Συνασπισμού, η οποία σχηματίστηκε στις 21 Μαΐου με πρωθυπουργό τον Πρωτοπαπαδάκη.

Με την διάρρηξη του μετώπου και την υποχώρηση του Ελληνικού Στρατού τον Αύγουστο του 1922, η Κυβέρνηση έχασε την εμπιστοσύνη του λαού και

⁸ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 434-435.

⁹ Ομοίως, σελ. 481.

¹⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 343.

¹¹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, σελ. 322-324.

αναγκάστηκε σε παραίτηση. Ο βασιλιάς κάλεσε τον Καλογερόπουλο να σχηματίσει νέα Κυβέρνηση, ο οποίος αρνήθηκε και τότε ανέθεσε την εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης στον Τριανταφυλλάκο.

Μετά την αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού από την Μικρά Ασία και την καταστροφή της Σμύρνης, έλαβε χώρα νέα επαναστατική κίνηση των στρατιωτικών οι οποίοι με επικεφαλείς τους συνταγματάρχες Πλαστήρα και Γονατά και τον Πλοίαρχο Φωκά, στις 26 Σεπτεμβρίου απαίτησαν τα εξής:¹²

- Την παραίτηση του βασιλιά υπέρ του Διαδόχου του.
- Την άμεση διάλυση της Εθνοσυνέλευσης.
- Τον σχηματισμό άχρου Κυβέρνησης, η οποία θα εμπνέει εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της Αντάντ, η οποία θα προβεί στην ταχεία διενέργεια αμερόληπτων εκλογών και την διαχείριση των εξωτερικών ζητημάτων, μέχρις ότου ο λαός αποφασίσει για την τύχη του.

- Άμεση ενίσχυση του Θρακικού Μετώπου.

Ο Κωνσταντίνος παραιτήθηκε και η επαναστατική τριάδα, Γονατάς, Πλαστήρας και Φωκάς, ανέλαβαν την εξουσία. Βασιλιάς ορκίστηκε ο Γεώργιος ο Β΄. Νέα Κυβέρνηση σχηματίστηκε στις 30 Σεπτεμβρίου με πρωθυπουργό τον Κροκίδα. Στον Βενιζέλο η επανάσταση του έστειλε ένα τηλεγράφημα στο Παρίσι όπου διέμενε και του ζήτησαν να τους εκπροσωπήσει στο εξωτερικό στις δυνάμεις της Αντάντ, αίτημα το οποίο αποδέχτηκε. Ακολούθως οι συνταγματάρχες επιβεβαίωσαν πως σκοπός τους ήταν να αντιμετωπίσουν συνοπτικά εκείνους που θεωρούσαν υπεύθυνους για την εθνική καταστροφή και έπειτα να κηρύξουν γενική αμνηστία.

Στις 19 Οκτωβρίου η επανάσταση όρισε μια ανακριτική επιτροπή ως προς τις ευθύνες για την καταστροφή της Μικράς Ασίας με πρόεδρο τον στρατηγό Πάγκαλο, έναν επιτελικό αξιωματικό που η φιλοδοξία του και το κοινωνικό του υπόβαθρο και όχι η ιδεολογία του, τον είχαν στρέψει προς τον βενιζελισμό.

Η ανακριτική επιτροπή συνέλαβε τους Δ. Γονατά, Π. Πρωτοπαπαδάκη, Ν. Στράτο, Ν. Θεοτόκη, Γ. Μπαλτατζή, Γ. Χατζανέστη, Μ. Γούδα και Ξ. Στρατηγό και τους κατηγορήσε για εσχάτη προδοσία. Οι κατηγορίες που τους είχαν προσάψει δεν ευσταθούσαν, γιατί δεν περιείχαν καμία πράξη εσκεμμένης προδοσίας. Όμως είχαν περιβληθεί με μια εντυπωσιακή νομική ορολογία και φαινόταν ότι υπήρξαν ένα

¹² ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 473.

αναγκαίο περικάλυμμα στην προσπάθεια να γίνουν δύο πράγματα:¹³ «να ξεπλυθεί η εθνική κατασχώνη που είχε υποστεί ο στρατός από την ήττα του στην Μικρά Ασία και να πτοηθεί και να καταστραφεί η βασιλική αντιβενιζελική παράταξη με την πολιτική δολοφονία των αρχηγών της».

Οι Βρετανοί πίεζαν την Κυβέρνηση να μην εκτελέσει τους συλληφθέντες και απειλούσαν με διακοπή των διπλωματικών σχέσεων. Στις 24 Νοεμβρίου και κάτω από την πίεση της επικείμενης έκδοσης της απόφασης καταδίκης των συλληφθέντων, η Κυβέρνηση Κροκίδα παραιτήθηκε και στις 27 Νοεμβρίου η νέα επαναστατική Κυβέρνηση ορκίστηκε ενώπιον του βασιλιά με πρωθυπουργό τον Γονατά. Την επόμενη ημέρα, το στρατοδικείο έκρινε ένοχους εσχάτης προδοσίας και τους οκτώ κατηγορούμενους. Ο Στρατηγός και ο Γούδας καταδικάστηκαν σε ισόβια δεσμά, ενώ οι υπόλοιποι έξι σε θάνατο. Η απόφαση εκτελέστηκε την ίδια ημέρα ώστε να μην προλάβει να αντιδράσει η Βρετανία. Τα πολιτικά μίσση και πάθη, παρά την απερίγραπτη καταστροφή που είχε υποστεί το ελληνικό έθνος, κυριαρχούσαν και πάλι.

Στις 24 Ιουλίου του 1923 υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία έδωσε τέλος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο. Ένας από τους όρους της συνθήκης προέβλεπε την αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των Ελλήνων χριστιανών της Μικράς Ασίας και των μουσουλμάνων της Ελλάδος. Ο όρος αυτός συνετέλεσε στην επίτευξη της εθνολογικής ομοιογένειας του ελληνικού πληθυσμού, αλλά σε συνδυασμό με τον ήδη υπάρχοντα μεγάλο αριθμό προσφύγων που είχαν βρει καταφύγιο στην Παλαιά Ελλάδα, δημιούργησε έναν μεγάλο αριθμό Ελλήνων οι οποίοι είχαν ανάγκη από την βοήθεια του κράτους για τροφή και στέγη.

Εσωτερική Πολιτική στην Σμύρνη.

Πριν την κατάληψη της Σμύρνης από τον Ελληνικό Στρατό, ο Βενιζέλος είχε αναθέσει ήδη τα μελλοντικά καθήκοντα του ύπατου αρμοστού της περιοχής στον Αριστείδη Στεργιάδη, ο οποίος ήταν τότε ο Γενικός Διοικητής Ηπείρου και φίλος του Βενιζέλου από τον καιρό της Κρητικής Επανάστασης. Στην Ήπειρο είχε αποκτήσει τη φήμη του σταθερού και αμερόληπτου και σημείωσε μεγάλη επιτυχία για την καταπολέμηση της ληστείας που λυμαινόταν την περιοχή. Όμως για άγνωστους

¹³ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 558.

λόγους δεν μπόρεσε να ακολουθήσει το εκστρατευτικό ελληνικό σώμα και να αποβιβασθεί μαζί του.

Ο Στεργιάδης έφθασε στην Σμύρνη έξι ημέρες αργότερα αφού η κατάσταση είχε παγιωθεί. Πρώτο του μέλημα ήταν να επιβάλει το νόμο και την τάξη και να εξαλείψει την βλαβερή εντύπωση που είχαν προκαλέσει τα γεγονότα της 16^{ης} Μαΐου. Επέβαλλε αυστηρές ποινές σε όσους θεωρήθηκαν υπαίτιοι των επεισοδίων - ακόμη και την ποινή του θανάτου. Ακολουθώντας, προσπάθησε να εγκαταστήσει μια αποτελεσματική διοίκηση μέσα σε συνθήκες πολέμου. Διατήρησε του Τούρκους υπαλλήλους στη δημόσια διοίκηση, ενώ τις υψηλόβαθμες θέσεις κατέλαβαν δημόσιοι υπάλληλοι από την Ελλάδα. Ο σκληρός και ιδιόρρυθμος χαρακτήρας¹⁴ του και οι αυταρχικές μέθοδοι του, γρήγορα τον έφεραν σε αντίθεση με το σύνολο της τοπικής κοινωνίας, της στρατιωτικής ηγεσίας και της τοπικής Εκκλησίας. Δεν δίσταζε να προσβάλλει κατά τον χειρότερο τρόπο, όχι μόνο τους ντόπιους πρόκριτους αλλά και τον ίδιο τον μητροπολίτη Χρυσόστομο. Απαίτησε και επέτυχε πλήρη υπαγωγή της στρατιωτικής ηγεσίας σε αυτόν. Η διοίκηση του στηριζόταν στον εκφοβισμό όλων οι οποίοι του αντιτίθεντο. Ο βούρδουλας ήταν το χρησιμότερο μέσο για να επιβάλλει τις απόψεις του. Όσοι διαφωνούσαν απαλλάσσονταν από τα καθήκοντα τους και επέστρεφαν στην Ελλάδα.

Προκειμένου να επιδειχθεί ο αμερόληπτος χαρακτήρας της διοίκησής του, έφθανε στο σημείο με τα μέτρα του να επωφελούνται περισσότερο οι Τούρκοι από τους Έλληνες. Οι ελευθερίες που απολάμβαναν οι Τούρκοι λόγω των μέτρων του Στεργιάδη, σε συνδυασμό με τον συμμαχικό έλεγχο των επιχειρήσεων του Ελληνικού Στρατού, στάθηκαν το κυριότερο εμπόδιο για την εξάλειψη των ενόπλων τούρκων ατάκτων που δρούσαν στα μετόπισθεν. Ο μεγάλος αριθμός των Τούρκων δημοσίων υπαλλήλων αποτελούσε μια πέμπτη φάλαγγα για τον Κεμάλ στα μετόπισθεν του Ελληνικού Στρατού. Παρά τις ευνοϊκές για τους Τούρκους ρυθμίσεις και μέτρα που έπαιρνε ο Στεργιάδης και παρά την προσπάθειά του να κατευνασθεί ο ελληνικός εθνικισμός, εν τούτοις τα αποτελέσματα δεν ήταν ικανοποιητικά, ούτε για την μια πλευρά ούτε για την άλλη. Ο τουρκικός εθνικισμός φούντωνε, ενώ από την άλλη η δυσαρέσκεια και το αίσθημα αδικίας κυρίευε τους Έλληνες Μικρασιάτες.

Κατά τις εκλογές του Νοεμβρίου, ο Στεργιάδης δεν αναμίχθηκε καθόλου, αλλά ούτε επέτρεψε καμία εκδήλωση. Πίστευε και αυτός όπως και οι περισσότεροι

¹⁴ Χ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 59-70.

στην εκλογική νίκη του Βενιζέλου. Παρά την πτώση του Βενιζέλου, η νέα Κυβέρνηση τον διατήρησε στην θέση του.

Οι σχέσεις του Στεργιάδη με τον νέο αρχιστράτηγο της Στρατιάς Μικράς Ασίας, αντιστράτηγο Παπούλα δεν ήταν καλύτερες. Η τουρκική ανθελληνική προπαγάνδα βομβάρδιζε τον λαό και τον στρατό. Οι άσχημες σχέσεις μεταξύ των τριών εκπροσώπων της Ελλάδος, του Στεργιάδη, του μητροπολίτη Χρυσοστόμου και του στρατηγού Παπούλα, ήταν πλέον κοινό μυστικό. Η εγκατάλειψη της Ελλάδος από τους συμμάχους της, η κακή επισιτιστική κατάσταση του Ελληνικού Στρατού και οι δημιουργούμενες φήμες για εκκένωση της Μικράς Ασίας, δημιούργησαν την ιδέα στον μικρασιατικό λαό να οργανώσει μια αυτόνομη δράση για την αυτονόμηση της Μικράς Ασίας. Με τον όρο αυτό εννοούσαν την θεμελίωση μιας «μικρασιατικής Ελλάδας» υπό την αιγίδα της μητέρας πατρίδας και προς αντιμετώπιση των συμμαχικών αποφάσεων, οι οποίες προωθούσαν την επαναφορά της τουρκικής κυριαρχίας στην ζώνη της Συνθήκης των Σεβρών.

Η «Άμυνα της Κωνσταντινούπολης», η οποία είχε δημιουργηθεί από τους απότακτους βενιζελικούς αξιωματικούς, με επαφές τόσο με τον Βενιζέλο όσο και με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, είχε δραστηριοποιηθεί για την λήψη των αναγκαίων μέτρων για την οργάνωση της άμυνας της Μικράς Ασίας και την υλοποίηση της αυτονομίας της περιοχής. Με την διεύρυνση της «Άμυνας της Κωνσταντινούπολης» συγκροτήθηκε μυστική επιτροπή από επιφανείς της τοπικής κοινωνίας με την ονομασία «Μικρασιατική Άμυνα» και σύντομα η ιδέα της αυτονομίας είχε κατακτήσει όλα τα στρώματα. Η επιτροπή αυτή όρισε τον Παπούλα ως επικεφαλής. Τα μέλη της Μικρασιατικής Άμυνας δεν ήταν τόσο ενεργά βενιζελικοί όσο οι «αμυνίτες» της Κωνσταντινούπολης. Και τους δυο όμως τους ένωνε η πεποίθηση ότι η ελληνική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να «προδώσει» τον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας, διατάσσοντας την απομάκρυνση του Ελληνικού Στρατού. Παρά να ενδώσουν σε αυτό θα έπρεπε να δημιουργήσουν μια αυτόνομη ελληνική ζώνη και να δημιουργήσουν τον δικό τους στρατό.

Ο Στεργιάδης ήταν αντίθετος με οποιαδήποτε μορφή αυτόνομης δράσης. Εμαίνετο κατά του αρχιστράτηγου Παπούλα, ο οποίος φερόταν ως αρχηγός της «Μικρασιατικής Άμυνας». Όμως ο Παπούλας δεν ήταν διατεθειμένος να κάνει καμία ενέργεια χωρίς την έγκριση της Κυβέρνησης. Έβλεπε την Μικρασιατική Άμυνα σαν ένα πατριωτικό κίνημα, το οποίο επιδοκίμαζε η Κυβέρνηση και δεν είχε καμία σχέση με τον Βενιζέλο. Οι Αμυνίτες της έδιναν την έννοια ενός «αυθόρμητου» κινήματος

των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, που αντιπροσωπευόταν στο εξωτερικό από τον Βενιζέλο και ήταν εντελώς άσχετο με το κωνσταντινικό καθεστώς της Ελλάδος. Ο Στεργιάδης έχοντας πιστέψει πως η αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού ήταν αναπόφευκτη, δεν έκανε καμία ενέργεια για να υποστηρίξει την ιδέα της Μικρασιατικής Άμυνας στην Κυβέρνηση. Αντιθέτως με συνεχείς δολοπλοκίες και εμπόδια, παρέμβαλε κάθε προσπάθεια στον αγώνα για την διάσωση του μικρασιατικού ελληνισμού.¹⁵

Η πτώση της Κυβέρνησης Γούναρη και η ανάληψη της Πρωθυπουργίας από τον Στράτο, έδωσαν ελπίδες για την υλοποίηση της μικρασιατικής αυτονομίας. Όμως η παραίτηση του μετά δύο ημέρες και η δημιουργία Κυβέρνησης Συνασπισμού υπό τον Πρωτοπαπαδάκη, έσβησε και τις τελευταίες ελπίδες για αυτονομία της περιοχής.

Ο Παπούλας παραιτήθηκε μεγαλώνοντας την αγωνία και την απόγνωση του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Ο μόνος που πανηγύρισε για την αντικατάσταση του Παπούλα ήταν ο Στεργιάδης, ο οποίος στις 15 Ιουλίου ανακοίνωσε στους διευθυντές των υπηρεσιών της ύπατης αρμοστίας και ακολούθως στα Μέλη της Μικρασιατικής Άμυνας, την λύση της αυτονόμησης της Μικράς Ασίας, χωρίς όμως περαιτέρω ανάμιξη της Ελλάδος. Η λύση αυτή προέκυψε λόγω του αδιεξόδου της κατάστασης και της απαίτησης των Τούρκων να αποχωρήσει άμεσα ο Ελληνικός Στρατός προκειμένου να συναφθεί ανακωχή. Όπως ήταν αναμενόμενο η λύση αυτή δεν υποστηρίχθηκε από τον λαό της Μικράς Ασίας, καθ' όσον δημιουργούσε ένα αυτόνομο κράτος από το οποίο όμως θα αποχωρούσε η Ελλάδα και θα έμενε το ελληνικό και τα ξένα στοιχεία να διοικούν την περιοχή. Θα ήταν δηλαδή ένα αυτόνομο κράτος εξαρτώμενο από τις ξένες δυνάμεις.

Ακολούθως με την διάσπαση του μετώπου και την σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων, η στάση του Στεργιάδη ήταν καθοριστική για τις ζωές πολλών χιλιάδων χριστιανών. Μέχρι την τελευταία στιγμή διέταζε τους δημόσιους υπαλλήλους από την μια μεριά να συσκευάζουν με πλήρη μυστικότητα το αρχείο τους και να είναι έτοιμοι για εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας, ενώ από την άλλη να παροτρύνουν τον λαό να παραμείνει στα σπίτια του. Ύστατη έκκληση των μελών της Μικρασιατικής Άμυνας να μοιράσουν οπλισμό και να οργανώσουν την άμυνα της Σμύρνης, ενώ είχε καταρρεύσει το μέτωπο, απερρίφθη από τον Στεργιάδη.

¹⁵ Χ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 154-157.

Εσωτερική Πολιτική της Τουρκίας.

Η Τουρκία ως ηττημένη από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε αποδεχθεί τους όρους της ανακωχής που της είχαν επιβάλει οι σύμμαχοι και ανέμενε τους τελικούς όρους της ειρήνης. Από το καλοκαίρι του 1919 είχε αρχίσει να αυξάνεται ο τουρκικός εθνικισμός ως αντίβαρο για την απώλεια των τουρκικών εδαφών και των ελέγχων που επέβαλλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις. Οι Τούρκοι μπορεί να ήταν διατεθειμένοι να απολέσουν εδάφη τα οποία δεν ήταν τουρκικά, όμως η απώλεια τα τμημάτων από την καρδιά της Μικράς Ασίας και ειδικότερα η εισβολή των προαιώνιων εχθρών τους στην χώρα τους, ήταν κάτι που πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να ανεχτούν. Μετά την άνοδο των Νεοτούρκων (1908), η Τουρκία ασκούσε αδιάκοπα την πολιτική της «εθνολογικής κάθαρσης» με την μέθοδο της γενοκτονίας και των εκτοπίσεων εις βάρος όλων των χριστιανών. Με την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη, οι σφαγές και οι εκτοπίσεις εντάθηκαν σε όλη την Μικρά Ασία.¹⁶ Την πολιτική αυτή – «η Τουρκία για τους Τούρκους» - ακολούθησε και ο Κεμάλ.

Ο Μουσταφά Κεμάλ ήταν ένα έμπειρος μαρτυροκαπνισμένος αξιωματικός του τακτικού στρατού, ο οποίος είχε ανακατευτεί με τα ανατρεπτικά πολιτικά ρεύματα τα οποία είχαν προηγηθεί της Επανάστασης των Νεοτούρκων. Ο Κεμάλ μετά τον πόλεμο βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, υπό τον συνεχή έλεγχο της φιλοσυμμαχικής Κυβέρνησης του Σουλτάνου. Ταυτόχρονα με την κατάληψη της Σμύρνης από τον Ελληνικό Στρατό, ο Κεμάλ διορίστηκε ως Στρατιωτικός Επιθεωρητής των Ανατολικών Επαρχιών. Αυτό το ανέλπιστο δώρο το εκμεταλλεύτηκε ο Κεμάλ ώστε να οργανώσει το εθνικιστικό του κίνημα εναντίον της ταπεινωτικής συνθήκης ανακωχής που είχε επιβληθεί στην χώρα του. Από εκείνη την στιγμή στην Τουρκία υπήρχαν δυο κέντρα εξουσίας. Ένα η Κυβέρνηση του Σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, η οποία ήταν υποχείριο των συμμάχων και ένα το κέντρο του εθνικιστικού κινήματος στο εσωτερικό της Τουρκίας, που κατέληξε στην Άγκυρα.¹⁷

Ο Κεμάλ, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο άρχισε να οργανώνει και να εξοπλίζει τον στρατό του, λεηλατώντας κατ' αρχήν τις αποθήκες όπλων στις οποίες είχαν αποθηκευτεί τα όπλα του Τουρκικού Στρατού και οι οποίες φυλάσσονταν από τους Βρετανούς και τους Γάλλους, κατά τους όρους της συνθήκης ανακωχής. Οι ενέργειες αυτές προκάλεσαν την αντίδραση του Σουλτάνου ο οποίος

¹⁶ Ε. Ντρίο, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ.344-345.

¹⁷ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 200-202.

τον ανακάλεσε, αφαίρεσε τον βαθμό του και διέταξε τις πολιτικές και στρατιωτικές αρχές να μην τον υπακούουν. Στις 10 Ιουλίου ο Κεμάλ οργάνωσε στο Ερζερούμ το προκαταρκτικό συνέδριο των αντιπροσώπων της περιοχής¹⁸, το οποίο επεξεργάστηκε το «Εθνικό Συμβόλαιο» και όρισε μια «Αντιπροσωπευτική Επιτροπή» της οποίας η προεδρία ανατέθηκε στον Κεμάλ. Αυτή η επιτροπή θα παρουσίαζε τις αποφάσεις του Συνεδρίου στην Εθνοσυνέλευση της Σεβάστειας. Το συνέδριο σε γενικές γραμμές αποφάσισε ότι όλα τα τμήματα της Τουρκίας αποτελούν αδιαίρετο σύνολο και σε περίπτωση διαλύσεως του Οθωμανικού Κράτους το έθνος θα αντισταθεί σύσσωμο. Εφ' όσον η Κυβέρνηση ήταν ανίκανη να διατηρήσει την ακεραιότητα της Τουρκίας, θα σχηματιζόταν Προσωρινή Κυβέρνηση εκλεγόμενη από το Εθνικό Συνέδριο, ή την Αντιπροσωπευτική Επιτροπή. Τέλος αποφασίστηκε η άμεση σύνοδος της Εθνοσυνέλευσης στην Σεβάστεια για τον έλεγχο των πράξεων της Κυβέρνησης.

Το συνέδριο της Σεβάστειας επικύρωσε το «Εθνικό Συμβόλαιο» και διαχώρισε το Τουρκικό Έθνος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επίσης το Συνέδριο όρισε μια «Εκτελεστική Επιτροπή» στην οποία εξελέγη πρόεδρος ο Κεμάλ. Η Επιτροπή περιβλήθηκε με εκτεταμένα δικαιώματα και μεταβλήθηκε σε προσωρινή Κυβέρνηση. Εν τω μεταξύ η σχηματισθείσα νέα Κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη υπό τον Αλή Ριζά εξήγγειλε την διενέργεια νέων εκλογών. Οι εκλογές υπήρξαν θριαμβευτικές για την εθνικιστική κίνηση του Κεμάλ, ο οποίος όμως δεν μετέβη στην Κωνσταντινούπολη μαζί με τους υπόλοιπους βουλευτές του για την συνεδρίαση της νέας Βουλής. Παρέμεινε στην Άγκυρα, όπου δήλωσε ότι αυτή είχε ορισθεί ως έδρα για το Συμβούλιο. Έτσι άρχισε ένας αγώνας μεταξύ των δύο Κυβερνήσεων, της Κωνσταντινούπολης και της Άγκυρας. Ταυτόχρονα σε όλη την Τουρκία και την Κωνσταντινούπολη άρχισαν επεισόδια μεταξύ των συμμάχων που τίθεντο στο πλευρό του Σουλτάνου και των Τούρκων εθνικιστών. Ο Κεμάλ κήρυξε νέες εκλογές και οι νεοεκλεγέντες βουλευτές συγκεντρώθηκαν στην Άγκυρα στις 10 Απριλίου του 1920, όπου και αποτέλεσαν την «Μεγάλη Εθνοσυνέλευση».

Αυτή η ενέργεια προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Σουλτάνου, ο οποίος αποφάσισε να δώσει τέρμα στην κατάσταση. Διέταξε τον Υπουργό των Στρατιωτικών να οργανώσει δύναμη προς καταστολή της ανταρσίας και τους χοτζάδες να προτρέψουν τον λαό να πάρει τα όπλα εναντίον των επαναστατών της Άγκυρας. Ακολούθησε μια μεγάλη εξέγερση σε όλα τα μέρη της Μικράς Ασίας και πολλά

¹⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 32.

αντιεπαναστατικά κινήματα εκδηλώθηκαν. Ολόκληρη η Τουρκία μεταβλήθηκε σε ένα πεδίο εμφυλίου πολέμου. Ο Κεμάλ βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Είχε να αντιμετωπίσει τα στρατεύματα του Σουλτάνου, αντιεπαναστατικά τμήματα του πληθυσμού, τους Κούρδους οι οποίοι επαναστάτησαν, τους Γάλλους στην Κιλικία που αντεπιτέθηκαν και τους Έλληνες που επεξέτειναν την κατοχή τους. «Τελικά όμως η Εθνικιστική επανάσταση επικράτησε διότι οι Σύμμαχοι ακολούθησαν ο καθένας την δική του πολιτική. Έτσι οι Κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας αντιμετωπίζοντας σοβαρές εσωτερικές δυσχέρειες δεν μπορούσαν να διατηρήσουν στρατιωτικές δυνάμεις στην Μικρά Ασία και βλέποντας με αυξημένη ανησυχία την επικράτηση της Μεγάλης Βρετανίας στην Μέση Ανατολή, προσανατολίσθηκαν γρήγορα στην προσέγγιση της Κυβερνήσεως της Άγκυρας».¹⁹ Στην Συνδιάσκεψη του Λονδίνου οι Σύμμαχοι προέβησαν στην πολιτική αναγνώριση της Κεμαλικής Τουρκίας με την πρόσκληση αντιπροσωπείας αυτής. Το γεγονός αυτό έδωσε νέα ώθηση στο εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ.

Με τα συνέδρια του Ερζερούμ και της Σεβάστειας, αντί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία. Καταργήθηκε το σουλτανάτο και η χαλιφεία και δημιουργήθηκε μια ριζοσπαστική δημοκρατία. Η θρησκεία έπαψε να έχει την επίσημη θέση της στην πολιτεία. Η γραφή του Οθωμανικού κράτους, που βασιζόταν στα αραβικά στοιχεία και ήταν η αγιασμένη γραφή των ιερών βιβλίων του Ισλάμ, αντικαταστάθηκε από την γραφή που δημιούργησε ο Κεμάλ και βασιζόταν στο λατινικό αλφάβητο. Το νέο κράτος, η Τουρκική Δημοκρατία, προσπάθησε να διακόψει και να απαλλαγεί από οποιαδήποτε δεσμά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εξέλεξε ως πρωτεύουσα του νέου κράτους την Άγκυρα, προκειμένου να υποβαθμίσει την ιστορική και γεωγραφική σημασία της Κωνσταντινούπολης.²⁰ Όλα τα παραπάνω συνέτειναν στην δημιουργία ενός νέου κλίματος αναζωογόνησης του τουρκικού έθνους και διαφοροποίησης του από την καταρρέουσα και σε αποσύνθεση Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Όσο συνεχιζόταν η ελληνική κατοχή των περιοχών της Μικράς Ασίας, τόσο το εθνικιστικό κίνημα ρίζωνε υπό την ηγεσία εθνικιστών αξιωματικών και ομάδων που ήταν ικανές να εκμεταλλευτούν την ελληνική κατοχή και να δημιουργήσουν ένα κίνημα αντίστασης απέναντι στην ελληνική διοίκηση και τις συμμαχικές υπαγορεύσεις. Όσο μεγάλωνε το εθνικιστικό αίσθημα των Τούρκων, τόσο η σύναψη

¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 48-51.

²⁰ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Ζ', σελ. 808-809.

ειρήνης με ευνοϊκούς για την Ελλάδα όρους απομακρυνόταν. Όπως απάντησε και ο Μεταξάς στον Θεοτόκη, όταν ο δεύτερος τον ρώτησε γιατί δεν πίστευε στην πολιτική του πολέμου, «...Εάν εστερούντο (οι Τούρκοι) εθνικού αισθήματος, ίσως τοιαύτη πολιτική να ήταν δυνατή. Αλλ'απέδειξαν ότι έχουν όχι θρησκευτικό, αλλά εθνικό αίσθημα. Και εννοούν να παλαίσουν υπέρ της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας των, ακριβώς δια τα αυτά πράγματα, υπέρ των οποίων ηγωνίσθημεν και ημεείς κατ' αυτών. Αισθάνονται ότι η Μ. Ασία είναι η πατρίς των και ότι ημεείς είμεθα οι επιδρομείς. Δι αυτούς, δια το αίσθημα των, τα ιστορικά δικαιώματα επί των οποίων βασιζόμεθα, δεν έχουν επιρροήν. Άλλο πράγμα αν έχουν δίκαιον ή άδικον. Πρόκειται περί του πώς αισθάνονται».²¹

Η θέση του Κεμάλ ολοένα και ισχυροποιούταν και η Επαναστατική Κυβέρνηση κέρδιζε την de facto νομιμοποίηση. Η νομιμοποίηση αυτή επέτρεπε στον Κεμάλ να συνάπτει συνθήκες ως αρχηγός κράτους και να οργανώνει τον κρατικό του μηχανισμό και τον στρατό. Η τακτική της παραχώρησης εδάφους που εφαρμόζε ο Κεμάλ ήταν αντιλαϊκή και προκαλούσε πολλές αντιδράσεις από την αντιπολίτευση. Η κοινή γνώμη είχε κλονισθεί και έπρεπε να ληφθούν δραστικά μέτρα προκειμένου να μπορέσει αντιτάξει αποτελεσματική άμυνα στον Σαγγάριο. Για τον σκοπό αυτό η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση θέσπισε τον θεσμό της αρχιστρατηγίας, συνεπαγόμενης της συγκέντρωσης των εξουσιών, πολιτικών και στρατιωτικών στα χέρια του αρχιστράτηγου και όρισε τον Κεμάλ σε αυτή την θέση για τρεις μήνες. Ο Κεμάλ πήρε όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποκατάσταση της ηρεμίας στην χώρα και την ταχύτερη αξιοποίηση του στρατού. Με σειρά εγκυκλίων διαταγών, οι οποίες είχαν την ισχύ νόμου, ρύθμισε τα πλέον επείγοντα ζητήματα και συνέστησε ειδικά δικαστήρια τα οποία επέβαλαν στους μη συμμορφούμενους αυστηρές ποινές, μέχρι και τον θάνατο.²²

Μερικά Συμπεράσματα.

Από την σύντομη ανάλυση της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης διαπιστώνεται ότι οι πολιτικές συνθήκες δεν ευνοούσαν την υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ήταν ασταθής. Η Μικρασιατική Εκστρατεία ξεκίνησε με μια Κυβέρνηση η οποία είχε ανέβει στην εξουσία με επαναστατικό τρόπο και η οποία χρησιμοποιούσε δικτατορικές μεθόδους

²¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 363.

²² ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 210.

διακυβέρνησης. Ενάμιση χρόνο μετά την έναρξη της επιχείρησης, η Κυβέρνηση διενήργησε εκλογές, τις οποίες έχασε, ενώ ακόμη δεν είχε επιτύχει τον πολιτικό σκοπό του πολέμου. Συνέπεια της πτώσης του Βενιζέλου ήταν και η καθεστωτική αλλαγή με την επαναφορά του Κωνσταντίνου. Η νέα Κυβέρνηση υιοθετώντας τον ίδιο πολιτικό σκοπό, συνέχισε τις επιχειρήσεις παρά το διαφαινόμενο αδιέξοδο. Η πολιτική αστάθεια δεν σταμάτησε. Μέχρι το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, δηλαδή τα επόμενα δύο χρόνια, είχαμε έξι φορές αλλαγή Κυβέρνησης ή πρωθυπουργού. Η αντιπολεμική προπαγάνδα της αντιπολίτευσης και η μη πίστη στην επιτυχία του αγώνα από την Κυβέρνηση, μείωνε την εσωτερική νομιμοποίηση που απολάμβανε καθολικά ο πόλεμος κατά την έναρξή του.

Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι πλέον οι Έλληνες δεν πολεμούσαν «υπέρ βωμών και εστιών», αλλά μακριά από την πατρίδα τους σε ένα αφιλόξενο και εχθρικό περιβάλλον, κάτω από τεράστιες στερήσεις, κακουχίες και ανθρώπινες θυσίες, παράγοντες οι οποίοι συνεπικουρούμενοι με την εσωτερική κατάσταση της χώρας, μείωναν δραματικά την αποδοχή του πολέμου από τον λαό και τον στρατό.

Στην περιοχή της Σμύρνης οι αντιπαλότητα του Υπατού Αρμοστού με την στρατιωτική ηγεσία, την Εκκλησία και την τοπική κοινωνία και οι σκληρές μέθοδοι διακυβέρνησης που είχε επιβάλλει ειδικά για τους χριστιανούς, υπέσκαπταν την συνοχή του αγώνα. Η εσωτερική πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας ήταν τέτοια που ευνοούσε την διατήρηση και ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού και την θέληση γι αντίσταση στην ελληνική κατοχή, ενώ από την άλλη αύξανε την δυσαρέσκεια των Ελλήνων προς την ελληνική διοίκηση της περιοχής και την διχόνοια και την αμφιβολία όσον αφορά την επιτυχία του σκοπού τους.

Ο Κεμάλ αντιθέτως, κατάφερε να αναζωπυρώσει το εθνικιστικό αίσθημα των Τούρκων και ξεπερνώντας πολλές δυσκολίες, να αναδειχθεί ως ο εθνικός ηγέτης που πήρε στην πλάτη του και διέσωσε το Τουρκικό έθνος. Όσο περνούσε ο καιρός, τόσο ισχυροποιούνταν πολιτικά και στρατιωτικά. Οι σκληρές μέθοδοι που χρησιμοποίησε κατά των εσωτερικών αντιπάλων του, δεν υπέσκαπταν την εσωτερική νομιμοποίηση του αγώνα του, αφού ο σκοπός της διάσωσης ενός έθνους το οποίο απειλείται με ολοκληρωτικό αφανισμό δικαιολογεί ηθικά την λήψη οποιοδήποτε μέτρων. Επομένως οι στερήσεις και οι θυσίες του τουρκικού λαού και στρατού, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες των Ελλήνων, δεν δημιουργούσαν δυσφορία και αντιδράσεις, αλλά από ένα σημείο και μετά απολάμβαναν καθολικής αποδοχής. Στο τέλος κατάφερε να

δημιουργήσει έναν αξιόμαχο στρατό και αφού διέθετε την ισχύ κατάφερε να αντικαταστήσει και την Κυβέρνηση του Σουλτάνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΛΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ

Η εκστρατεία της Ελλάδος στην Μικρά Ασία αναλήφθηκε μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου την στιγμή που η Ελλάδα ήταν με το μέρος των νικητών, ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία με τους ηττημένους. Το γεγονός αυτό έδινε από μόνο του επαρκή εξωτερική νομιμοποίηση στον πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τουλάχιστον κατά την έναρξη των επιχειρήσεων. Ένας επιπλέον λόγος που νομιμοποιούσε την ελληνική κατάληψη της Μικράς Ασίας και γενικά το επιχείρημα της Ελλάδος να περιορίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν η γενική αντίληψη που επικρατούσε στα ευρωπαϊκά κράτη για την πολιτιστική διαφοροποίηση των Τούρκων έναντι των Ευρωπαίων. Διαφοροποίηση που πήγαζε από την καταγωγή τους, την θρησκεία τους αλλά και τις πρόσφατες μνήμες από την κατοχή πολλών ευρωπαϊκών εδαφών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η ιδέα του «Τούρκου» ως βάρβαρου και απολίτιστου ήταν η επικρατέστερη και αυτή η ιδέα έκανε πολλούς Ευρωπαίους να βλέπουν την ελληνική ενέργεια στην Μικρά Ασία ως μοναδική ευκαιρία για να διώξουν μια για πάντα τον «Τούρκο» από την Ευρώπη. Οι πρόσφατες ωμότητες των Τούρκων (1914, 1916) κατά των χριστιανικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας, που γινόντουσαν στο πλαίσιο της πολιτικής της «εθνολογικής κάθαρσης», αλλά και σαν αντίποινα για την στάση της Ελλάδος με τις αντίπαλες δυνάμεις στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενίσχυαν την απέχθεια των Ευρωπαίων για αυτούς.

Ενώ αυτή ήταν η επικρατούσα αντίληψη της κοινής γνώμης στην Ευρώπη, οι ηγέτες των Ευρωπαϊκών δυνάμεων και ειδικά των Μεγάλων Δυνάμεων και των ΗΠΑ, οι οποίοι καθόριζαν με τις αποφάσεις τους την πορεία των εξελίξεων, έπαιρναν αποφάσεις λαμβάνοντας υπ' όψη όχι μόνο το συναίσθημα τους, αλλά και το εθνικό τους συμφέρον.

Κατά την συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων,¹ κυριότερος υποστηρικτής των θέσεων του Βενιζέλου περί πραγματοποίησης του ονείρου της Μεγάλης Ιδέας, ήταν ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόυντ Τζώρτζ. Ο Λόυντ Τζώρτζ ήταν φιλέλληνας και εχθρός των Οθωμανών. Ήθελε την δημιουργία μιας αγγλοελληνικής συνεννόησης

¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.139-162.

και την δημιουργία μιας Μεγάλης Ελλάδας στην θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία θα διασφάλιζε τα βρετανικά συμφέροντα στην περιοχή. Όμως αυτές οι αντιλήψεις του Λούντ Τζώρτζ ήταν προσωπικές και δεν αντικατόπτριζαν την θέση της Βρετανίας και γενικά της Βρετανικής Κυβέρνησης. Ο πρώτος λόρδος του βρετανικού Ναυαρχείου και υπουργός Στρατιωτικών το 1919-1922, Ουίνστον Τσώρτσιλ, έδειξε ότι δεν τον συγκινούσε ένα ευρύτερο όραμα αγγλοελληνικής συνεννόησης. Θεωρούσε την πολιτική του Λούντ Τζώρτζ επικίνδυνη και ήθελε να βρει ένα τρόπο να περιορίσει τις υποχρεώσεις της Βρετανίας στην περιοχή της Μικράς Ασίας, καθώς και να έρθει σε συμβιβασμό με την ανερχόμενη δύναμη του Κεμάλ στην Τουρκία.² Ο λόρδος Κώρζον, αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, αντιπαθούσε τους Τούρκους και ήθελε να τους διώξει από την Ευρώπη και την Κωνσταντινούπολη. Όμως δεν συμπαθούσε ούτε τους Έλληνες, ούτε τους Ιταλούς. Ο Άρθουρ Μπάλφουρ, Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, ήταν μάλλον αδιάφορος.

Οι Γάλλοι έβλεπαν με μισό μάτι την κατάληψη της Μικράς Ασίας από την Ελλάδα. Ο Πρόεδρος της Γαλλίας Ζώρζ Κλεμανσώ, αν και ήταν θαυμαστής της ελληνικής αρχαιότητας, δεν έτρεφε τα ίδια αισθήματα και για τους νεοέλληνες. Είχε αρχίσει να χάνει το ενδιαφέρον του για περιθωριακά ζητήματα, όπως οι ελληνικές υποθέσεις και ενδιαφερόταν κυρίως για τις σχέσεις του με την Γερμανία, τον Ρήνο, τις πολεμικές αποζημιώσεις και την Συρία.

Οι Αμερικάνοι, με Πρόεδρο τον Ουίλσον, ήταν κατ' αρχήν υπέρ της αυτοδιάθεσης των λαών που βρισκόντουσαν κάτω από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όμως ήταν άγνωστο εάν οι ΗΠΑ θα επανερχόντουσαν στην πολιτική του απομονωτισμού που τηρούσαν μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ή θα αποφάσιζαν να εμπλακούν ενεργά στις υποθέσεις της Γηραιάς Ηπείρου. Πάνω από όλα όμως δεν επιθυμούσαν μια νέα αποικιοκρατική πολιτική των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην Μικρά Ασία, καθ' όσον αυτό θα τους απομάκρυνε από τις τουρκικές αγορές.

Οι Ιταλοί με πρωθυπουργό τον Ορλάντο και υπουργό εξωτερικών τον Σοννίνο ήταν αντίθετοι με την ενέργεια των Ελλήνων, διότι είχαν διατυπώσει διεκδικήσεις αποικιακού χαρακτήρα στην Μικρά Ασία, οι οποίες συγκρούονταν άμεσα με τις ελληνικές διεκδικήσεις.

² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 20-21.

Αυτές ήταν σε γενικές γραμμές οι θέσεις των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων για τις ελληνικές διεκδικήσεις στην Μικρά Ασία κατά την χρονική στιγμή που δόθηκε η εντολή για κατάληψη της Μικράς Ασίας από την Ελλάδα. Η εντολή δόθηκε με κύριο αίτημα την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής, οι οποίοι κυριολεκτικά απειλούνταν με γενοκτονία από τις διώξεις και βαρβαρότητες των Τούρκων.

Η εικόνα της Ελλάδας αμαυρώθηκε στην Ευρώπη από τα γεγονότα που συνέβησαν κατά την πρώτη ημέρα της απόβασης των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη. Με την κατάλληλη προπαγάνδα κυρίως των Ιταλών, δόθηκε η εντύπωση του εκδικητικού χαρακτήρα της ενέργειας και της ανάγκης προστασίας του τουρκικού στοιχείου από τα μελλοντικά έκτροπα που θα διέπρατταν οι Έλληνες εις βάρος τους.

Η έξαρση του τουρκικού εθνικισμού υπό τον Κεμάλ άρχισε να ανησυχεί τους Ευρωπαίους και τους έκανε να αναθεωρούν την στάση τους. Η Βρετανική Κυβέρνηση και προπάντων ο λόρδος Κώρζον, είχαν παρεξηγήσει τον τουρκικό εθνικισμό ως «κεμαλισμό» και ήλπιζαν ότι το κίνημα θα έσβηνε, είτε λόγω των μέτρων της Κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης, είτε λόγω των Ελλήνων. Οι Ιταλοί αντιλήφθηκαν την δυναμική του Κεμάλ και ετοίμαζαν συμφωνίες μαζί του που θα τους εξασφάλιζαν τις οικονομικές παραχωρήσεις που ήθελαν στην περιοχή. Οι Γάλλοι που ήταν ανήσυχοι για την βρετανική επιρροή στην περιοχή, έκλιναν προς την ιταλική άποψη. Όμως όσο η Γαλλία ενδιαφερόταν για την Κιλικία δεν μπορούσε να προβεί σε οποιαδήποτε συμφωνία με του Τούρκους.³

Από τον Οκτώβριο κιόλας του 1919, μετά την καταδικαστική για την Ελλάδα απόφαση της επιτροπής για τα γεγονότα της 15^{ης} Μαΐου, φάνηκε η σταδιακή μεταστροφή της στάσεως των συμμάχων για την ελληνική κατοχή της Μικράς Ασίας. Η διεθνής εικόνα της Ελλάδας επλήγη και οι Σύμμαχοι έθεσαν αυστηρούς περιορισμούς στις ελληνικές ενέργειες στο εσωτερικό των καταλαμβανόμενων περιοχών. Η επιτροπή σύστησε τον τερματισμό της ελληνικής κατοχής και την απόρριψη των ελληνικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία. Ο Κλεμανσώ εξέφρασε αμφιβολία για το αν η ελληνική παρουσία ήταν επιθυμητή στην Μικρά Ασία και ξεκαθάρισε ότι η Γαλλία δεν προτίθετο να υποστηρίξει υλικά ή οικονομικά την ελληνική ενέργεια.

³ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.202-203.

Η σφαγή χιλιάδων Αρμενίων στην περιοχή του Μαράς από τις τουρκικές εθνικιστικές ομάδες, καθώς επίσης και η ήττα των γαλλικών δυνάμεων στην Κιλικία τον Φεβρουάριο του 1920, από την μια μεριά αύξαναν την απέχθεια των Ευρωπαίων για τους Τούρκους και από την άλλη τους έκαναν σαφές ότι ήταν αδύνατον να επιβάλλουν τους όρους της συνθήκης ειρήνης στους Τούρκους. Στην Γαλλία ο Κλεμανσώ είχε χάσει την εξουσία και ο νέος Πρόεδρος της Γαλλίας Μιλλεράν, βλέποντας το αδιέξοδο πρότεινε την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από την Μικρά Ασία. Η γαλλική κοινή γνώμη δεν υπήρχε περίπτωση να δεχθεί την αποστολή εκστρατευτικού σώματος στην Τουρκία. Τσώρτσιλ και Ουίλσον είχαν υιοθετήσει και αυτοί την ίδια άποψη, την οποία εξήγησαν και στον Βενιζέλο, ο οποίος όμως δεν την δέχθηκε. Ακόμη και ο φιλέλληνας Λούντ Τζώρτζ, πιεζόμενος από το τουρκόφιλο πνεύμα του Φόρεϊν Όφισ και των στρατιωτικών κύκλων, εξήγησε στον Βενιζέλο ότι δεν υπήρχε περίπτωση παροχής συμμαχικής βοήθειας.⁴

Ο Βενιζέλος υπερασπίστηκε σθεναρά την θέση ότι η Ελλάδα από μόνη της είχε την δυνατότητα εφαρμογής μιας συνθήκης ειρήνης στην περιοχή, η οποία θα εκπλήρωνε τις ελληνικές διεκδικήσεις, οπότε μπορούσε αφ' ενός να προστατέψει τους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής και αφ' ετέρου να διασφαλίσει τα συμμαχικά συμφέροντα στην Κωνσταντινούπολη, στα Στενά και στην Μικρά Ασία.

Εν τω μεταξύ η Κυβέρνηση της Άγκυρας πύκνωσε την οργάνωσή της στο εξωτερικό. Στην Γαλλία ο γερουσιαστής Φραγκλίν Μπουγιόν ηγείτο των φιλοτουρκικών προπαγανδιστικών κύκλων προς εξασφάλιση των γαλλικών οικονομικών συμφερόντων στην Τουρκία.⁵

Κάτω από αυτές τις συνθήκες υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, η οποία εκπλήρωνε τις ελληνικές διεκδικήσεις, αλλά δεν έδινε καμία βοήθεια στην Ελλάδα για την εφαρμογή της.

Η καθεστωτική αλλαγή που επήλθε στην Ελλάδα μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, ήταν η χρυσή ευκαιρία για τις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης να δικαιολογήσουν την αλλαγή της στάσης τους προς την Ελλάδα, με το πρόσχημα της αντίθεσης τους για την επάνοδο του Κωνσταντίνου, επειδή τον θεωρούσαν γερμανόφιλο. Ήδη από την παραμονή του δημοψηφίσματος για την επάνοδο του Κωνσταντίου, οι πρεσβευτές της Μ.

⁴ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ.228-231.

⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 76.

Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας είχαν επιδώσει διακοίνωση ότι ήταν αντίθετοι με την επαναφορά του Κωνσταντίνου στον θρόνο και εφιστούσαν την προσοχή της Ελληνικής Κυβερνήσεως για την δυσμενή για την Ελλάδα κατάσταση που θα δημιουργείτο από μια τέτοια ενέργεια.⁶

Η πρώτη ενέργεια των συμμάχων κατά της Ελλάδος ήταν ο «οικονομικός αποκλεισμός» που επιβλήθηκε με το πάγωμα των συμμαχικών πιστώσεων. Όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 4 του παρόντος, η ενέργεια αυτή δικαιολογήθηκε λόγω της καθεστωτικής αλλαγής, αλλά οι λόγοι που την επέβαλλαν ήταν ανεξάρτητοι.

Η εξωτερική νομιμοποίηση της ελληνικής κατοχής άρχισε να μειώνεται από το γεγονός, ότι ήταν πλέον ξεκάθαρο πως σκοπός των Ελλήνων είχε πάψει προ πολλού να είναι η προστασία του ελληνικού πληθυσμού της δυτικής Μικράς Ασίας και είχε αντικατασταθεί από έναν αγώνα ολικής καταστροφής του αντιπάλου.

Η εικόνα των Τούρκων στα μάτια των Ευρωπαίων δεν είχε αλλάξει. Αυτό που είχε αλλάξει ήταν ο τρόπος διασφάλισης του εθνικού συμφέροντος του κάθε κράτους. Οι τουρκικές ωμότητες στον Πόντο το καλοκαίρι του 1921, καθώς επίσης και οι σφαγές των Αρμενίων και Ελλήνων στην Κιλικία μετά την γαλλοτουρκική συμφωνία του Οκτωβρίου, προκάλεσαν νέο κύμα οργής εναντίον τους στην Δυτική Ευρώπη. Από την άλλη πλευρά η καταστροφές μουσουλμανικών χωριών από επιχειρήσεις ελληνικών ατάκτων συμμοριών, κυρίως στην χερσόνησο της Κίου και στην περιοχή της Νικομήδειας και οι εκτοπίσεις μουσουλμανικών πληθυσμών από τον Ελληνικό Στρατό, προκάλεσαν την σύσταση Διασυμμαχικών Εξεταστικών Επιτροπών. Οι Επιτροπές αποφάνθηκαν ότι τα γεγονότα στην Κίο και Νικομήδεια ήταν ενέργειες για την διαφύλαξη των γραμμών συγκοινωνιών μεταξύ της ουδέτερης ζώνης των Στενών και του μετώπου που προσβάλλονταν από τους Τούρκους ατάκτους, ενώ οι εκτοπίσεις γίνονταν για να στερηθούν οι Τούρκοι εθνικιστές της υποστήριξης του πληθυσμού και όχι ως μέρους οργανωμένης γενοκτονίας. Γενικά, η εντύπωση ότι οι ελληνικές ενέργειες και μέθοδοι ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες με τις βαρβαρότητες που διέπρατταν οι Τούρκοι παρέμενε. Ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του ελληνικού εγχειρήματος, χάρη και στην κατάλληλη ελληνική προπαγάνδα, αν και είχε πληγεί, κατάφερε να διατηρηθεί.

⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 76.

Όμως στην Ευρώπη δεν είχε δημιουργηθεί κανένα φιλελληνικό ρεύμα το οποίο να ασκούσε την αντίστοιχη πίεση στις Κυβερνήσεις για υποστήριξη των ελληνικών συμφερόντων. Ο απόηχος του Μεγάλου Πολέμου ήταν ακόμη ζωντανός και κανείς δεν ήθελε να εμπλακεί σε νέο πόλεμο και να υποστεί νέες θυσίες. Μόνο ο Πρωθυπουργός της Βρετανίας Λόυντ Τζώρτζ ενεργούσε ως φιλέλληνας, ωθούμενος από τις προσωπικές του αντιλήψεις περί διασφάλισης των βρετανικών συμφερόντων.

Η ανάγκη για οικονομική υποστήριξη της Ελλάδος ανάγκασε τον Γούναρη να ζητήσει δάνειο από την Βρετανία. Όμως η αντίδραση που προέβαλλε το Φόρεϊν Όφισ ήταν ενδεικτική για την εμπιστοσύνη των Βρετανών προς την Ελλάδα και την προθυμία τους να υποστηριχθεί η φιλελληνική πολιτική του Λόυντ Τζώρτζ. Μετά από παρέμβαση του Λόυντ Τζώρτζ, η Βρετανική Κυβέρνηση συγκατατέθηκε για την έκδοση του δανείου, όμως η Άρμστρονγκ Μπάνκ που απευθύνθηκε η Ελλάδα, καθώς επίσης και οι Βρετανοί κεφαλαιούχοι δεν ήταν πρόθυμοι να διακινδυνέψουν τα κεφάλαιά τους χωρίς την επίσημη υποστήριξη της Βρετανικής Κυβέρνησης.⁷

Η στάση της Βρετανίας άρχισε να μεταβάλλεται προς το μετριοπαθέστερο έναντι της Τουρκίας, επηρεαζόμενη από τα φιλοτουρκικά αισθήματα των μουσουλμανικών πληθυσμών των κτήσεών της και αντιλαμβανόμενη την προσπάθεια της Γαλλίας να θεωρηθεί ως προστάτιδα των Μουσουλμάνων.

Η ύστατη λύση που επιχείρησε να δώσει η Ελληνική Κυβέρνηση για απεμπλοκή από την Μικρά Ασία ήταν αυτή της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης. Όμως με διακοίνωσή τους οι συμμαχικές δυνάμεις αρνήθηκαν να επιτρέψουν την προέλαση του Ελληνικού Στρατού προς την Κωνσταντινούπολη. Ο βρετανικός τύπος εξεγέρθηκε σύσσωμος κατά αυτής της άδικης δέσμευσης της Ελλάδας. Στα σχόλιά του ανέφερε ότι η κατοχή της Κωνσταντινούπολης από τους Συμμάχους έθετε την Τουρκική πρωτεύουσα υπό την προστασία τους και στερούσε το δικαίωμα της Ελλάδος, αν όχι να κερδίσει τον πόλεμο, τουλάχιστον να τον τερματίσει. Ταυτόχρονα επέτρεπε στις κεμαλικές δυνάμεις να ανεφοδιάζονται μέσω των γαλλικών και ιταλικών πλοίων που διερχόντουσαν ελεύθερα από τα Στενά. Την άρνηση των συμμάχων για το θέμα της Κωνσταντινούπολης, ακολούθησε ο πύρινος λόγος του Λόυντ Τζώρτζ στο Βρετανικό Κοινοβούλιο στις 23 Ιουλίου 1922, ο οποίος καυτηρίασε την μεροληπτική στάση των συμμάχων υπέρ της Τουρκίας, τόσο για την απαγόρευση κατάληψης της Κωνσταντινούπολης όσο και για την υλική και

⁷ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 427-429.

οικονομική υποστήριξη της Άγκυρας, υπενθύμισε την εντολή που είχε δοθεί στην Ελλάδα κατά την έναρξη της εκστρατείας, θύμισε τις τουρκικές βαρβαρότητες κατά των Αρμενίων και των Ποντίων και επέστησε την προσοχή τους, ότι αν συνεχισθεί αυτή η στάση απέναντι στους Έλληνες σύντομα θα κατέρρεαν. Ο λόγος αυτός είχε ως σκοπό να ενθαρρύνει τους Έλληνες να παραμείνουν στην Μικρά Ασία ως την ώρα των διαπραγματεύσεων, χωρίς όμως να δεσμεύει την Βρετανία για παροχή οποιασδήποτε βοήθειας. Οι Τούρκοι εξέλαβαν τον λόγο ως μια πιθανή προσπάθεια ενίσχυσης της Ελλάδος και γι αυτό ενέτειναν τις προετοιμασίες τους για επίθεση.

Ακολούθως, όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 3 του παρόντος, επήλθε η ρήξη του μετώπου και η κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους του Ελληνικού Στρατού στην Μικρά Ασία. Οι σύμμαχοι στην καλύτερη για την Ελλάδα περίπτωση αρκέστηκαν να παρατηρούν αμέτοχοι το ξερίζωμα των Ελλήνων από την περιοχή και τις νέες βαρβαρότητες των Τούρκων.

Μερικά Συμπεράσματα.

Η ελληνικές διεκδικήσεις στην Μικρά Ασία καθώς επίσης και οι λόγοι που προβλήθηκαν για την επίτευξή τους ήταν συμβατές με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες της εποχής. Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών που ήταν υπό τουρκική κατοχή, έχαιραν μεγάλης αποδοχής στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ.

Η περιοχή της Μικράς Ασίας αποτελούσε μια «πίτα» η οποία προσφερόταν για διανομή στις νικήτριες δυνάμεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η Ελλάδα πήρε την έγκριση από τους συμμάχους για προσωρινή κατοχή ενός μέρους της, με σκοπό την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών από τους Τούρκους. Όμως οι διεκδικήσεις της Ελλάδος δεν περιοριζόντουσαν μόνο σε αυτό το κομμάτι και μόνο για αυτόν τον σκοπό. Έτσι αναπόφευκτα οι διεκδικήσεις της ήρθαν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των άλλων συμμάχων και κυρίως με της Ιταλίας και Γαλλίας, οι οποίες είδαν στο πρόσωπο του Κεμάλ τον μελλοντικό διασφαλιστή των συμφερόντων τους στην περιοχή. Ταυτόχρονα ο επεκτατικός χαρακτήρας που πήρε η Μικρασιατική Εκστρατεία, με την ολοένα και περισσότερο προώθηση του μετώπου των επιχειρήσεων προς τα Ανατολικά, απομάκρυνε την Ελλάδα από τον αρχικό της σκοπό, δηλαδή την προστασία των Ελλήνων της Μικράς Ασίας που διώκονταν από τους Τούρκους εθνικιστές. Το γεγονός αυτό μείωνε σταδιακά την εξωτερική νομιμοποίηση που απολάμβανε η εκστρατεία των Ελλήνων. Ο φόβος των σχετικών

κερδών λόγω της ανάμιξης της Βρετανίας, έφερε τις δυνάμεις της Αντάντ σε αντιπαλότητα όσον αφορά την υποστήριξη των ελληνικών διεκδικήσεων. Το παραπάνω γεγονός σε συνδυασμό με την έλλειψη φιλελληνικού ρεύματος στο εξωτερικό, σιγά σιγά παραμέρισαν τους ηθικούς τους φραγμούς και παρά τις συνεχιζόμενες ωμότητες των Τούρκων, ακόμη και εις βάρος δικών τους υπηκόων, επικράτησε η αντίληψη της προστασίας του εθνικού τους συμφέροντος.

Η καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα στάθηκε η χρυσή ευκαιρία για να δικαιολογήσουν την μεταβολή της στάσης τους. Επομένως, αν και η εξωτερική νομιμοποίηση του πολέμου δεν έπαψε να υφίσταται, εν τούτοις δεν στάθηκε ικανή να επιβάλλει την αντίστοιχη ευνοϊκή στάση των Συμμάχων υπέρ της Ελλάδας και την υποστήριξη τους προς τα Ελληνικά συμφέροντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι νικήτριες δυνάμεις, όπως και ολόκληρη η Ευρώπη, βρέθηκαν εξασθενημένες οικονομικά και στρατιωτικά. Η Ελλάδα, αν και είχε πολεμήσει στο πλευρό των Συμμάχων και προήρχετο από πολυετείς πολέμους, προκειμένου να εκπληρώσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας, παρουσιάστηκε ως η μόνη δύναμη στην περιοχή η οποία εάν της δινόταν η δυνατότητα, θα μπορούσε να διασφαλίσει τα συμμαχικά συμφέροντα στην καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία και να εφαρμόσει τους όρους της συνθήκης ειρήνης μεταξύ των νικητών και των ηττημένων (Οθωμανών).

Οι συνομιλίες για το περιεχόμενο της συνθήκης ειρήνης άρχισαν στο τέλος του 1919.¹ Σε αυτές τέθηκε κατ' αρχήν το θέμα της Κωνσταντινούπολης. Αρχικά και μετά από πιέσεις των Γάλλων και των Ιταλών αποφασίσθηκε να κρατήσουν οι Τούρκοι την Κωνσταντινούπολη. Άλλα θέματα που συζητήθηκαν ήταν η απόσπαση της Αρμενίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι ζώνες επιρροής και ο οικονομικός έλεγχος της Τουρκίας. Ο νέος πρόεδρος της Γαλλίας Αλέξανδρος Μιλλεράν, ο οποίος ήταν και ο πρόεδρος του συμβουλίου, πρότεινε ότι για να υπάρξει σταθερή ειρήνη με την Τουρκία θα έπρεπε οι Έλληνες να φύγουν από την Σμύρνη. Η πρόταση απορρίφθηκε από τον Λούντ Τζώρτζ και τον Βενιζέλο και τελικά αποφασίσθηκε να παραχωρηθεί στους Έλληνες μια περιοχή στη Σμύρνη και να κρατήσουν οι Τούρκοι σε αυτή την ονομαστική επικυριαρχία. Όμως η ξαφνική επίθεση των κεμαλικών στην Κιλικία και στο Μάρας, έκαναν σαφές ότι η Τουρκία δεν ήταν διατεθειμένη να αποδεχτεί μια ειρήνη με ανεξάρτητη Αρμενία και ελληνική Σμύρνη. Προ της νέας τροπής των γεγονότων, οι Σύμμαχοι αποφάσισαν την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τις συμμαχικές δυνάμεις. Πρόταση του Βενιζέλου να επιτραπεί στον Ελληνικό Στρατό να προελάσει για να συντρίψει τον Κεμάλ δεν έγινε δεκτή, με το σκεπτικό ότι θα ζημίωνε την συνδιάσκεψη. Στις 19 Μαρτίου του 1920 και λίγο πριν την συνδιάσκεψη του Σαν Ρέμο, όπου θα αποφασίζοταν οι τελικοί όροι της συνθήκης, οι Τσώρτσιλ, Κώρζον και Ουίλσον προσπάθησαν να πείσουν τον Βενιζέλο για τους κινδύνους που ελλόχευαν οι ελληνικές διεκδικήσεις και του κατέστησαν σαφές την αδυναμία υποστήριξης της

¹ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 225-229.

Ελλάδος από τις χώρες τους. «Ο Βενιζέλος κατέληξε στο σημείο να υποτιμά τη βούληση των Τούρκων για αντίσταση και να υπερτιμά την ικανότητα των Ελλήνων να τα βγάλουν πέρα μοναχοί τους στη Μικρά Ασία. Με αυτόν τον τρόπο ενθάρρυνε τους Συμμάχους να αφήσουν την Ελλάδα να στηριχθεί στους δικούς της πόρους και να αγνοήσουν τις αναφορές των διπλωματικών και των στρατιωτικών τους συμβούλων, ότι η ελληνική κατοχή κατέστρεφε τις προοπτικές μιας σταθερής ειρηνικής διευθέτησης με τους Τούρκους».²

Ο Βενιζέλος όμως επαναπανούταν ότι η συμπάθεια του Λούντ Τζώρτζ και ότι το ενδιαφέρον του θα υπερνικούσε τις αντιρρήσεις των συμβούλων του. Όμως η ειρήνη που προετοιμάζαν οι Σύμμαχοι είχε τέτοιες αδυναμίες, οι οποίες την καθιστούσαν μη εφαρμόσιμη. Κατά την αξιολόγηση της από τον Ντέ Ρόμπεκ οι όροι της ειρήνης έπρεπε ³:

- Να ήταν συμβατοί με τις αρχές για τις οποίες υποτίθεται είχαν πολεμήσει οι Σύμμαχοι.

- Να προετοιμάζαν το δρόμο για μια ειρήνη διαρκείας.

- Να ήταν πραγματοποιήσιμοι χωρίς παραπέρα αιματοχυσία και θυσίες εκ μέρους των Συμμάχων.

Όμως οι όροι της συνθήκης που είχαν ετοιμάσει, υστερούσαν και στους τρεις αυτούς παράγοντες. Κατ' αρχήν γινόταν μια κατάφωρη παραβίαση της αρχής της αυτοδιάθεσης, με την υπαγωγή εδαφών με τουρκικό πληθυσμό, υπό την κυριαρχία των προαιώνιων εχθρών των Τούρκων. Δεύτερον, η μέχρι τότε προσωρινή κατοχή της Σμύρνης αποτελούσε ένα καρκίνωμα στην περιοχή, χωρίς να μπορεί να εξευρεθεί κοινά αποδεκτή λύση. Μια μόνιμη κατοχή θα αποτελούσε ένα διαρκές σημείο τριβής μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Τέλος, το αιματοκύλισμα θα συνεχιζόταν αφού οι όροι της συνθήκης θα έπρεπε να εφαρμοστούν με την βία. Οι όροι της ειρήνης ήταν τέτοιοι που δεν μπορούσαν να την δεχτούν οι Τούρκοι.

Ενώ οι Σύμμαχοι προετοιμάζαν τους όρους της συνθήκης ειρήνης, οι Τούρκοι επιτέθηκαν στις συμμαχικές θέσεις στην χερσόνησο της Νικομήδειας και ο Βενιζέλος άρπαξε την ευκαιρία όταν οι Σύμμαχοι του ζήτησαν δυνάμεις για την προστασία της περιοχής. Η εξάρτηση των Συμμάχων από την διάθεση ελληνικών δυνάμεων ισχυροποίησε την διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας και της έδωσε την δυνατότητα να πάρει την έγκριση τους για την προώθηση της ελληνικής διάταξης

² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 200.

³ Ομοίως, σελ. 232.

μέχρι την γραμμή Προύσα – Φιλαδέλφεια. Όμως με την εξάλειψη της απειλής και την εκτόνωση της κρίσης, αποδυναμώθηκε ξανά η θέση της.

Αντίθετα η θέση του Κεμάλ ενισχύθηκε και από ορισμένες επιτυχίες που είχε σε διπλωματικό επίπεδο. Η Ιταλία, στις 22 Ιουλίου, προχώρησε στην καταγγελία της ελληνοϊταλικής συνθήκης που είχε υπογραφεί ένα χρόνο νωρίτερα (Συμφωνία Βενιζέλου – Τιτόνι). Η Γαλλία στις 20 Μαΐου, υπέγραψε στην Άγκυρα ανακωχή με τον Κεμάλ, βάσει της οποίας τερματίζονταν οι εχθροπραξίες στην Κιλικία. Η σοβιετική Ρωσία, αν και απομονωμένη διπλωματικά, πρόσφερε σημαντική βοήθεια στον Τούρκο ηγέτη. Τον Αύγουστο του 1920 υπογράφηκε ρωσοτουρκική συμφωνία, η οποία αναφερόταν στην συνεργασία των δύο κρατών, που στόχευε στο να διαλύσει τους Αρμένιους αυτονομιστές του Καυκάσου. Εκτός αυτού η Ρωσία παραχώρησε στον Κεμάλ ηθική και υλική βοήθεια σε όπλα και πυρομαχικά.⁴

Συνθήκη των Σεβρών

Στις 10 Αυγούστου 1920 υπογράφηκε στις Σέβρες η ομώνυμη συνθήκη ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων Κρατών και της Τουρκίας. Η υπογραφή της συνθήκης οπωσδήποτε ήταν μια διπλωματική επιτυχία του Βενιζέλου, ο οποίος υποστηριζόμενος και από τον Λόυντ Τζώρτζ κατάφερε να πείσει τους ηγέτες κυρίως της Γαλλίας και Ιταλίας να δεχτούν τις ελληνικές διεκδικήσεις.

Με την Συνθήκη των Σεβρών⁵ αφαιρέθηκαν από τον Σουλτάνο το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών (4/5) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ουσιαστικά η Οθωμανική Αυτοκρατορία έπαψε να υπάρχει. Για την Ελλάδα προβλεπόταν η προσάρτηση του μεγαλύτερου μέρους της Ανατολικής Θράκης, μέχρι της Τσατάλτζας, συμπεριλαμβανομένης και της Ευρωπαϊκής ακτής του Ελλησπόντου.

Επίσης παραχωρούνταν τα κυριαρχικά δικαιώματα ολοκλήρου της περιοχής της Σμύρνης. Ο Σουλτάνος παρέμενε ονομαστικά κυρίαρχος της Σμύρνης, όμως η άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του μεταβιβαζόντουσαν στην Ελλάδα, η οποία ανέλαμβανε την διοίκηση των εδαφών της περιοχής της Σμύρνης, δικαιούταν να διατηρεί στρατό και να συγκροτήσει Τοπική Εθνοσυνέλευση (Βουλή), στην οποία θα αντιπροσωπεύονταν όλες οι εθνότητες. Μετά από πέντε χρόνια η τοπική Βουλή θα είχε το δικαίωμα να ζητήσει την οριστική ενσωμάτωση της Σμύρνης στο Βασίλειο

⁴ Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)*, σελ. 163.

⁵ ΓΕΣ/ΔΕΚ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 255-260, ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 62-63, Μ. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 242-243.

της Ελλάδος, η οποία θα γινόταν μετά δημοψηφίσματος υπό την Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ) και έτσι θα τερματιζόταν και τυπικά η τουρκική κυριαρχία.

Η Τουρκία παραιτούνταν υπέρ της Ελλάδος από κάθε δικαίωμα που είχε επί των νησιών Ίμβρου και Τενέδου και επικυρωνόταν η απόφαση της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1914 της Πρεσβευτικής Συνδιάσκεψης του Λονδίνου, για την παραχώρηση των ανατολικών νήσων του Αιγαίου Πελάγους (Λήμνος, Θάσος, Σαμοθράκη, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία).

Τα Στενά τίθεντο υπό τον έλεγχο Διεθνούς Επιτροπής και παρέμεναν ανοικτά στην ναυσιπλοΐα, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου.

Τα Δωδεκάνησα και το Καστελόριζο παραχωρούνταν στην Ιταλία, η οποία με ξεχωριστή συνθήκη με την Ελλάδα τα παραχωρούσε σε αυτήν, εκτός της Ρόδου και του Καστελόριζου. Η Ιταλία αναλάμβανε την υποχρέωση μετά τουλάχιστον μιας δεκαπενταετίας να ενεργήσει δημοψήφισμα για την τύχη τους και στην περίπτωση που η Βρετανία παραχωρούσε την Κύπρο στην Ελλάδα. Η Ελληνο-Ιταλική συμφωνία ήταν εξαρτημένη από την κύρωση της Συνθήκης των Σεβρών.

Οι διομολογήσεις οι οποίες είχαν καταργηθεί από το 1914 επανέρχονται σε ισχύ.

Εξασφαλιζόταν η ελεύθερη διέξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, καθόσον προνοήθηκε η ελεύθερη διαμετακόμιση στην Βουλγαρία για όσα λιμάνια δίνονταν στην Ελλάδα και η παροχή ελεύθερου χώρου στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης.

Ένα από τα ασθενέστερα σημεία της συνθήκης ήταν η ίδρυση της «Μεγάλης Αρμενίας», με όρια που θα καθόριζε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ και με ελεύθερη πρόσβαση στην θάλασσα δια της Τραπεζούντας. Η ανεξάρτητη όμως Αρμενία δεν μπορούσε να υπάρξει χωρίς την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες όμως δεν προτίθετο να αναλάβουν τέτοια υποχρέωση.

Ταυτόχρονα με την Συνθήκη των Σεβρών υπογράφηκαν και άλλες διεθνείς πράξεις και Ειδικές Συνθήκες όπως:

- Η προαναφερθείσα Ελληνο-Ιταλική Συνθήκη για τα Δωδεκάνησα, η οποία όμως υπογράφηκε υπό την απειλή των Άγγλων, ότι δεν θα υπογράψουν την τριμερή συμφωνία η οποία καθόριζε σφαίρες επιρροής στην Μικρά Ασία.

- Η ειδική Συνθήκη μεταξύ της Ελλάδος και των τεσσάρων Δυνάμεων (Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία) με την οποία παραιτούνταν από τα «ειδικά δικαιώματα επαγρυπνήσεως και ελέγχου» προς την Ελλάδα, τα οποία είχαν επιβληθεί από το 1832, 1863 και 1864.

- Χωριστή Συνθήκη μεταξύ Ελλάδος και Συμμάχων, με την οποία παρεχωρείτο στην Ελλάδα η Δυτική Θράκη.

- Τριμερές Σύμφωνο μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας το οποίο καθόριζε σφαίρες επιρροής των Συμμάχων στην Μικρά Ασία.

Το κύριο και καθοριστικό σημείο της Συνθήκης των Σεβρών ήταν ότι δεν υπήρχε πια Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όμως επιβίωνε μια Τουρκία η οποία ήταν διασπαρμένη στα δύο, στην Κωνσταντινούπολη και στο υψίπεδο της Άγκυρας, καθώς επίσης και ότι η Κωνσταντινούπολη παρέμενε υπό την κυριαρχία του Σουλτάνου, ως πρωτεύουσα του Τουρκικού κράτους.

Η Συνθήκη των Σεβρών αποτέλεσε μια «νίκη στα χαρτιά» για την Ελλάδα, χωρίς να διασφαλίζει τα μέσα με τα οποία θα εφαρμοζόταν. Η μόνη της αξία ήταν η αξία του χαρτιού στο οποίο ήταν γραμμένη. Οι Σύμμαχοι κατέστησαν από την αρχή σαφές στην Ελλάδα ότι δεν υπήρχε περίπτωση να διαθέσουν οικονομική ή στρατιωτική βοήθεια για την υλοποίησή της. Ο Βενιζέλος προσβλέποντας η Ελλάδα να πάρει την θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην περιοχή, τους διαβεβαίωσε ότι διέθετε την απαραίτητη ισχύ, όχι μόνο να εξασφαλίσει τις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδος, αλλά και ότι θα γινόταν ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων της Ειρήνης. Εκτός αυτού η Συνθήκη δεν επικυρώθηκε από κανένα Κοινοβούλιο καμίας Ευρωπαϊκής Δύναμης, αλλά ούτε και από την Κυβέρνηση του Σουλτάνου, ο οποίος επιφυλάχθηκε να υπογράψει την Συνθήκη αφού συμφωνήσει πρώτα και η Κυβέρνηση της Άγκυρας. Επίσης η Συνθήκη προέβλεπε ότι η ασφάλεια της περιοχής της ενδοχώρας της Σμύρνης, προϋπέθετε την δημιουργία συμμαχικών προτεκτοράτων υπό την αιγίδα της ΚΤΕ. Όμως οι Σύμμαχοι είχαν δηλώσει κατηγορηματικώς ότι καμία στρατιωτική βοήθεια δεν ήταν δυνατόν να παρασχεθεί. Επομένως, για την πραγματοποίηση και σταθεροποίηση της κατοχής της παραπάνω περιοχής, θα απαιτείτο η διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων από την Ελλάδα, χωρίς την συμμαχική συμπαράσταση. Έπρεπε δηλαδή η Ελλάδα με την στρατιωτική της ισχύ να υλοποιήσει τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί στο διπλωματικό επίπεδο.

Διπλωματική Κατάσταση μετά την Καθεστωτική Αλλαγή.

Η Κυβέρνηση που προέκυψε μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου, εκτός των προβλημάτων που αναφέρθηκαν στο Κεφάλαιο 5, υιοθέτησε

και μια αβέβαιη διπλωματική κατάσταση στην Ανατολή, η οποία παρουσιαζόταν ως εξής:⁶

- Η σοβιετική Κυβέρνηση από το 1917 είχε αποκηρύξει το τσαρικό καθεστώς, που με μυστικές συνθήκες από το 1915, είχε εξασφαλίσει παραχωρήσεις από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Ρωσία και το φθινόπωρο του 1920 επέστρεψε στην Τουρκία τις περιοχές των Αρδαχάν, Κάρς και Βατούμ.

- Η ελπίδα να ανατεθεί εντολή από τις ΗΠΑ για τον σχηματισμό μιας ανεξάρτητης Αρμενίας είχε διαλυθεί, καθόσον ο Ουίλσον είχε χάσει την Προεδρεία και οι ΗΠΑ επανήλθαν στην πολιτική του «απομονωτισμού». Αποτέλεσμα ήταν η Αρμενία να περιέλθει υπό Τουρκική επιρροή.

- Η Ιταλία και η Γαλλία είχαν οριστικά προσανατολισθεί προς την ιδέα της συμφιλίωσης με τους Τούρκους για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή.

- Οι εντεταλμένοι Βρετανοί αξιωματικοί για τον έλεγχο των σιδηροδρομικών γραμμών, των αποθηκών και γενικώς της τηρήσεως των όρων της ανακωχής του Μούδρου, είχαν εγκαταλείψει από τον Φεβρουάριο του 1920 το εσωτερικό της Τουρκίας. Επομένως όλος ο οπλισμός που είχε συγκεντρωθεί και φυλασσόταν στις αποθήκες υπό των Συμμάχων, ήταν στην διάθεση των Κεμαλικών.

Εκτός των παραπάνω δυσχερειών, η διεθνής θέση της Ελλάδος επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο με την καθεστωτική αλλαγή και την επάνοδο του Κωνσταντίνου. Αν και ο Κωνσταντίνος ευθύς αμέσως διαβεβαίωσε του Συμμάχους ότι η πολιτική της Ελλάδος και οι σχέσεις της με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις δεν επρόκειτο να αλλάξει, οι Σύμμαχοι εξακολουθούσαν να διάκινται εχθρικά προς το πρόσωπό του, θεωρώντας τον εχθρό της Συμμαχίας.

Η επαναφορά του Κωνσταντίνου στάθηκε η αφορμή που ζητούσαν οι Γάλλοι για να ασκήσουν πίεση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Ο γαλλικός τύπος άρχισε εκστρατεία για την αναθεώρηση της Συνθήκης. Γρήγορα έγινε φανερό ότι οι Γάλλοι δεν ήθελαν μόνο να εμποδίσουν την επάνοδο του Κωνσταντίνου, αλλά να επωφεληθούν από αυτή την ευκαιρία και να βελτιώσουν την θέση τους στην περιοχή. Οι Άγγλοι, με τον Λούντ Τζώρτζ και τον Κώρζον, αντέδρασαν στο αίτημα αυτό των Γάλλων, όμως η στάση τους προς την Ελλάδα αναπόφευκτα άλλαξε, διότι για το συμφέρον της συμμαχικής αλληλεγγύης και λόγω πραγματικής δυσπιστίας

⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 72.

στους σκοπούς και τις στρατιωτικές δυνατότητες του νέου καθεστώτος, έγιναν περισσότερο διστακτικοί στην υποστήριξη των ελληνικής πολιτικής στην περιοχή.⁷

Στην Αγγλία η πτώση του Βενιζέλου ενέτεινε τις διαφορές απόψεων ανάμεσα στον Λόυντ Τζώρτζ και το υπουργείο Εξωτερικών από την μία μεριά και στον Τσώρτσιλ και το υπουργείο Αμύνης από την άλλη. Εν τω μεταξύ στο προσκήνιο είχαν εμφανισθεί και οι Ρώσοι, οι οποίοι είχαν αρχίσει να διαπραγματεύονται με τον Κεμάλ από το καλοκαίρι. Ρώσοι και Τούρκοι είχαν κοινό συμφέρον να διώξουν τις δυνάμεις της Αντάντ, που καταπατούσαν τις κοινές συνοριακές τους περιοχές. Η τύχη της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας είχε ρυθμιστεί επί τόπου με ένα μείγμα εξαναγκασμού και διαπραγματεύσεων. Η Αρμενία διαμοιράστηκε. Το Βατούμ, λιμάνι εξαγωγής πετρελαίου το πήρε η Ρωσία και τις περιοχές του Κάρς και του Αρνταχάν η Τουρκία. Με την εξάλειψη της ανεξάρτητης Αρμενίας άνοιξε πάλι ο απευθείας δρόμος από τη σοβιετική Ρωσία στην Τουρκία και μια τουρκοσοβιετική συνθήκη φιλίας, τον Μάρτιο του 1921, προετοίμασε το έδαφος για την ενδεχόμενη άφιξη μιας σοβιετικής στρατιωτικής βοήθειας και μια άφθονη ροή όπλων και χρυσού στον Κεμάλ το 1922.⁸

Ο Τσώρτσιλ είχε την άποψη ότι προείχε η ανάσχεση της Ρωσίας στην περιοχή και επομένως θα έπρεπε να υπάρξει μια αγγλογαλλική προσέγγιση του Κεμάλ, ώστε να επιτευχθεί «ο τουρκικός φραγμός στις ρωσικές φιλοδοξίες», που υπήρξε πάντα το κλειδί της βρετανικής πολιτικής στην Εγγύς Ανατολή.

Συνδιάσκεψη Λονδίνου.

Στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1921, συζητήθηκε η αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Η Βρετανία ενδιαφερόταν να διασώσει την Συνθήκη των Σεβρών, ενώ η Γαλλία και η Ιταλία να την αναθεωρήσουν. Εκεί λόγω της αλλαγής της στάσεως της Γαλλίας και της Ιταλίας, η Ελλάδα υποστήριξε τις διεκδικήσεις της, ως διασφάλιση των συμφερόντων μόνο της Βρετανίας στα Στενά και στην Κωνσταντινούπολη. Ο Λόυντ Τζώρτζ αναφορικά με το Ελληνοτουρκικό ζήτημα έκανε τις εξής προτάσεις:⁹

- Ο Σουλτάνος να διατηρήσει την ονομαστική επικυριαρχία στην περιοχή της Σμύρνης.

⁷ M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 296-305

⁸ Ομοίως, σελ. 296-305

⁹ ΓΕΣ/ΔΕΚ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 262.

- Την Ελληνική Διοίκηση να αντικαταστήσει ξένος Κυβερνήτης ο οποίος θα διορισθεί από τους Συμμάχους.

- Ο Ελληνικός Στράτος να αποχωρήσει από την Σμύρνη και να αντικατασταθεί από τοπικά στοιχεία.

- Ο λαός της Σμύρνης να εκλέξει Τοπική Εθνοσυνέλευση.

Η Τουρκία που είχε κληθεί με αντιπροσώπους και από τις δύο Κυβερνήσεις – Αγκυρας και Κωνσταντινούπολης – απαίτησε την άμεση απομάκρυνση του Ελληνικού Στρατού προκειμένου να συζητηθεί οποιαδήποτε πρόταση και προέβαλε το αίτημα της εξέτασης της σύστασης του πληθυσμού, προκειμένου να απονομιμοποιήσει την ελληνική κατοχή. Το επιχείρημα απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά λόγω της προηγούμενης εξέτασης του στην Συνθήκη των Παρισίων. Οι τουρκικές επαφές με τους Γάλλους και τους Ιταλούς, ενθάρρυναν την εθνικιστική αντιπροσωπεία να μην δεχθεί τις ελληνικές θέσεις για την κυριαρχία της Σμύρνης. Η Ελληνική αντιπροσωπεία πληροφορήθηκε ότι η Γαλλία είχε πετύχει να συνάψει συμφωνία με τους Τούρκους επί του ζητήματος του Οθωμανικού χρέους και ότι επίκειτο συμφωνία για την Κιλικία. Κατόπιν αυτού του ενδεχομένου, οι στρατιωτικοί σύμβουλοι της Ελληνικής αντιπροσωπείας φρονούσαν ότι επιβαλλόταν η άμεση εκτέλεσης της προπαρασκευασμένης επιχειρήσεως προς κατάληψη των ζωτικών περιοχών των Εσκή Σεχέρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ, για συντριβή των δυνάμεων του Κεμάλ προτού προλάβουν να επωφεληθούν από την νέα κατάσταση. Έτσι η Ελληνική πλευρά με την σιωπηρή συγκατάθεση του Λούντ Τζώρτζ, ο οποίος ενδιαφερόταν για την διασφάλιση των οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων της Βρετανίας, αποφάσισε την εξαπόλυση της θερινής επίθεσης του 1921.¹⁰

Η Συνδιάσκεψη απέτυχε λόγω της άρνησης της κεμαλικής αντιπροσωπείας να δεχτεί τις συμβιβαστικές προτάσεις των Συμμάχων, λόγω της ψευδαίσθησης της ελληνικής αντιπροσωπείας ότι η Αγγλία υποστήριζε την εκστρατεία στην Μικρά Ασία και τέλος, λόγω της αδυναμίας που παρατηρήθηκε στις δυνάμεις της Αντάντ να ακολουθήσουν μια κοινή πολιτική στο ελληνοτουρκικό πρόβλημα.¹¹

Όμως παρά την αποτυχία της συνδιασκέψεως να καταλήξει σε λύση του ελληνοτουρκικού ζητήματος, η συνδιάσκεψη βοήθησε την κυβέρνηση της Αγκυρας γιατί η Γαλλία προχώρησε στην αναγνώρισή της.

¹⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 88.

¹¹ Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)*, σελ. 169.

Συμμαχική Παρέμβαση

Πριν οι Έλληνες εξαπολύσουν την μεγάλη θερινή επίθεση, οι Σύμμαχοι έκαναν μια ακόμη προσπάθεια για παρέμβαση.¹² Η παρέμβαση των Συμμάχων είχε ως αφορμή την ανησυχία των Βρετανών σχετικά με την τύχη των βρετανικών θέσεων στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίες θα βρίσκονταν σε πραγματικό κίνδυνο σε περίπτωση που οι Έλληνες απωθούνταν ως την Σμύρνη. Οι Βρετανοί διέθεταν ελάχιστες δυνάμεις στην περιοχή και σύμφωνα με τον διοικητή των βρετανικών στρατευμάτων στην Κωνσταντινούπολη, στρατηγό Χάρινγκτον, ήταν τελείως ανεπαρκείς για άμυνα της Πόλης. Σε περίπτωση απόσυρσης των δυνάμεων, οι συνέπειες κατά τον Κώρζον θα ήταν καταστρεπτικές και θα θυσιάζονταν όλα τα αποτελέσματα της συμμαχικής νίκης εναντίον της Τουρκίας. Κατά τον Τσώρτσιλ μια τέτοια ενέργεια εκτός των άλλων θα έθετε σε κίνδυνο τις βρετανικές κτήσεις στην Μεσοποταμία και στην Παλαιστίνη. Έτσι το Υπουργικό Συμβούλιο της Βρετανίας διόρισε μια Υπουργική Επιτροπή για το μέλλον της Κωνσταντινούπολης.

Η Επιτροπή αυτή αποφάσισε να ξεκαθαρίσει την πολιτική της ως προς την ελληνοτουρκική υπόθεση. Στην πρώτη της συνεδρίαση πρότεινε να ενισχυθεί η Ελλάδα, ώστε να φθάσει στο σημείο να διαπραγματευτεί από θέση ισχύος με την Κεμάλ. Όμως βασικό στοιχείο θα ήταν η κατάσταση του Ελληνικού Στρατού και κατά πόσο ήταν ικανός να φέρει σε πέρας την αποστολή του.

Στην δεύτερη συνεδρίαση της η επιτροπή εξέτασε ένα σύνολο προτάσεων του Τσώρτσιλ, ο οποίος ήταν αποφασισμένος να εξασφαλίσει την ειρήνη. Όμως τον τρόμαζε αφάνταστα το ενδεχόμενο της βεβιασμένης ταπεινωτικής εκκένωσης της Κωνσταντινούπολης και η έχθρα των μουσουλμάνων που θα επέσυρε εναντίον των βρετανικών θέσεων από την Τουρκία ως την Παλαιστίνη. Το κύριο συστατικό των προτάσεών του ήταν η απαίτηση να αφήσουν οι Έλληνες τα ηνία στους Βρετανούς και αυτοί να τους υποσχεθούν την βρετανική και υλική υποστήριξη, αν ήθελαν να συνάψουν ειρήνη και να εκκενώσουν την Σμύρνη. Η επιτροπή απέρριψε τις προτάσεις καθόσον κρίθηκε ότι οι Έλληνες δεν θα δεχόντουσαν τέτοια προσφορά. Αποφασίστηκε όμως να ερευνηθεί αν η Ελλάδα ήταν διαθέσιμη για τέτοιου είδους προσφορά και αν ναι, αν άξιζε να υποστηριχθεί.

Μέχρι την σύγκλιση της τρίτης συνεδρίασης της Επιτροπής, ο Βενιζέλος είχε συναντηθεί με τον Κώρζον και τον Λούντ Τζώρτζ και αφ' ενός τους είχε επισημάνει

¹² M. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 383-397.

την ανάγκη υποστήριξης του Ελληνικού Στρατού και αφ' ετέρου την ανάγκη ριζικών αλλαγών του, κάτω από την καθοδήγηση των Βρετανών και την επάνοδο των βενιζελικών αξιωματικών που είχαν εκδιωχθεί, συμπεριλαμβανομένου και του Παρασκευόπουλου. Επίσης τους είχε κάνει σαφές, ότι για το δικό τους συμφέρον έπρεπε να βοηθήσουν την Ελλάδα.

Οι Βρετανοί μετά από έρευνα αποφάνθηκαν ότι ο Ελληνικός Στρατός ήταν σε πολύ καλή κατάσταση και προχώρησαν στην πραγματοποίηση της διαμορφωθείσης από τις τρεις συνεδριάσεις πολιτική τους, η οποία σε γενικές γραμμές προέβλεπε τα εξής: Οι Σύμμαχοι θα πλησίαζαν την ελληνική κυβέρνηση, ζητώντας από αυτήν την εξουσιοδότηση να προτείνουν στους Τούρκους έναν διακανονισμό βασισμένο στους όρους της συνδιάσκεψης του Λονδίνου, τροποποιημένους προς όφελος της Τουρκίας. Οι Σύμμαχοι θα δεσμεύονταν στους Έλληνες ότι αν οι Τούρκοι δεν δεχόντουσαν τους όρους, τότε αυτοί θα υποστήριζαν τους Έλληνες με υλική και οικονομική βοήθεια, καθώς επίσης και σε περίπτωση που ο πόλεμος συνεχιζόταν και νικούσαν οι Έλληνες, οι όροι της συνθήκης θα ήταν και πάλι ανοικτοί.

Οι βρετανικές θέσεις παρουσιάστηκαν στους Γάλλους και στους Ιταλούς, οι οποίοι δέχθηκαν τις κύριες γραμμές των προτάσεων του Κώρζον. Οι Γάλλοι αντέδρασαν έντονα στην διευθέτηση του θέματος της Θράκης, το οποίο έμεινε τελικά ανοιχτό για διευθέτηση στο μέλλον. Στις 22 Ιουνίου το μήνυμα των Συμμαχικών προτάσεων επιδόθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση. Ο Βενιζέλος τάχθηκε υπέρ της αποδοχής της παρέμβασης. Όμως η Ελλάδα τα τελευταία δύομισι χρόνια προετοιμαζόταν για επιθετική ενέργεια, η οποία θα έθετε τέλος στην τουρκική παρουσία στην περιοχή και θα πραγματοποιούσε το εθνικό όνειρο όλων των Ελλήνων. Η Ελληνική Κυβέρνηση δήλωσε ότι για στρατιωτικούς λόγους δεν μπορούσε να αναβάλλει την επίθεση, αλλά ήταν έτοιμη οποιαδήποτε στιγμή για την μελέτη συγκεκριμένων προτάσεων. Έτσι απορρίφθηκε η Συμμαχική παρέμβαση.

Υστατες Προσπάθειες Εξευρέσεως Διπλωματικής Λύσεως¹³

Μετά την αποτυχία της θερινής επίθεσης για την συντριβή του Κεμαλικού στρατού και την σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων στην γραμμή Εσκή Σεχέρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ, τα σημάδια κόπωσης του Ελληνικού Στρατού στην

¹³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 310-316, Μ. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 421-450.

Μικρά Ασία καθώς επίσης και η οικονομική εξάντληση της χώρας, έκαναν επιτακτική την επιδίωξη ταχείας λύσεως του Μικρασιατικού ζητήματος δια διπλωματικών ενεργειών.

Για τον σκοπό αυτό ο Πρωθυπουργός Γούναρης, μαζί με τον Υπουργό Εξωτερικών Μπαλτατζή και αριθμό τεχνικών συμβούλων, άρχισαν από τον Οκτώβριο του 1921 μια σειρά επισκέψεων στις πρωτεύουσες των Συμμάχων.

Κατ' αρχήν επισκέφθηκαν το Παρίσι, όπου συναντήθηκαν με το Γάλλο Πρωθυπουργό Μπριάν, ο οποίος επέμεινε στην γρήγορη ειρηνική διευθέτηση και στην άρνησή του να άρει την απαγόρευση των νηοσιών στα γαλλικά πλοία που εφοδίαζαν τον Κεμάλ. Η Γαλλία εν τω μεταξύ είχε προχωρήσει σε μονομερή σύναψη συμφωνίας ειρήνης με τους Τούρκους εθνικιστές, όσον αφορά την περιοχή της Κιλικίας, η οποία ουσιαστικά ήταν η επικύρωση της συμφωνίας που είχε γίνει μεταξύ τους κατά την συνδιάσκεψη του Λονδίνου τον περασμένο Μάρτιο. Η ενέργεια αυτή ήταν μια κατάφωρη παραβίαση της συμμαχικής αλληλεγγύης, αφού παραβίαζε την θεμελιακή αρχή της μη σύναψης χωριστής ειρήνης με κανένα εχθρικό κράτος. Επίσης επιβεβαίωνε την ολοένα και μεγαλύτερη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας.

Ακολούθως η ελληνική αντιπροσωπεία πήγε στο Λονδίνο, όπου συναντήθηκε αρχικά με τον Κώρζον, ο οποίος είχε ετοιμάσει ένα σχέδιο για την συμμαχική μεσολάβηση. Σύμφωνα με την άποψη του Κώρζον, παρά την ενίσχυση των Κεμαλικών δυνάμεων τόσο από τους Γάλλους και τους Ιταλούς όσο και από τους Ρώσους, οι Τούρκοι θα ήταν πρόθυμοι να συνθηκολογήσουν με τις συμμαχικές δυνάμεις λόγω της καχυποψίας που είχαν για τα σχέδια των Μπολσεβίκων.

Το «Σχέδιο Κώρζον» το οποίο υπέβαλλε, προέβλεπε την σύγκλιση μιας συμμαχικής συνδιάσκεψης η οποία θα καθόριζε τους όρους ειρήνης και θα επέλυε το αγγλογαλλικό αδιέξοδο σχετικά με την Θράκη. Ακολούθως θα καλούνταν η Ελληνική και η Τουρκική αντιπροσωπείες για την αποδοχή των όρων της Συνθήκης. Στην συνάντηση του Γούναρη και του Μπαλτατζή με τον Κώρζον, ο τελευταίος τους συνέστησε ότι αφού η Συνθήκη των Σεβρών ήταν πλέον ανεφάρμοστη, θα έπρεπε να εμπιστευτούν τα συμφέροντα της Ελλάδος στα χέρια των Συμμάχων, για την σύναψη μίας νέας συνθήκης ειρήνης. Η Βρετανία θα προέβαλλε επιχειρήματα για την αυτονομία της περιοχής της Σμύρνης υπό χριστιανό διοικητή, παραμένονσα όμως στην κυριαρχία του Σουλτάνου. Ο Ελληνικός Στρατός θα παρέμενε στην Μικρά Ασία μέχρι της οργανώσεως μικτής χωροφυλακής από αξιωματικούς των Συμμάχων. Στο καθεστώς της Θράκης η Βρετανία αναλάμβανε να υπερασπίσει έναντι της Γαλλίας τις

ελληνικές διεκδικήσεις, γιατί μια ελληνική Θράκη ήταν εγγύηση ελευθερίας για τα Στενά. Δεν θα γινόταν καμία αλλαγή, εκτός ίσως από κάποια μικρή τροποποίηση στο μέτωπο της Τσατάλτζας. Κατόπιν ομοφώνου αποφάσεως του Υπουργικού Συμβουλίου, η Ελληνική Κυβέρνηση στις 02 Νοεμβρίου αποδέχθηκε την Συμμαχική διαμεσολάβηση και ανέμενε πλέον την σύγκλιση της συνδιάσκεψης, η οποία θα καθόριζε τους όρους της συνθήκης ειρήνης.

Τον Ιανουάριο του 1922 στις Κάννες συγκλήθηκε συνδιάσκεψη των Συμμάχων, όπου θα συζητείτο το θέμα των Γερμανικών επανορθώσεων και η Γαλλοβρετανική συμφωνία, η οποία προέβλεπε την συνδρομή βοήθειας της Βρετανίας προς την Γαλλία, σε περίπτωση Γερμανικής επίθεσης. Η Βρετανία είχε ήδη θέσει, από τον Δεκέμβριο του 1921, στην Γαλλία ως όρο για την εγγυητική συνθήκη, την διευθέτηση του ανατολικού ζητήματος. Το παραπάνω γεγονός αφ' ενός ήταν καλό γιατί λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης προς τους Γάλλους, αφ' ετέρου όμως περιέπλεκε περισσότερο τις διαπραγματεύσεις και σήμαινε περισσότερη αργοπορία, σε μια χρονική στιγμή που η Ελλάδα αιμορραγούσε και αργοπέθαινε στην Μικρά Ασία.

Όμως ο Μπριάν έχασε την εξουσία και ανέλαβε πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών ο Πουανκαρέ, ο οποίος ήταν αντίθετος με την πολιτική του προκατόχου του και τις θέσεις του Λούντ Τζώρτζ, όσον αφορά την διευθέτηση του ελληνοτουρκικού ζητήματος. Έτσι η συνδιάσκεψη αναβλήθηκε για μελλοντική χρονολογία. Η πτώση και τη Ιταλικής Κυβερνήσεως περί τα μέσα του Ιανουαρίου ανέβαλε περαιτέρω την σύγκλιση της συνδιάσκεψης.

Ο Γούναρης, προ του διαφαινόμενου αδιεξόδου και προ της άσχημης οικονομικής κατάστασης της Ελλάδος,¹⁴ άρχισε να συζητά την λύση της εκκένωσης. Όμως για μια ακόμη φορά ο Κώρζον «συμβούλευσε» την Ελληνική Κυβέρνηση να παραμείνει στην Μικρά Ασία. Ο λόγος της συμβουλής αυτής ήταν ολοκάθαρος. Η Βρετανία επιθυμούσε η εκκένωση των Ελλήνων, που δεν την θεωρούσε αναπόφευκτη, να διεξαχθεί με τάξη, ως τμήμα ενός γενικού διακανονισμού στην Εγγύς Ανατολή. Μια πανικόβλητη εκκένωση θα δημιουργούσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στην Κωνσταντινούπολη, στα Στενά, στη Θράκη, στην Μεσοποταμία και σε όλη την Εγγύς Ανατολή, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο τα βρετανικά συμφέροντα.

¹⁴ Βλ. Κεφάλαιο 4 παρόντος.

Τελικά στις 22 Μαρτίου συναντήθηκαν στο Παρίσι οι τρεις Υπουργοί Εξωτερικών της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας, οι οποίοι μετά διαβουλεύσεων πέντε ημερών παρουσίασαν μια εκτεταμένη έκθεση με τις προτάσεις τους για τον διακανονισμό, ο οποίος θα γινόταν σε συνδιάσκεψη εντός τριών εβδομάδων. Όμως πριν οποιαδήποτε ενέργεια, συνίστατο η σύναψη τρίμηνης ανακωχής, η οποία είχε ως σκοπό να εξασφαλίσει την ειρηνική εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό. Τα λαμβανόμενα για αυτό τον σκοπό μέτρα εκπονήθηκαν από ομάδα εμπειρογνομόνων στρατιωτικών, υπό του στρατάρχου Φός. Ο απαιτούμενος χρόνος για την εκκένωση υπολογίσθηκε στους τέσσερις μήνες. Τα μέτρα που προβλέποντο αφορούσαν την προστασία των μειονοτήτων, την εξασφάλιση της ναυσιπλοΐας στα Στενά, καθοριζόταν οροθετική γραμμή στην Θράκη έτσι ώστε η Ραιδεστός περιερχόταν στην Τουρκία και η Ανδριανούπολη στην Ελλάδα, καθώς επίσης και τις καταργήσεις, ή τις τροποποιήσεις των διομολογήσεων. Η Ελληνική Κυβέρνηση δέχθηκε την πρόταση για την ανακωχή, αλλά επιφυλάχθηκε να απαντήσει για την εκκένωση του στρατού από την Μικρά Ασία πριν να συμφωνήσουν και οι Τούρκοι για την ανακωχή. Οι Τούρκοι με το πρόσχημα της πιθανής ενίσχυσης του Ελληνικού Στρατού κατά την διάρκεια της ανακωχής και την έναρξη νέων επιχειρήσεων, αποδέχτηκαν την ανακωχή μόνο αν ο Ελληνικός Στρατός άρχιζε την εκκένωση αμέσως με την υπογραφή της συμφωνίας ανακωχής. Η απαίτηση αυτή εκτός των άλλων έθετε σε κίνδυνο και τα βρετανικά συμφέροντα, αφού ο Ελληνικός Στρατός όπως είπαμε ήταν η εγγύηση για τις βρετανικές θέσεις στην περιοχή. Έτσι και η τελευταία προσπάθεια των Συμμάχων για μεσολάβηση κατέληξε σε αδιέξοδο.

Η αποτυχία εξευρέσεως λύσεως δια της μεσολάβησης των Συμμάχων, οδήγησε την Ελλάδα να παίξει το τελευταίο της χαρτί, το οποίο δεν ήταν άλλο από ένα είδος διπλωματίας εξαναγκασμού. Η πρώτη προσπάθεια αναφερόταν στην ίδρυση του «Μικρασιατικού Κράτους», το οποίο με κέντρο τη Σμύρνη θα διατελούσε κάτω από την ψιλή επικυριαρχία του Σουλτάνου και αργότερα όταν οι διεθνείς συγκυρίες θα το επέτρεπαν θα εντασσόταν στην Ελλάδα. Η δεύτερη προσπάθεια της Ελλάδος ήταν η κατάληψη της πρωτεύουσας του επίσημου τουρκικού κράτους, της Κωνσταντινούπολης, προκειμένου να έρθει σε ισχυρή θέση και να πιέσει την Τουρκία για αποδοχή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών, και τους Συμμάχους για εξεύρεση ευνοϊκής για την Ελλάδα λύσης. Η Κωνσταντινούπολη βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των συμμαχικών δυνάμεων, οι οποίες όμως όπως προαναφέρθηκε ήταν ανεπαρκείς για άμυνα. Η Ελλάδα είχε την δυνατότητα για τέτοια ενέργεια,

χρειαζόταν όμως την συγκατάθεση τουλάχιστον της Βρετανίας. Με την βρετανική υποστήριξη θα μπορούσε να αψηφήσει τις αντιδράσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας. Όμως δεν θα μπορούσε να κάνει τίποτα ενάντια στην θέληση και των τριών. Η άρνηση όμως των Βρετανών να συγκατατεθούν με τις ελληνικές προθέσεις, απέδειξε τον λανθασμένο υπολογισμό που είχε κάνει η ελληνική πλευρά για την σημασία που έδινε η Βρετανία στη συμμαχική αλληλεγγύη και την υπεράσπιση της καθεστηκυίας τάξης στη ζώνη των Στενών.

Και οι δύο παραπάνω προσπάθειες προκάλεσαν την αντίδραση των δυνάμεων της Αντάντ και παρέμειναν κενό γράμμα.

Σύμβαση Ανακωχής Μουδανιών

Την αποτυχία της διπλωματίας να λύσει την ελληνοτουρκική διαμάχη αντικατέστησε η λύση που επιβλήθηκε δια των όπλων. Ο Ελληνικός Στρατός μετά τη ήττα που υπέστη από τις τουρκικές δυνάμεις, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Μικρά Ασία. Με την Σύμβαση των Μουδανιών (11 Οκτωβρίου 1922) υπογράφηκε η ανακωχή μεταξύ της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας αφ' ενός και της Τουρκίας αφ' ετέρου. Η σύμβαση αυτή αντικατοπτρίζει την μειονεκτική θέση του εκάστοτε ηττημένου από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά την λήξη των επιχειρήσεων και την σύναψη της συνθήκης ανακωχής. Όπως είπαν και οι Αθηναίοι στους Μήλειους, «ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύναμος υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του». Είναι χαρακτηριστικό της δεινής θέσης που είχε περιέλθει η Ελλάδα, ότι αυτή εκλήθη απλώς να υπογράψει τους όρους και όχι κατά την διάρκεια του καταρτισμού του σχεδίου από τους άλλοτε «Συμμάχους» της Ελλάδας και νυν «φίλους» του Κεμάλ. Οι Τούρκοι αξίωσαν και πέτυχαν να αποσύρει η Ελλάδα τα στρατεύματά της από την Ανατολική Θράκη.

Σύμφωνα με τους όρους της ανακωχής, η Ανατολική Θράκη μέχρι της δεξιάς όχθης του ποταμού Έβρου εκχωρείτο στις γαλλοβρετανικές δυνάμεις, οι οποίες στην συνέχεια θα την εκχωρούσαν στους Τούρκους. Ο Ελληνικός Στρατός θα αποσυρόταν πίσω από τον Έβρο και το Κάραγατς θα παρεχωρείτο στους Συμμάχους. Μέσα σε δεκαπέντε ημέρες έπρεπε να ολοκληρωθεί η εκκένωση ολόκληρης της Ανατολικής Θράκης από τα ελληνικά στρατεύματα. Οι περιοχές που θα παρέμεναν ελεύθερες θα παραδίδονταν από τους Συμμάχους στους Τούρκους. Η παράδοση έπρεπε να ολοκληρωθεί μέσα σε τριάντα ημέρες και η τάξη θα εξασφαλιζόταν από τον συμμαχικό στρατό. Οι Τούρκοι (και οι Γάλλοι) είχαν κερδίσει αυτό που ήθελαν και οι

Έλληνες συγκατατέθηκαν στην απώλεια της Ανατολικής Θράκης. Ο Λούντ Τζώρτζ παραιτήθηκε από την εξουσία.

Συνθήκη Ειρήνης Λωζάννης¹⁵

Το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας αλλά και της εμπολέμου καταστάσεως η οποία από το 1914 συντάραζε την Ανατολή, δόθηκε με την Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923), η οποία υπογράφηκε μεταξύ της Βρετανίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ιαπωνίας, Ελλάδας, Ρουμανίας, Σερβίας και Τουρκίας. Με την Συνθήκη αυτή αναθεωρήθηκε η θνησιγενής Συνθήκη των Σεβρών και επικυρώθηκε η υπάρχουσα κατάσταση όπως είχε διαμορφωθεί με τον πόλεμο. Κατά την χρονική περίοδο των διαβουλεύσεων για τον καθορισμό των όρων της συνθήκης, η Ελλάδα είχε καταφέρει να ανασυγκροτήσει τον στρατό της σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό και ιδιαίτερα στην περιοχή της Δυτικής Θράκης. Το γεγονός αυτό άσκησε σημαντική επιρροή στην ισχυροποίηση της διαπραγματευτικής θέσης της Ελλάδος και στην άσκηση διπλωματικής πίεσης υπό την απειλή μιας πιθανής προελάσεως του Ελληνικού Στρατού στην Ανατολική Θράκη και την έναρξη νέων επιχειρήσεων.

Ως ελληνοτουρκικό σύνορο επικυρώθηκε ο ποταμός Έβρος και έτσι αναγνωρίστηκε η τουρκική κυριαρχία στην Ανατολική Θράκη, καθώς και στην Κωνσταντινούπολη και στην περιοχή των Στενών. Τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος αποδόθηκαν στην Τουρκία. Η Τουρκία παραιτούνταν από κάθε δικαίωμα και τίτλο στα Δωδεκάνησα και την Κύπρο υπέρ της Ιταλίας και της Βρετανίας αντίστοιχα. Τα Δωδεκάνησα μαζί με την Ρόδο και το Καστελόριζο παραχωρούνταν στην Ιταλία. Αναγνωριζόταν η προσάρτηση της Κύπρου από την Βρετανία. Επισημοποιούνταν η επικυριαρχία της Ελλάδος επί των νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Χίου, Σάμου, Λέσβου και Ικαρίας, με τα τέσσερα τελευταία σε καθεστώς αποστρατικοποίησης. Καθιερωνόταν καθεστώς ελευθερίας ναυσιπλοΐας των Στενών υπό τον έλεγχο της Διεθνούς Επιτροπής των Στενών. Καταργούνταν οι διομολογήσεις. Η Τουρκία παραιτείτο από την αξίωση περί μεταφοράς του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός του Τουρκικού εδάφους. Αναγνωριζόταν η πλήρης Τουρκική κυριαρχία επί της Κιλικίας και της Αττάλειας. Η Τουρκία αναλάμβανε την υποχρέωση να παρέχει σε

¹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας*, σελ. 481-485, Μ. L. Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας*, σελ. 576-578, ΓΕΣ/ΔΕΚ, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες-Συμφωνίες και Συμβάσεις*, σελ. 280-284.

όλους τους κατοίκους ξένων μειονοτήτων της Τουρκίας πλήρη προστασία γλώσσας και θρησκείας όπως και στους Τούρκους υπηκόους. Η Συρία, η Παλαιστίνη, η Μεσοποταμία, η Αραβία, η Αίγυπτος, το Σουδάν και η Λιβύη, υπάγονταν κάτω από τον κυριαρχικό έλεγχο των Μεγάλων Δυνάμεων.

Κατά την διάρκεια των διαβουλεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, υπογράφηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923 συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, η οποία αφορούσε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών. Σύμφωνα με τους όρους της, θα διενεργείτο από την 1^η Μαΐου 1923 η υποχρεωτική ανταλλαγή των Τούρκων υπηκόων ελληνικού ορθόδοξου θρησκειώματος, των εγκατεστημένων επί των τουρκικών εδαφών και των Ελλήνων υπηκόων μουσουλμανικού θρησκειώματος, των εγκατεστημένων επί των ελληνικών εδαφών. Από αυτόν τον όρο εξαιρέθηκαν μόνο οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Η συμφωνία αυτή σήμαινε το τέλος των ελληνικών αξιώσεων για την Μικρά Ασία, τον ενταφιασμό των εθνικών ονείρων επί των περιοχών που επί τρεις χιλιετίες άκμαζε ο Ελληνισμός και την οριστική εγκατάλειψη του ονείρου της «Μεγάλης Ιδέας».

Οι όροι της Συνθήκης της Λωζάννης αντικατόπτριζαν την νέα διεθνή θέση που κατείχε η Ελλάδα.¹⁶ Η νέα πραγματικότητα όπως προέκυψε από τις αποφάσεις της Συνθήκης δεν ήταν απότοκη μόνο των ελληνοτουρκικών σχέσεων αλλά και των σχεδίων που έτρεφαν οι νικήτριες Δυνάμεις για αποικιακή ή ηγεμονική επέκταση στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Η Ελλάδα ήταν η μόνη ανάμεσα στους νικητές του Μεγάλου Πολέμου, η οποία υποχρεωνόταν να απαρνηθεί ή να αφήσει σε εκκρεμότητα ζωτικές αλυτρωτικές διεκδικήσεις της.

Μερικά Συμπεράσματα

Η Διπλωματία όπως αναφέρθηκε και στο θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας επικεντρώνεται στην διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος των κρατών, είτε με την δημιουργία συμμαχιών προς εκπλήρωση των κοινών συμφερόντων, είτε με την σύναψη συμφωνιών, συμβάσεων και συνθηκών οι οποίες κατοχυρώνουν και διασφαλίζουν την εκάστοτε διεθνή κατάσταση.

Όμως η Ελλάδα δεν διέγνωσε έγκαιρα ότι οι διεκδικήσεις της ερχόντουσαν σε αντίθεση με τα εθνικά συμφέροντα της Γαλλίας και της Ιταλίας και ότι και αυτή

¹⁶ Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 181-183.

ακόμη η υποστήριξη της Βρετανίας, προκαλούσε την δημιουργία διλημάτων ασφαλείας στους άλλους δύο. Η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών ενέτεινε και επιβεβαίωσε τους φόβους των Συμμάχων περί της πιθανής δημιουργίας μιας Μεγάλης Ελλάδας υπό την Βρετανική επιρροή. Επίσης η σοσιαλιστική Ρωσία βλέποντας την πιθανότητα επικρατήσεως των συμμαχικών δυνάμεων στην περιοχή της Μικράς Ασίας, ένιωσε να απειλούνται τα συμφέροντά της στην περιοχή και στράφηκε προς τον Κεμάλ, ο οποίος αποτελούσε την μόνη πλέον δύναμη που θα μπορούσε να ανασχέσει την συμμαχική διείσδυση.

Ουσιαστικά οι θέσεις των συμμάχων, εκτός της Γαλλίας, δεν είχαν αλλάξει από την έναρξη της Μικρασιατικής εκστρατείας. Οι Βρετανοί υποστήριζαν την εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών, επειδή ήθελαν να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή, αφού με αυτό τον τρόπο και χωρίς να προσφέρουν οικονομική βοήθεια ή στρατιωτικές δυνάμεις, εξασφαλιζόταν η πρόσβαση στην διώρυγα του Σουέζ και δια μέσου αυτής στην Ινδία, καθώς επίσης και οι δρόμοι προς τα πετρέλαια του Καυκάσου. Η Γαλλία και η Ιταλία, βλέποντας την ισχυρή επιρροή της Βρετανίας στην περιοχή της Μικράς Ασίας και συνειδητοποιώντας την δυναμική του Κεμάλ στην περιοχή, επιθυμούσαν να καταστρέψουν την Μεγάλη Ελλάδα και να αναθεωρήσουν την Συνθήκη των Σεβρών.

Η καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα, τον Νοέμβριο του 1920, αποτέλεσε την αφορμή και όχι την αιτία για την καταφανή αλλαγή της στάσης των Συμμάχων απέναντι στην Ελλάδα. Η εχθρότητα της Γαλλίας προς την Ελλάδα είχε εκδηλωθεί από την εποχή ακόμα που διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις για την συνομολόγηση της Συνθήκης των Σεβρών, τότε που στο ελληνικό πολιτικό στερέωμα μεσουρανούσε ο Βενιζέλος.

Κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την σύναψη συμφωνίας ειρήνης των 1921 και 1922, διαπιστώνουμε αρχικά την αρνητική στάση της Ελλάδος για να δεχθεί μια ειρήνη με όρους που δεν εκπληρούσαν τους επιδιωκόμενους εθνικούς της σκοπούς. Ο λόγος δεν είναι άλλος από την αντίληψη που επικρατούσε ότι μπορούσε με την στρατιωτική της ισχύ και με μια ενδεχόμενη βοήθεια από την Βρετανία, να φέρει σε πέρας τις διεκδικήσεις της. Όταν κατέστη σαφές, μετά την αποτυχημένη επιθετική ενέργεια προς την Άγκυρα, ότι η διατιθέμενη στρατιωτική ισχύς δεν επαρκούσε, ότι εξωτερική βοήθεια δεν υπήρχε περίπτωση να έρθει και ότι η καταστροφή ήταν «προ των πυλών», τότε εγκατέλειψε την αδιάλλακτη στάση της και υποχώρησε στις διεκδικήσεις της. Τότε όμως ήταν που οι Τούρκοι, όντας σε

πλεονεκτική θέση, αρνήθηκαν την σύναψη ειρήνης που δεν ικανοποιούσε τους δικούς τους όρους και αποφάσισαν να τους επιβάλλουν δια της ισχύος.

Ο Κεμάλ μπόρεσε με την πάροδο του χρόνου και αφού είχε αποκτήσει επαρκή στρατιωτική ισχύ, να κερδίσει την διπλωματική αναγνώριση των Συμμάχων. Οι Σύμμαχοι ορθώς διέγνωσαν στο πρόσωπο του τον μελλοντικό ηγέτη της Τουρκίας και τον συνομιλητή τους σε διπλωματικό επίπεδο, ο οποίος θα μπορούσε να διασφαλίσει τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Η αναγνώριση του κράτους του Κεμάλ σε διπλωματικό επίπεδο, επέτρεψε την σύναψη συμφωνιών μαζί του, οι οποίες ενίσχυσαν την στρατιωτική του ισχύ και τελικά αντικατέστησε ακόμη και την επίσημη κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης.

Η Ελλάδα απομονώθηκε διπλωματικά και δεν κατόρθωσε να πείσει τους Συμμάχους ότι η εκπλήρωση των διεκδικήσεών της εξυπηρετούσε και τα δικά τους συμφέροντα. Αντίθετα, σύντομα βρέθηκε αντιμέτωπη με το σύνολο των υπολοίπων δυνάμεων που είχαν συμφέροντα στην περιοχή, με εξαίρεση την Βρετανία η οποία όμως λόγω αφ' ενός συμμαχικών δεσμεύσεων και αφ' ετέρου λόγω αδυναμίας δεν μπορούσε να της προσφέρει καμία ουσιαστική υλική ή διπλωματική βοήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γενικά

Η Ελλάδα κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία, όντας η πιο ισχυρή δύναμη στον χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης, υιοθέτησε την στρατηγική της επέκτασης, προκειμένου να εκπληρώσει τον πολιτικό της σκοπό, ο οποίος ήταν η δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, με την κάλυψη του κενού ισχύος που επέφερε στην περιοχή η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Όμως υπέπεσε ίσως στο σοβαρότερο σφάλμα που μπορεί να κάνει ένα κράτος κατά την προσπάθεια εκπληρώσεως των εθνικών του στόχων μέσα στο διεθνές σύστημα. Δεν διέγινωσε ορθά το διεθνές περιβάλλον, με αποτέλεσμα σύντομα η στρατηγική που υιοθέτησε να έρθει σε αντίθεση με τα συμφέροντα των άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Συγκεκριμένα η ανάληψη της επιχειρήσεως στην Μικρά Ασία άρχισε σε μια χρονική στιγμή κατά την οποία τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν μόλις εξέλθει από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος είχε προκαλέσει τεράστιες καταστροφές και εκατόμβες θυμάτων σε όλη την Ευρώπη. Το γεγονός αυτό καθιστούσε απαγορευτική την οποιαδήποτε εμπλοκή των συμμάχων και εντολοδόχων της Ελλάδος σε έναν νέο πόλεμο, ο οποίος επιπλέον δεν απειλούσε τα ίδια τα ευρωπαϊκά κράτη, αλλά αφορούσε κυρίως την υποβοήθηση της εκπλήρωσης των εθνικών συμφερόντων της Ελλάδος.

Εκτός όμως της διστακτικότητας των Μεγάλων Δυνάμεων να εμπλακούν σε έναν νέο πόλεμο που δεν τους αφορούσε άμεσα, είχαν και οι ίδιες συμφέροντα στην περιοχή, τα οποία δεν ήταν διατεθειμένες να απεμπολήσουν για χάρη της Ελλάδος. Η απουσία συνθήκης ειρήνης επέτρεπε στους νικητές να διεκδικούν όσα περισσότερα οφέλη μπορούσαν να αποκομίσουν. Η Βρετανία υποστήριξε από την πρώτη στιγμή τις ελληνικές διεκδικήσεις στην περιοχή, λόγω των προσωπικών αντιλήψεων του πρωθυπουργού της, ότι με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει θεματοφύλακας των βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή, χωρίς ουσιαστικό κόστος για την Βρετανία. Όμως ο φόβος των σχετικών κερδών, δηλαδή η αύξηση της βρετανικής επιρροής στην περιοχή εις βάρος των συμφερόντων των άλλων δύο (Γαλλίας και Ιταλίας), ο οποίος είναι μια από τις κυριότερες αιτίες πολέμου,

προκάλεσε την αντίδραση τους και ακολούθως και της Ρωσίας, με αποτέλεσμα οι ελληνικές διεκδικήσεις να αποτελέσουν απειλή των συμμαχικών συμφερόντων, πλην Βρετανίας. Όμως και αυτή η προάσπιση των βρετανικών συμφερόντων από την Ελλάδα δεν ήταν ικανή να προκαλέσει την ενεργή υποστήριξη της, αφού η Βρετανία δεν ήταν διατιθέμενη να διαταράξει την συμμαχική αλληλεγγύη, ή ακόμη περισσότερο να έλθει σε ανοικτή σύγκρουση με τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις για χάρη της Ελλάδος.

Επίσης η Ελλάδα δεν διέγνωσε ορθά τον ρόλο που θα έπαιζε ο τουρκικός εθνικισμός και την θέληση των Τούρκων για αντίσταση, από την στιγμή μάλιστα που συνειδητοποίησαν ότι οι ελληνικές διεκδικήσεις απειλούσαν άμεσα την ίδια τους την ύπαρξη ως έθνους. Ο αγώνας στην Μικρά Ασία μεταξύ μιας επεκτεινόμενης Ελλάδας, που εκείνη την χρονική στιγμή είχε τον χαρακτήρα της αναθεωρητικής δύναμης και μιας συνεχώς συρρικνωμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που κατάφερε να διασωθεί ως μια εθνικιστική Τουρκία, ήταν ένα «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος». Ως τέτοιο παιχνίδι δεν υπήρχε ελπίδα συμβιβασμού μεταξύ των δύο αντίπαλων μερών, καθόσον ότι έχανε ο ένας, το κέρδιζε ο άλλος. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Έλληνες, όπως είχε διατυπώσει και ο Βενιζέλος, πίστευαν ότι οι Τούρκοι της Μικράς Ασίας θα έβλεπαν τον Ελληνικό Στρατό ως απελευθερωτή και εγγυητή της ειρηνικής συνύπαρξης χριστιανών και μουσουλμάνων και όχι ως κατακτητή. Επομένως η ελληνική ενέργεια θα λάμβανε την υποστήριξη και του τοπικού πληθυσμού. Όμως η αντίσταση του τουρκικού πληθυσμού και η ενεργή υποστήριξη προς τις Κεμαλικές δυνάμεις, που εκπροσωπούσαν την αντίσταση του τουρκικού έθνους προς τον προαιώνιο εχθρό, απέδειξε για μια ακόμη φορά ότι στο σύγχρονο διεθνές σύστημα πρωταρχικός σκοπός ενός έθνους-κράτους είναι η εξασφάλιση της ίδιας του της ύπαρξης, ως ανεξάρτητης και κυρίαρχης οντότητας.

Το δεύτερο σοβαρό σφάλμα στο οποίο υπέπεσε η Ελλάδα ήταν ότι οι πολιτικοί στόχοι τους οποίους έθεσε να φέρει σε πέρας η υψηλή στρατηγική της, δεν καθορίστηκαν βάσει των διαθέσιμων μέσων και πραγματικών δυνατοτήτων. Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα έθεσε ως πολιτικό στόχο την δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, η οποία προϋπέθετε όχι μόνο την κατάληψη εδαφών της Δυτικής Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης, αλλά επιπλέον την ολοκληρωτική διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γενικότερα της τουρκικής απειλής. Όπως είναι φανερό αυτός ο πολιτικός στόχος μπορεί να χαρακτηριστεί ως απεριόριστος. Όπως

αναφέρει ο Κλαούζεβιτς¹ «ο στρατιωτικός αντικειμενικός σκοπός εξαρτάται από τον πολιτικό σκοπό αλλά και από την πολιτική και στρατιωτική πολιτική του αντιπάλου, καθώς και από την κατάσταση και τους πόρους των δύο αντιπάλων και θα έπρεπε να είναι ανάλογος προς αυτούς τους δύο παράγοντες...Η σχέση μεταξύ αντικειμενικού σκοπού και μέσων υφίσταται τόσο στην τακτική και στις επιχειρήσεις, όσο και στη στρατηγική και τη συνολική διεξαγωγή του πολέμου».

Η Ελλάδα εξουθενωμένη και αυτή όχι μόνο από την συμμετοχή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και από τους προηγούμενους Βαλκανικούς Πολέμους, καθώς επίσης και από τον συμμαχικό οικονομικό αποκλεισμό του 1916, ανέλαβε μια εκστρατεία η οποία, λόγω γεωγραφικών παραγόντων και εθνολογικής σύστασης του πληθυσμού, απαιτούσε την ύπαρξη πολύ περισσότερων οικονομικών πόρων και στρατιωτικής ισχύος από την υπάρχουσα. Εκτός αυτού, η Ελλάδα δεν εκμεταλλεύτηκε την αρχική συντριπτική υπεροχή που διέθετε σε στρατιωτική ισχύ έναντι του αντιπάλου, προκειμένου να επιταχύνει όσο γινόταν περισσότερο την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Σε αυτό βέβαια συνέτεινε και η αρνητική στάση των Συμμάχων, γεγονός που θα έπρεπε να είχε αντιμετωπισθεί με άλλα μέσα της υψηλής στρατηγικής. Όμως η απομόνωση της Ελλάδος και στο διπλωματικό επίπεδο, δεν επέτρεψε την εκμετάλλευση εξωτερικών συντελεστών ισχύος για υποβοήθηση της εκπλήρωσης των ελληνικών διεκδικήσεων.

Η Ελλάδα προσπάθησε μέσω της στρατιωτικής στρατηγικής να εκπληρώσει τους πολιτικούς της στόχους, αφού όπως προαναφέρθηκε διέθετε συντριπτική στρατιωτική υπεροχή έναντι του αντιπάλου. Υιοθέτησε τη στρατηγική της εκμηδένισης του αντιπάλου και προσπάθησε να το πετύχει μέσω της καταστροφής του κέντρου βάρους της ισχύος του αντιπάλου, που δεν ήταν άλλος από τις υποδεέστερες αρχικά ένοπλες δυνάμεις του. Επιδίωξε μέσω αποφασιστικών μαχών να καταστρέψει τον Τουρκικό Στρατό. Όμως, λόγω αλληπάλληλων επιχειρησιακών και τακτικών παραλείψεων, καθώς επίσης και λαθών τα οποία είναι αναπόφευκτα στην διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων, δεν το κατόρθωσε. Ο Κλαούζεβιτς όρισε τις αβεβαιότητες, τα λάθη, τα ατυχήματα, τις τεχνικές δυσκολίες, τα απρόβλεπτα, καθώς και τα αποτελέσματα που έχουν όλα αυτά στις αποφάσεις, στο ηθικό και στις

¹ P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Κλαούζεβιτς, σελ. 253.

ενέργειες των αντιπάλων ως «τριβή»². Μια επιτυχημένη υψηλή στρατηγική θα πρέπει να αντιμετωπίζει τα ανεπιθύμητα αποτελέσματα της τριβής, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τους στόχους της. Δυστυχώς, η ελληνική υψηλή στρατηγική της εξεταζόμενης περιόδου ήταν πολύ ευαίσθητη στις συνέπειες της τριβής.

Ο Κεμάλ μη διαθέτοντας αρχικά επαρκή στρατιωτική ισχύ, ακολούθησε την στρατηγική που ακολουθούν τα ασθενέστερα σε στρατιωτική ισχύ κράτη. Υιοθετώντας την στρατηγική της εξουθένωσης, προσπάθησε κατ' αρχήν να αποφύγει την καταστροφή του στρατού του και ταυτόχρονα την αποδυνάμωση, εξουθένωση και αποσύνθεση του αντιπάλου. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, ο Κεμάλ έθεσε ως πολιτικό σκοπό του πολέμου την αναθεώρηση της Συνθήκης Ανακωχής και την αποτροπή συρρικνώσεως του τουρκικού έθνους σε τέτοιο βαθμό που έθετε σε κίνδυνο την ίδια του την ύπαρξη. Επέλεξε δηλαδή την άρνηση των ελληνικών διεκδικήσεων, που αποτελεί έναν σαφώς πιο περιορισμένο αντικειμενικό σκοπό.

Η περισσότερη συνηθισμένη αιτία για υιοθέτηση μιας στρατηγικής περιορισμένου αντικειμενικού σκοπού, όπως αναφέρει και ο Liddell Hart³ είναι: «...η αναμονή μιας αλλαγής στην ισορροπία δυνάμεων, μιας αλλαγής που συχνά επιδιώκουμε και πετυχαίνουμε αν εξαντλήσουμε τη δύναμη του εχθρού εξασθενώντας τη σταδιακά, με «τσιμπήματα» περισσότερο, αντί να διακινδυνεύουμε χτυπήματα. Η ουσιώδης προϋπόθεση μιας τέτοιας στρατηγικής είναι ότι πρέπει η εξάντληση του εχθρού να είναι δυσανάλογα μεγαλύτερη από εκείνη του αντιπάλου που την επιδιώκει. Η επιτυχία αυτού του σκοπού μπορεί να επιδιωχθεί με επιδρομές στις βάσεις ανεφοδιασμού του εχθρού, με τοπικές επιθέσεις οι οποίες εκμηδενίζουν ή επιβάλλουν δυσανάλογες απώλειες σε τμήματα της δυνάμεώς του, με το να τον δελεάσουμε και να τον παρασύρουμε σε ανωφελείς επιθέσεις, με την πρόκληση υπερβολικής διασποράς των δυνάμεων του και, τελευταίο αλλά όχι μικρότερης σημασίας, με την εξάντληση της ηθικής και φυσικής ενεργητικότητάς του...».

Ακριβώς αυτή την τακτική ακολούθησε και ο Κεμάλ: Εφέλκυσε τον Ελληνικό Στρατό στα βάθη της Μικρασιατικής Χερσονήσου, μακριά από τις πηγές ανεφοδιασμού του, τον ανάγκασε να επιμηκύνει τα δρομολόγια από τις βάσεις του, γεγονός που τα καθιστούσε ευάλωτα στις τουρκικές επιδρομές των ατάκτων τμημάτων, και να διασπείρει υπερβολικά τις δυνάμεις του, που ούτως ή άλλως δεν ήταν επαρκείς. Με αυτόν τον τρόπο διευκόλυνε την ταυτόχρονη διεξαγωγή

² P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Κλαούζεβιτς, σελ. 248.

³ Liddell Hart, *Στρατηγική, Η Τακτική της Έμμεσης Προσέγγισης*, σελ. 500.

ανταρτοπόλεμου στα μετόπισθεν, προς υποβοήθηση των τακτικών επιχειρήσεων και προξένησε συνεχή φθορά στα ελληνικά στρατεύματα, δέσμευση δυνάμεων για ασφάλεια των μετόπισθεν και κάμψη του ηθικού του στρατεύματος.

Παράλληλα όμως ο Κεμάλ φρόντισε αφ' ενός να αποκτήσει ο αγώνας του υψηλή εσωτερική νομιμοποίηση, χάρη στην προβολή του εθνικιστικού αισθήματος των Τούρκων και αφ' ετέρου να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ενίσχυση των εξωτερικών συντελεστών ισχύος ενός κράτους, με τις συμφωνίες που πέτυχε να συνάψει με την Γαλλία, Ιταλία και Ρωσία και οι οποίες ενίσχυσαν σημαντικά, όχι μόνο την στρατιωτική του ισχύ, αλλά και την διπλωματική του θέση. Έτσι επήλθε η επιθυμητή αλλαγή στην ισορροπία των δυνάμεων προς όφελός του, γεγονός που τελικά επέτρεψε την εκπλήρωση όχι μόνο του αρχικού του στόχου, αλλά και την δημιουργία ενός βιώσιμου τουρκικού κράτους, το οποίο κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την τελική υπογραφή της συνθήκης ειρήνης με το πλεονέκτημα του νικητή.

Αξιολόγηση Ελληνικής Υψηλής Στρατηγικής.

Καταλληλότητα. Η Ελλάδα κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας υιοθέτησε μια στρατηγική η οποία την έφερνε σε σύγκρουση με τις υπόλοιπες δυνάμεις της Αντάντ και την Ρωσία. Ο πολιτικός σκοπός του πολέμου, ο οποίος δεν ήταν άλλος από την ανάδειξη της Ελλάδας στην ισχυρότερη δύναμη στην περιοχή, η οποία θα κάλυπτε το κενό της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η βρετανική ηθική υποστήριξη του παραπάνω σκοπού, προκάλεσαν όπως ήταν φυσικό την δημιουργία διλημμάτων ασφαλείας στις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Αυτές με την σειρά τους συστρατεύθηκαν σε ένα μέτωπο εναντίον των ελληνικών διεκδικήσεων με αποτέλεσμα να στραφούν προς τον Κεμάλ, ο οποίος φαινόταν ικανός να αντιμετωπίσει τον ελληνικό επεκτατισμό.

Η Ελλάδα προσπάθησε να εκπληρώσει τους σκοπούς της κυρίως στηριζόμενη στην στρατιωτική στρατηγική, αφού κατόπιν πολυετών πολέμων και με τις νικηφόρες μάχες του Ελληνικού Στρατού, είχε καταφέρει μέσα σε μια περίπου δεκαετία να διπλασιάσει την έκταση της. Είχε δηλαδή διαμορφωθεί ένα «εθνικό στυλ» σύμφωνα με το οποίο, ο Ελληνικός Στρατός μπορούσε με την διεξαγωγή νικηφόρων πολέμων να φέρει σε πέρας τις διεκδικήσεις της Ελλάδος και να πραγματοποιήσει την Μεγάλη Ιδέα, η οποία έχαιρε καθολικής υποστήριξης του ελληνικού λαού.

Επομένως από την μια πλευρά η στρατηγική της Ελλάδος προσέκρουε πάνω στα συμφέροντα των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και από την άλλη ήταν η καταλληλότερη για τους Έλληνες, όσον αφορά την εκπλήρωση των εθνικών τους πόθων.

Εσωτερική Συνοχή. Όπως αναλύθηκε στην παρούσα εργασία, οι επιμέρους τομείς της ελληνικής υψηλής στρατηγικής δεν ήταν σε θέση να υποστηρίξουν την στρατιωτική στρατηγική, η οποία σήκωνε το μεγαλύτερο βάρος των ελληνικών διεκδικήσεων. Η Ελλάδα εκείνη της περιόδου, όπως και κάθε κράτος το οποίο ασκεί επεκτατική πολιτική, στηρίχθηκε στην στρατιωτική της ισχύ. Επομένως όλες οι διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής της θα έπρεπε να συγκλίνουν προς την υποστήριξη της στρατιωτικής στρατηγικής.

Η οικονομική κατάσταση της Ελλάδος, η οποία δεν ήταν καλή μετά από τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον οικονομικό αποκλεισμό του 1916 από τους Συμμάχους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, χειροτέρευε ολοένα και περισσότερο, πιεζόμενη όχι μόνο από το οικονομικό βάρος του πολέμου, αλλά και από την αρνητική στάση των Συμμάχων και τις διεθνείς συγκυρίες. Επομένως μπορούμε να πούμε, ότι όχι μόνο δεν μπορούσε να σηκώσει το βάρος και να υποστηρίξει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά λειτουργούσε ως τροχοπέδη για αυτές.

Η εσωτερική πολιτική κατάσταση κάθε άλλο παρά δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες για υποστήριξη των επιχειρήσεων. Οι επιπτώσεις του Εθνικού Διχασμού ήταν ολοφάνερες στην ελληνική κοινωνία και πολιτική ζωή και είχαν δημιουργήσει αγεφύρωτα χάσματα μεταξύ των Ελλήνων. Η διενέργεια εκλογών, ενώ οι μάχες μαίνονταν στην Μικρά Ασία και η επακόλουθη καθεστωτική αλλαγή, καθώς επίσης και οι πολλαπλές αλλαγές των Κυβερνήσεων που ακολούθησαν, δρούσαν αρνητικά και υπονόμευαν την στρατιωτική προσπάθεια. Η καθολική εσωτερική νομιμοποίηση που απολάμβαναν οι ελληνικές διεκδικήσεις ανάμεσα στον ελληνικό λαό αλλά και στις τάξεις του στρατού, σιγά σιγά έφθινε όσο οι επιχειρήσεις παρατείνονταν, ο φόρος αίματος και η οικονομική αιμορραγία συνεχιζόταν και η Ελλάδα απομακρυνόταν από τον αρχικό της σκοπό, δηλαδή την προστασία του ελληνικού πληθυσμού της Δυτικής Μικράς Ασίας.

Αν και η διεθνής νομιμοποίηση του ελληνικού εκχειρήματος δεν έπαψε να υφίσταται, παρά τον κλυδωνισμό που προκάλεσε το μουσουλμανικό αίσθημα αλληλεγγύης κυρίως των βρετανικών κτήσεων και ο επεκτατικός χαρακτήρας που πήρε η ελληνική εκστρατεία, εν τούτοις δεν κατάφερε να εξωθήσει τις Μεγάλες

Ευρωπαϊκές Δυνάμεις να υιοθετήσουν ευνοϊκή στάση υπέρ της Ελλάδος. Σημαντικός παράγοντας ήταν και η απουσία κάποιου φιλελληνικού ρεύματος στον πληθυσμό των κρατών της Ευρώπης, η οποία εκείνη την περίοδο βίωνε τις συνέπειες του Μεγάλου Πολέμου.

Τέλος, η Ελλάδα στο διπλωματικό επίπεδο απομονώθηκε από το σύνολο των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και ενώ κατά την έναρξη της επιχειρήσεως παρουσιάστηκε ως ο εγγυητής των συμφερόντων τους στην ευρύτερη περιοχή, βρέθηκε ένα χρόνο αργότερα να φαίνεται ως ο εκπρόσωπος μόνο των βρετανικών συμφερόντων, προκαλώντας την καταφανή αντίθεση της Γαλλίας και Ιταλίας, καθώς επίσης και της σοσιαλιστικής Ρωσίας. Επομένως η διπλωματία, η οποία αποτελεί βασικό παράγοντα υποστηρίξεως της στρατιωτικής στρατηγικής, δεν μπόρεσε να συνεισφέρει θετικά στον ελληνικό αγώνα.

Αποδοτικότητα. Η Ελλάδα για την εκπλήρωση του σκοπού της επέλεξε την στρατηγική της επέκτασης, η οποία όμως εμπεριέχει μεγάλο βάρος όσον αφορά στην δέσμευση και ανάλωση πόρων.⁴ Πόρους που η Ελλάδα εκείνη την χρονική στιγμή διέθετε σε μη ικανοποιητικές ποσότητες και οι οποίοι εξαντλούνταν με την συνέχιση της εμπόλεμης κατάστασης. Όπως αναφέρει και ο Liddell Hart: «...Η επιτυχία της στρατηγικής εξαρτάται πρώτα και κυρίως από μια καλή εκτίμηση της κατάστασης και την εναρμόνιση του σκοπού και των διατιθέμενων μέσων. Ο σκοπός πρέπει να είναι ανάλογος προς τα συνολικά διατιθέμενα μέσα και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επιτυχία κάθε ενδιάμεσου σκοπού, ο οποίος προσφέρει στον ανώτατο τελικό σκοπό, πρέπει να είναι ανάλογα προς την αξία αυτού του ενδιάμεσου αντικειμενικού σκοπού και την ανάγκη που τον επιβάλλει, ανεξάρτητα αν πρόκειται για κατάληψη ενός αντικειμενικού σκοπού, ή την εκπλήρωση κάποιας συμμετοχής σε γενικό σχέδιο. Η υπερβολή είναι δυνατό να δημιουργήσει ζημιά όσο και η ανεπάρκεια ή η ατελής πραγματοποίηση...Η αληθινή προσαρμογή θα δημιουργήσει μια τέλεια οικονομία δυνάμεων, με τη βαθύτερη έννοια αυτού του τόσο συχνά διαστρεφόμενου στρατιωτικού όρου...».⁵

Η απόδοση της στρατιωτικής ισχύος κατά την έναρξη των επιχειρήσεων, ήταν ικανή να φέρει σε πέρας τον επιδιωκόμενο σκοπό. Όμως η μη υποστήριξη της και από τους άλλους τομείς και κυρίως από την διπλωματία, στέρησε την Ελλάδα από

⁴ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σελ. 34.

⁵ Liddell Hart, *Στρατηγική Η Τακτική της Έμμεσης Προσέγγισης*, σελ. 502-503

την επίτευξη μιας υποτιθέμενης εύκολης νίκης. Όσο οι επιχειρήσεις παρατείνονταν, τόσο η απόδοση της στρατιωτικής στρατηγικής μειωνόταν και καθίστατο ανεπαρκής να επιτύχει τον επιδιωκόμενο πολιτικό σκοπό.

Συσχετισμός Ικανοτήτων και Στόχων. Η Ελλάδα κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας μπορούμε να πούμε ότι, αν και δεν ήταν μεγάλη δύναμη, υπέπεσε στο σφάλμα της υπερεξάπλωσης. Η συντριπτικά ισχυρότερη θέση της Ελλάδας έναντι της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την έκανε να συμπεριφερθεί ως μια μεγάλη, ή καλύτερα εν δυνάμει μεγάλη δύναμη. Όμως η Ελλάδα έθεσε υπερβολικά φιλόδοξους στόχους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να υποστηριχθούν από τις πραγματικές δυνατότητες της χώρας. Ουσιαστικά η μόνη ουσιαστική ικανότητα της Ελλάδος ήταν ο αξιόμαχος και εμπειροπόλεμος Ελληνικός Στρατός. Επομένως θα έπρεπε να θέσει τέτοιους στόχους οι οποίοι θα μπορούσαν να είναι εντός των στρατιωτικών της δυνατοτήτων.

Όμως «εκείνη που πρέπει να τελικά να ελέγχει και να κατευθύνει τη διεξαγωγή του πολέμου είναι η πολιτική ηγεσία. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να εκτοπίζει τους στρατιωτικούς κατά τον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Πρέπει παράλληλα να φροντίζει να μην τους ζητά τα αδύνατα και να συνεργάζεται με τους ανώτατους στρατιωτικούς διοικητές κατά την ανάπτυξη μιας συνολικής πολιτικής»⁶.

Αν και υπήρχαν οι προειδοποιήσεις περί του ανέφικτου, από στρατιωτικής πλευράς, ελληνικού επιχειρήματος, εν τούτοις είτε ο πόθος του Βενιζέλου για την επίτευξη του εθνικού ονείρου της Μεγάλης Ιδέας, είτε η υποτίμηση του αντιπάλου, είτε οι επικρατούσες υπερβολικές αντιλήψεις περί της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος, οδήγησαν την Ελλάδα στην υιοθέτηση στόχων που ξεπερνούσαν ακόμη και τις στρατιωτικές της δυνάμεις.

Αντοχή σε Σφάλματα. Η υψηλή στρατηγική που υιοθέτησε η Ελλάδα κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, επειδή στηριζόταν κυρίως στην στρατιωτική στρατηγική, μπορούσε να επιτύχει μόνο με τις νίκες στα πεδία των μαχών. Η Ελλάδα δεν φρόντισε να έχει δημιουργήσει άλλες «ασφαλιστικές δικλείδες», όπως τις κατάλληλες συμμαχίες, ή εξισορροπήσεις εναντίον του αντιπάλου, ή την σύναψη κάποιας συνθήκης που να κατοχυρώνει την θέση της, ώστε να διασφαλισθεί η υποστήριξη του τιθέμενου πολιτικού σκοπού σε περίπτωση κάποιας αποτυχίας της στρατιωτικής στρατηγικής.

⁶ P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Κλαούζεβιτς, σελ. 246.

Όσο ο Ελληνικός Στρατός σημείωνε την μια επιτυχία μετά την άλλη, τόσο φαινόταν ότι πλησίαζε προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Όμως η ελληνική στρατιωτική ισχύς σιγά σιγά έφθινε και από την άλλη πλευρά η αντίστοιχη τουρκική αυξανόταν.

«...Για λόγους χρόνου, χώρου και δραστηριότητας, η επίθεση εξασθενεί βαθμιαία μέχρι να καταλήξει σ' ένα «κορυφαίο σημείο» στο σημείο δηλαδή εκείνο πέρα από το οποίο ο επιτιθέμενος δεν μπορεί να υπερασπίσει εύκολα τον εαυτό του από αντεπιθέσεις...»⁷.

Με την πρώτη μεγάλη αποτυχία των επιχειρήσεων, η Ελλάδα αναδίπλωσε την στρατηγική της και προσπάθησε πλέον όχι να επιτύχει τον αρχικό της αντικειμενικό σκοπό, αλλά να μπορέσει να τον εγκαταλείψει με το μικρότερο δυνατό κόστος. Ήταν όμως ήδη πολύ αργά. Η υψηλή στρατηγική της Ελλάδος δεν μπόρεσε να απορροφήσει τις συνέπειες της ήττας στο επιχειρησιακό επίπεδο και κατέρρευσε. Η αντοχή της σε σφάλματα ήταν μηδαμινή.

Επίλογος

Όπως είχε πει ο Περικλής:

«Περισσότερο φοβούμαι τα δικά μας σφάλματα παρά των εχθρών τα σχέδια».

Αυτό ακριβώς συνέβη και η Μικρασιατική Εκστρατεία εξελίχθηκε σε Μικρασιατική Καταστροφή. Ο πολιτικός στόχος που υιοθέτησε η Ελλάδα και απαιτούσε πολεμικές επιχειρήσεις για την εκπλήρωσή του, έπρεπε να υποστηριχθεί και από την ανάλογη υψηλή στρατηγική. Σε ένα διεθνές σύστημα το οποίο χαρακτηρίζεται από την αρχή της αυτοβοήθειας των κρατών, η Ελλάδα έπρεπε από μόνη της να δημιουργήσει όλες τις αναγκαίες συνθήκες και προϋποθέσεις για την επίτευξη των δικών της εθνικών συμφερόντων. Η επίκληση οικουμενικών αξιών και ηθικών αρχών, τις οποίες επικαλέστηκε προκειμένου να λάβει την εντολή από τους συμμάχους για την κατάληψη της περιοχής της Σμύρνης, δεν ήταν ανεξάρτητη από την επιθυμία διασφάλισης των εθνικών συμφερόντων των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Όμως το σύγχρονο διεθνές σύστημα δεν στηρίζεται στην ανάγκη προστασίας οικουμενικών ή ηθικών αρχών, αλλά στην εξασφάλιση του εθνικού συμφέροντος του κάθε κράτους.

Αποδείχθηκε για ακόμη μια φορά ότι στην διεθνή πολιτική δεν υπάρχει διεθνής ηθική με την έννοια της ενδοκρατικής έννοιας της ηθικής. Ηθική στην διεθνή

⁷ P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Κλαούζεβιτς, σελ. 251.

πολιτική είναι η ηθική του ισχυρότερου. Για τον λόγο αυτό οι Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ ένιωθαν απέχθεια για τους Τούρκους και καταδίκάζαν τις τουρκικές βαρβαρότητες στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς, δεν δίστασαν να υποστηρίξουν τους Τούρκους εθνικιστές, αφού εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά τους.

Επίσης αποδείχθηκε ότι στην διεθνή πολιτική δεν υπάρχουν μόνιμοι εχθροί ή φίλοι. Αυτό που υπάρχει είναι σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων. Όπως αναφέρει και ο Παναγιώτης Κονδύλης:⁸ «... Η έσχατη πραγματικότητα συνίσταται από υπάρξεις, άτομα, ή ομάδες που αγωνίζονται για την αυτοσυντήρησή τους και μαζί, αναγκαστικά, για τη διεύρυνση της ισχύος τους. Γι αυτό συναντώνται ως φίλοι ή ως εχθροί και αλλάζουν φίλους και εχθρούς ανάλογα με τις ανάγκες του αγώνα για την αυτοσυντήρησή τους και τη διεύρυνση της ισχύος τους...». Οι χθεσινοί «φίλοι» και σύμμαχοι της Ελλάδας, όταν διαπίστωσαν ότι η διασφάλιση των εθνικών τους συμφερόντων απαιτούσε την αλλαγή της στάσης τους, δεν δίστασαν να συμμαχήσουν με τους πρώην εχθρούς τους και να στραφούν εναντίον της.

Μία ακόμη απόδειξη των αρχών του πολιτικού ρεαλισμού είναι το γεγονός ότι όπως αποδείχθηκε από την στάση της Τουρκίας, το κύριο μέλημα του κάθε κράτους είναι η κατοχύρωση της ασφάλειάς του, δηλαδή η εξασφάλιση της επιβίωσής του, της εδαφικής του κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας του. Μόλις πέτυχε τα παραπάνω, επιδίωξε την καλύτερευση της σχετικής θέσης της στο σύστημα, με την υπογραφή συμφωνιών και σύναψη συμμαχιών, που κατοχύρωναν την θέση της και εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά της.

Επίσης, η αντίσταση της Τουρκίας και η στάση των Συμμάχων αποδεικνύει ότι τα κράτη έχουν κάθε κίνητρο να προσπαθούν να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους και με αυτή τους τη συμπεριφορά συμβάλλουν στη δημιουργία ενός συστήματος ισορροπίας δυνάμεων. Η Τουρκία αντιτάχθηκε στην προσπάθεια της Ελλάδος να επεκτείνει και να αυξήσει την ισχύ της εις βάρος της. Η Γαλλία και η Ιταλία φοβήθηκαν ότι η δημιουργία μιας Μεγάλης Ελλάδας, η οποία θα κυριαρχούσε στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και η οποία θα ήταν κάτω από την βρετανική επιρροή, θα προκαλούσε μια ανισοκατανομή ισχύος στην περιοχή, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο την σχετική θέση τους στο περιφερειακό σύστημα της Ανατολικής Μεσογείου. Αποτέλεσμα ήταν να εξισορροπήσουν την ελληνική ισχύ και να

⁸ Π. Κονδύλης, *Ισχύς και Απόφαση*, σελ. 231

επανέλθει το περιφερειακό σύστημα σε μια ισορροπία που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τους.

Όμως η στάση των Σύμμαχων αποδεικνύει επίσης ότι ο φόβος των σχετικών κερδών αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για τον καθορισμό της στάσης των κρατών απέναντι στα άλλα, στον αγώνα για κατοχύρωση καλύτερης θέσης στο διεθνές σύστημα και διασφάλισης των εθνικών τους συμφερόντων. Η Γαλλία και Ιταλία φοβήθηκαν ότι η επιρροή της Βρετανίας στην περιοχή μέσω της Ελλάδας, θα της επέφερε περισσότερα οφέλη από ότι θα αποκτούσαν οι ίδιες από την νέα διαμόρφωση της κατάστασης. Η Ρωσία ένιωθε ότι οι Συμμαχικές δυνάμεις θα αποκτήσουν μεγαλύτερη επιρροή από την ίδια, σε μια περιοχή η οποία ήταν εγγύς των συνόρων της.

Με την αποτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής να επιτύχει τους στόχους της Ελλάδας δεν αποκόπηκε μόνο το ελληνικό στοιχείο από τις προπατορικές εστίες της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης. Με την Συνθήκη της Λωζάννης προσεπικυρώθηκε η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γεννήθηκε το εθνικό Τουρκικό Κράτος. Αυτό το γεγονός είχε τεράστια επίπτωση στην νέα διεθνή θέση της Ελλάδας. Η Ελλάδα από τότε απέκτησε έναν αδιάκοπο ανταγωνιστή των συμφερόντων της στην περιοχή. Η Τουρκία με την κατοχή του ευρωπαϊκού τμήματος της Ανατολικής Θράκης, απέκτησε όλα τα δικαιώματα ενός ευρωπαϊκού κράτους, γεγονός που της επιτρέπει την συμμετοχή στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η απόλυτη κυριαρχία της στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, προκάλεσε νέες διεκδικήσεις της επί του ευρύτερου θαλάσσιου χώρου του Αιγαίου, διεκδικήσεις που την φέρνουν σε ευθεία αντιπαράθεση με την ελληνική κυριαρχία και τα ελληνικά συμφέροντα στην περιοχή. Η αποστρατικοποίηση των νήσων του Ανατολικού Αιγαίου που προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης, αποτελεί διαρκές αίτημα των Τούρκων. Αν και παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επί των Δωδεκανήσων και της Κύπρου, υπέρ της Ιταλίας και Βρετανίας αντίστοιχα, εξακολουθεί να διεκδικεί αριθμό ελληνικών μικρονησίδων με την δημιουργία «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο. Όσον αφορά την Κύπρο, παρά την παραίτηση της από κάθε δικαίωμα επί της νήσου, κατάφερε να συμπεριληφθεί μερικές δεκαετίες αργότερα στις «εγγυήτριες δυνάμεις» και τελικά να εισβάλλει και να θέσει υπό την κατοχή της το ένα τρίτο του νησιού.

Ο τρόπος που η Ελλάδα επέλεξε να διεκδικήσει τα εθνικά της συμφέροντα αποδείχθηκε λανθασμένος. Όπως είπε και ο Κεμάλ σε μια συνάντηση του με τον

Βενιζέλο το 1932, «ακόμη και αν ο Ελληνικός Στρατός είχε νικήσει στο Σαγγάριο, οι τουρκικές δυνάμεις διέθεταν επαρκή χώρο στην Ανατολή για να αποσυρθούν και να οργανωθούν εκ νέου προκειμένου να επιτύχουν τελικά την νίκη». Η μη ορθή άσκηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την εξεταζόμενη περίοδο απέτυχε να εκπληρώσει τους ελληνικούς εθνικούς στόχους, και επηρέασε κατά μεγάλο βαθμό την δημιουργία του νέου περιβάλλοντος στα Νότια Βαλκάνια και στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσης διαμόρφωσε τις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες από τότε βρίσκονται σε ανταγωνιστική βάση μέχρι και σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

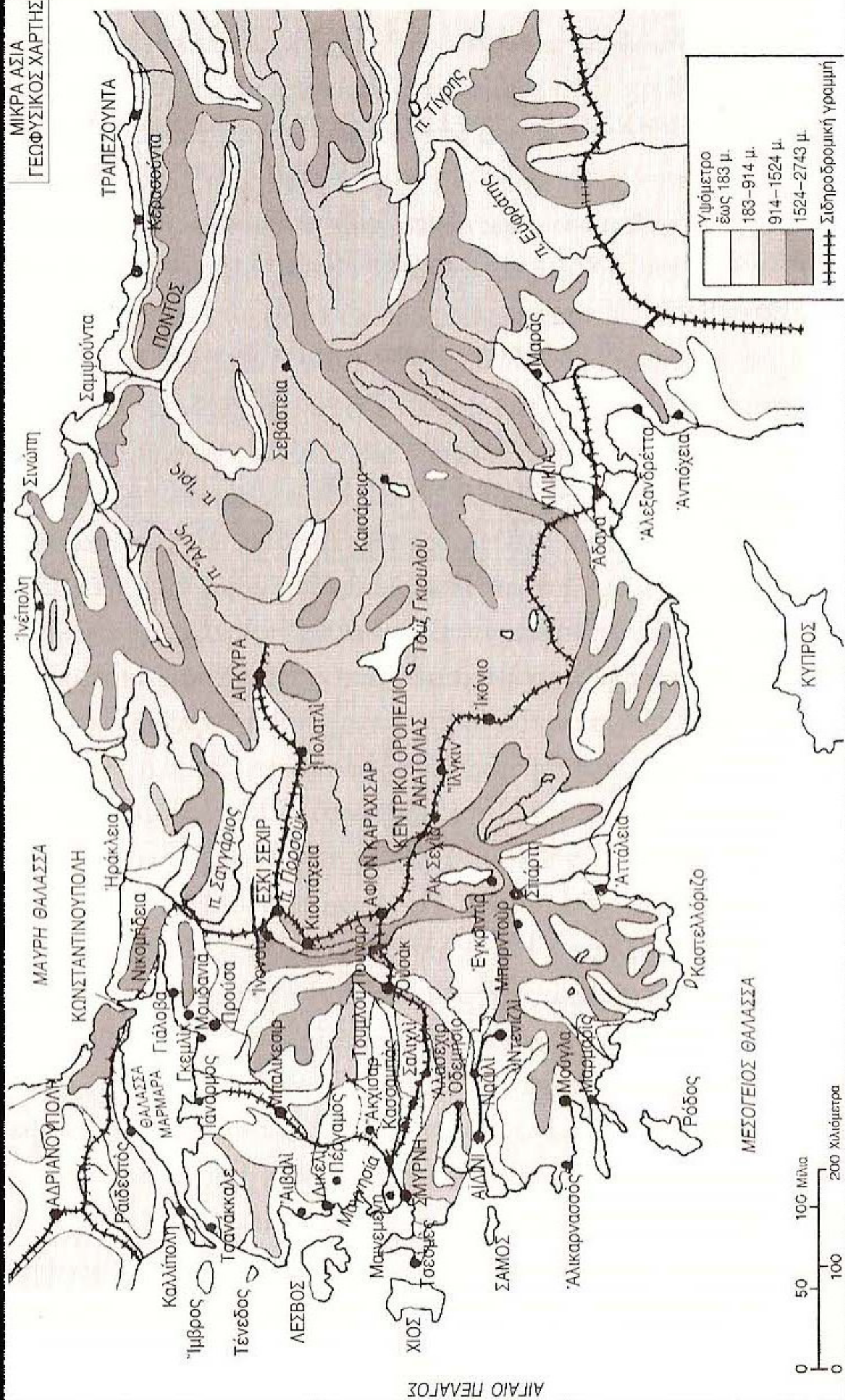
- Χ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας, Το Έπος της Μικράς Ασίας*, Αθήνα 2005, Εκδόσεις Εστία.
- Θ. Βερεμής, Κ. Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, 1984, Αθήνα, Εκδόσεις ΜΙΕΤ.
- Θ. Βερεμής, *Οι Επεμβάσεις του Στρατού στην Πολιτική 1916-1936*, Αθήνα 1977, Εκδόσεις Εξάντας.
- ΓΕΣ/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Επίτομος Ιστορία της Εκστρατείας στην Μικρά Ασία*.
Επιχειρήσεις προς Άγκυρα 1921.
Το Τέλος της Εκστρατείας 1922, Υποχωρητικοί Αγώνες των Α' και Β' Σωμάτων Στρατού.
Ανεφοδιασμοί και Μεταφοραί κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922.
Τα Προ της Τουρκικής Επίθεσης Γεγονότα Σεπτέμβριος 1921-Αύγουστος 1922.
Ευρετήριο Πολεμικών Γεγονότων του Ελληνικού Έθνους.
- ΓΕΣ/ Διεύθυνση Εκδόσεων, *Διεθνείς Πολιτικές και Στρατιωτικές Συνθήκες και Συμβάσεις*, Αθήνα 1980.
- Π. Ήφαιστος, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική: Από την Ιδεαλιστική Αθωότητα στο Πεπρωμένο του Έθνους*, Αθήνα 1994, Εκδόσεις Οδυσσέας.
Ο Πόλεμος και τα Αίτιά του, Αθήνα 2002, Εκδόσεις Ποιότητα.
Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό, Αθήνα 2003, Εκδόσεις Ποιότητα
- Θ. Καλαφάτης, *Νόμισμα – Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη*, 1989, Αθήνα, Εκδόσεις Σταμούλης.
- Κ. Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, Αθήνα 2005, Εκδόσεις Ποιότητα.

- Π. Κονδύλης, *Ισχύς και Απόφαση*, Αθήνα 2001, Εκδόσεις Στιγμή.
- Ι. Μάλλωση, *Η Πολιτική Ιστορία του Δημητρίου Γούναρη*, Αθήνα 1926, Εκδόσεις Νέα Εποχή.
- Ι. Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιου, Τόμος 2^{ος}, 3^{ος}*, Αθήνα, Εκδόσεις Γκοβότση.
- Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Η'*, Αθήνα.
- Χ. Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, Αθήνα 1996, Εκδόσεις Σιδέρης.
- Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Ποιότητα.
- Α. Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα 2000, Εκδόσεις Εστία.
- Μ. Ρηγίνος, *Παραγωγικές Δομές και Ημερομίσθια στην Ελλάδα 1909-1936, Βιομηχανία-Βιοτεχνία*, Αθήνα 1987, Εκδόσεις ΜΙΕΤ.
- Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, Αθήνα 1997, Εκδόσεις Εστία.
- Ξ. Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, Αθήνα 1925.
- Α. Τούντα – Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)*, Αθήνα 1996, Εκδόσεις Σιδέρη.
- Νεώτερο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «ΗΛΕΙΟΥ», Τόμος 7^{ος}, Αθήνα 1950.
- Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton Univrsity Press 1989.

- E. Driault, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, από το Κίνημα των Νεοτούρκων (1908) μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάννης(1923)*, μτφ. Κ. Μπαρμπής, Αθήνα 2000, Εκδόσεις Πελασγός.
- R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Ποιότητα.
- C. Gray, *Weapons don't Make War*, University Press of Kansas, 2000.
- Liddell Hart Basil, *Στρατηγική, η Τακτική της Έμμεσης Προσέγγισης*, μτφ Κ. Γεωργαντάς, Θεσσαλονίκη 1995, Εκδόσεις Βάνιας.
- E. Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press 2002.
- P. Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, μτφ. Ε. Κατσάνης, Αθήνα 2004, Εκδόσεις Τουρίκης
- M. Llewellyn Smith, *Το Όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*, μτφ. Λίνα Κασδάγλη, Αθήνα 2002, MIET.
- Sun Tsu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, μτφ. Κ. Γεωργαντάς, Θεσσαλονίκη 1991, Εκδόσεις Βάνιας.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

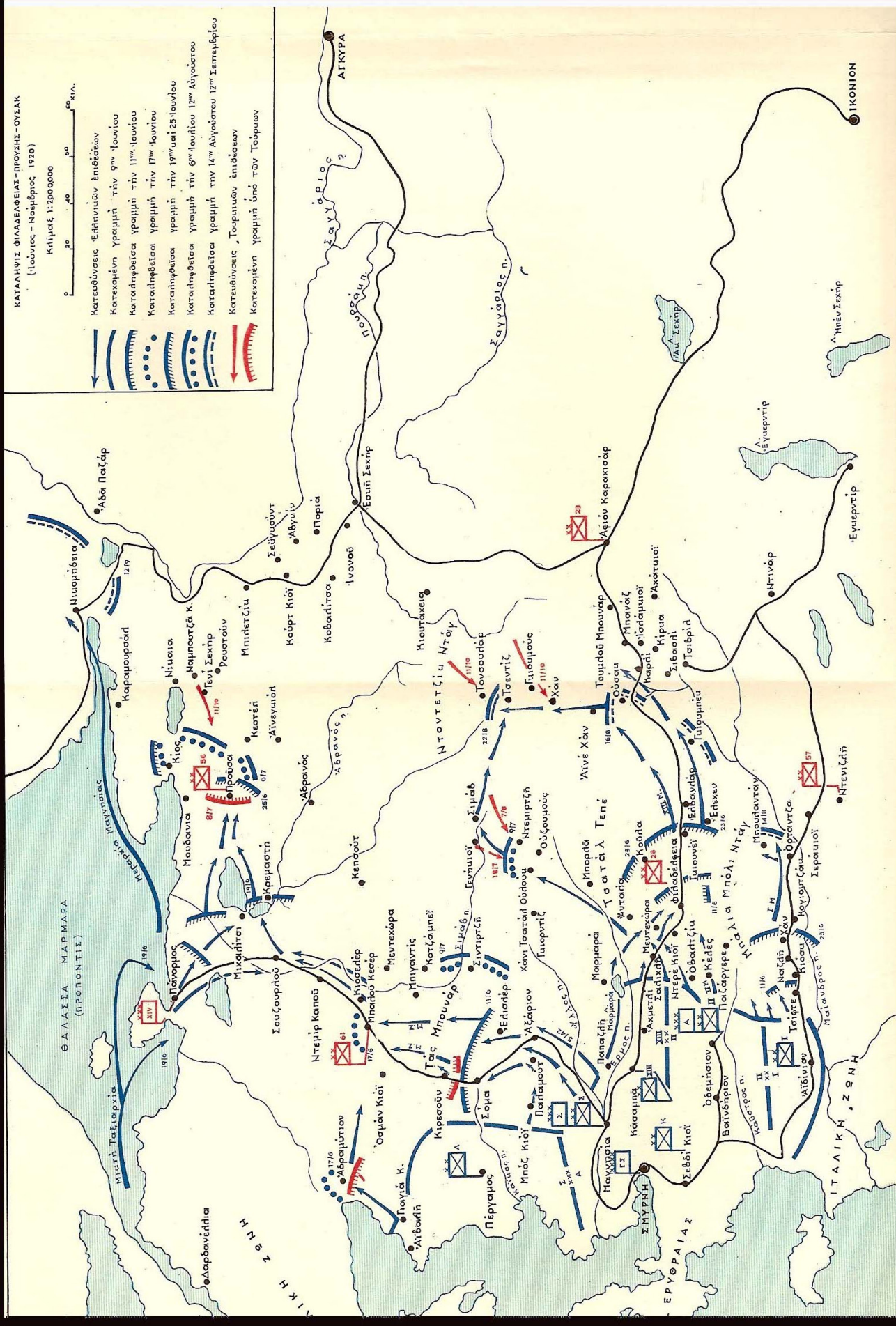
ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ-ΠΡΟΫΝΗΣ-ΟΥΣΑΚ

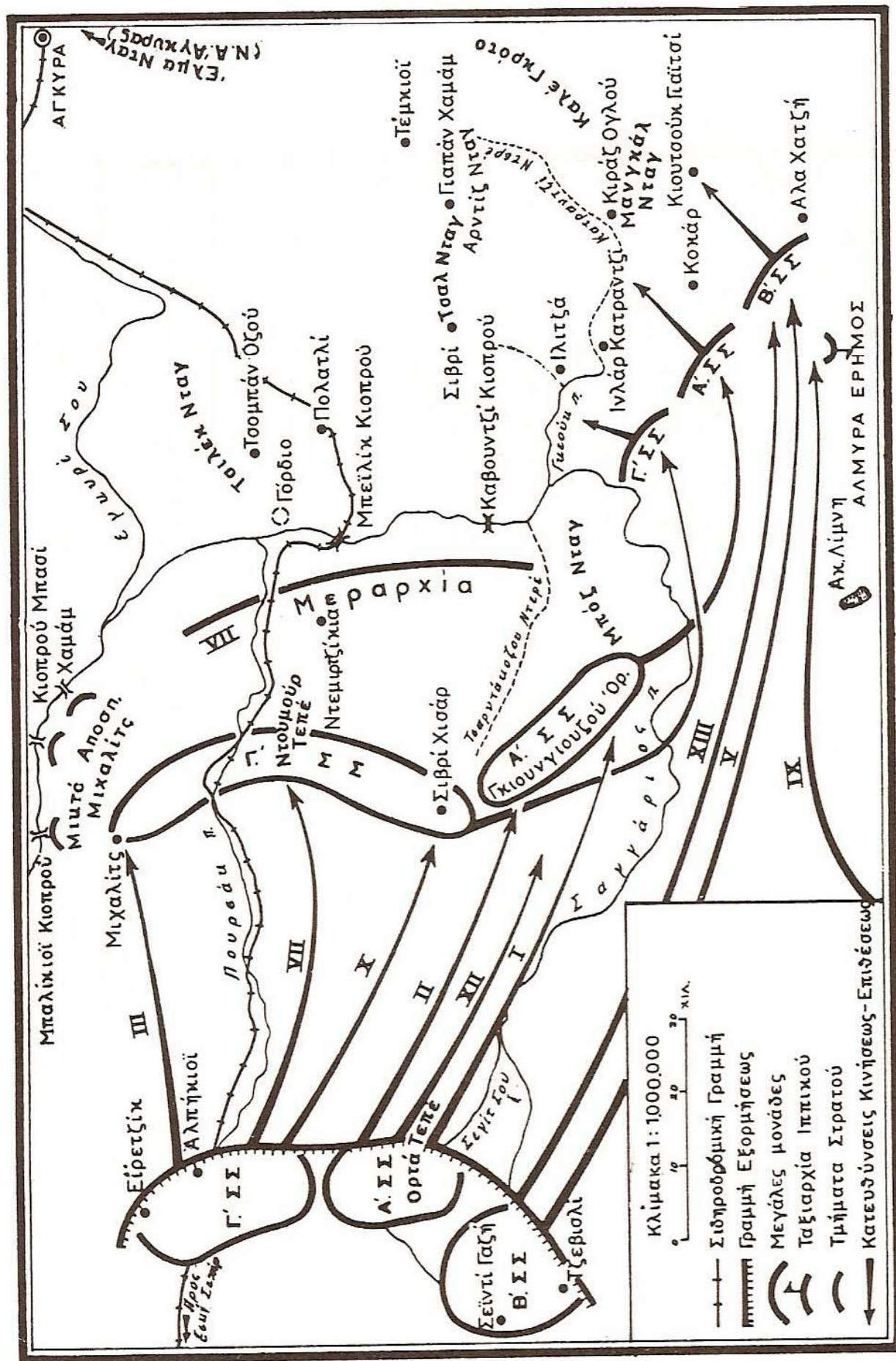
(Ιούνιος - Νοέμβριος 1920)

Κλίμαξ 1:200.000

0 20 40 60 80 100 χλμ.

- Κατεχόμενες Ελληνικές εδαφικές
- Κατεχόμενη γραμμή την 9^η Ιουνίου
- Καταληφθείσα γραμμή την 1^η Ιουλίου
- Καταληφθείσα γραμμή την 17^η Ιουλίου
- Καταληφθείσα γραμμή την 19^η Αυγούστου
- Καταληφθείσα γραμμή την 6^η Ιουλίου 12^η Σεπτεμβρίου
- Κατεχόμενες Τουρμυλικές εδαφικές
- Κατεχόμενη γραμμή υπό των Τούρκων

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΑ 7